

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

**The Social Sciences Review of the Faculty of Sciences and Letters
University of Uludağ**

SAYI: 25

CİLT: 25

YIL: 14

2013/2

Uludağ Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi : Prof. Dr. İ. Naci CANGÜL

Yazı İşleri Sorumlusu:

: Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

Yayın Kurulu:

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
Prof. Dr. Ahmet CEVİZCİ
Prof. Dr. Saime YÜCEER
Prof. Dr. Feridun YILMAZ
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
Doç. Dr. Ersin KUŞDİL
Yard. Doç Dr. Elvan TOPALLI

Bu Sayının Hakem Kurulu

Prof.Dr. Abdullah SOYKAN (Balıkesir Üniv.)
Prof.Dr. Alev Sınar UĞURLU (Uludağ Üniv.)
Prof.Dr. Yusuf OĞUZOĞLU (Uludağ Üniv.)
Prof.Dr. Feridun YILMAZ (Uludağ Üniv.)
Prof.Dr. Asım YEDİYILDIZ (Uludağ Üniv.)
Prof.Dr. Nurcan ABACI (Uludağ Üniv.)

Doç.Dr. Cafer ÇİFTÇİ (Uludağ Üniv.)
Doç.Dr. Barış ÖZDAL (Uludağ Üniv.)
Doç.Dr. Vedat ÇALIŞKAN (Çanakkale Onsekiz Mart
Üniv.)
Yard.Doç.Dr. Sezai SEVİM (Uludağ Üniv.)
Yard.Doç.Dr. Ferhan KIRILDÖKME MOLLAOĞLU
(Trakya Üniv.)

Ulusal hakemli dergi niteliğinde olup yılda iki kez yayımlanan Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi ilk sayısından itibaren Index Islamicus ve EBSCO tarafından taranmaktadır.

ISSN 1302-2423

Yazışma Adresi:

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
16059 Görükle / BURSA
e-mail: sbd@uludag.edu.tr
www20.uludag.edu.tr/~sbd

Dizgi – Baskı:

Uludağ Üniversitesi
Basımevi Müdürlüğü
16059 Görükle/BURSA
Tel & Fax: 0224 294 05 31
e-mail: uumatbaa@uludag.edu.tr

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa

1. Beşeri Sorunlar Açmazında Belarus Cumhuriyeti
Emin ATASOY..... 203
2. Âşık Mevlüt İhsanî'nin Halk Hikâyelerinde Değerler
Erol OGUR, Hülya TAŞ..... 229
3. Byzantine-Ottoman Relations in Early 1420's
Şahin KILIÇ..... 245
4. Mübadele Sonrası Bursa'da Üretici ve Küçük Esnafın Durumu
Bedri MERMUTLU 267
5. Mihaliç Çiftlikât-I Hümayûnu'nda Merinos Koyunu Yetiştiriciliği
Necmi ODABAŞI..... 289
6. Amerikan Board Kayıtlarına Göre Bursa'da Papaz Dövüşü:
Amerikalı Misyonerlerle Yerli Ruhban Sınıfının İktidar
Mücadelesi (1832-1860)
Muhsin ÖNAL..... 307
7. Balkanlar'da Güvenliğe Yönelik Bir Tehdit:
Yunanistan-Makedonya Anlaşmazlığı
Cenk ÖZGEN..... 327

CONTENTS

Page

1. The Republic of Belarus in Chancery of Humane Impasses
Emin ATASOY..... 203
2. Values in the Folktales Ashik Mevlut Ihsani's
Erol OGUR, Hülya TAŞ..... 229
3. 1420'li Yılların Başlarında Bizans-Osmanlı İlişkileri
Şahin KILIÇ..... 245
4. The Status of Manufacturers and Small Tradesmen in
Bursa After the Exchange
Bedri MERMUTLU..... 267
5. Merino Sheep Breeding in the Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûn
Necmi ODABAŞI..... 289
6. The Struggle Among The American Priests: The Power Contest
Between American Missionaries and Native Clergy (1832-1860)
Muhsin ÖNAL..... 307
7. A Threat to Security in the Balkans: Greece-Macedonia Dispute
Cenk ÖZGEN..... 327

BEŞERİ SORUNLAR AÇMAZINDA BELARUS CUMHURİYETİ

Emin ATASOY*

ÖZET

SSCB'nin dağılması sonucunda 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Belarus, Avrupa'nın genç cumhuriyetlerinden biridir. SSCB sonrası dönemde Belarus Cumhuriyeti, ciddi bir siyasal, toplumsal ve ekonomik bunalımla karşılaşmıştır. 21. Yüzyılın başında derinleşen bu bunalımın toplumun tüm kesimlerini etkilemesi sonucunda, ülkede bazı beşeri sorunlar yaygınlaşmıştır. Bu çalışmada Belarus'ta görülen ve ülkeyi tehdit eden başlıca demografik, sağlık ve toplumsal sorunlar sekiz başlık altında irdelenmiş ve beşeri coğrafya penceresinden tartışmaya açılmıştır. Ülkemizde Belarus Cumhuriyeti ile ilgili yok denecek kadar az sayıda bilimsel çalışma vardır. Bu nedenle bu araştırmanın öncelikli amacı bu az bilinen ülkeyi Türk okuyuculara tanıtmaktır. Çalışmanın diğer bir amacı ise Belarus örneğinden yola çıkarak eski SSCB Cumhuriyetlerinin yaşadıkları toplumsal sorunlara dikkat çekmek ve bu ülkelerin geleceğini tehdit eden beşeri sorunlara ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: *Belarus, Nüfus Yapısı, Demografik Kriz, Beşeri Sorunlar.*

ABSTRACT

The Republic of Belarus in Chancery of Humane Impasses

Belarus, declared independence in 1991 after the dissolution of the USSR, is one of the young republics of Europe. During the post-USSR period, the Republic of Belarus faced a serious political, social and economic depression. In the result of

---

* Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitimi ABD,
eatasoy@uludag.edu.tr

this depression, which was deepened in the beginning of the 21st century, every part of the society was affected, and certain humane problems were worsened. In this study, the threatening demographic, health and social problems of Belarus were examined under eight headings, and they were brought into question from the viewpoint of anthropogeography. There are scarcely any scientific studies in our country about the Republic of Belarus. For this reason, the primary goal of this research is to introduce this little-known country to Turkish readers. The yet another goal of it is to draw attention to the problems faced by former USSR republics by the help of Belarus example, and set light to the main problems that threaten the future of these countries.

Key Words: *Belarus, Turkey, Population Structure, Demographic Crisis, Humane Problems.*

1. GİRİŞ

Yüzölçümü bakımından 207600 km²'lik alanı ile Avrupa'nın 13'ncü, dünyanın ise 84'üncü en büyük ülkesi olan Belarus, doğu-batı yönünde 650 km, kuzey-güney yönünde ise 560 km uzunluğa sahiptir (Vanina, vd. 2011: 10-25). Belarus, idari yapı açısından 6 oblast (il) ve 118 rayondan (ilçe) oluşmaktadır. 1 Ocak 2012 tarihindeki verilere göre ülke sınırları içindeki yerleşmeler 112 kent, 92 kasaba ve 23389 köyde toplanmıştır (Zinovskiy vd. 2012: 5). Ülke nüfusunun yaklaşık %76'sı kentsel¹ ve %24'ü de kırsal yerleşmelerde yaşamaktadır. 1 Ocak 2012 tarihinde Belarus'un toplam nüfusu 9 465 200 olup dünyada 87'inci, BDT devletleri arasında ise beşinci en kalabalık ülkedir. Fakat son çeyrek yüzyılda derinleşen demografik kriz sonucunda hem doğum oranları hem de nüfus artış hızı azalma eğilimindedir. Örneğin 1980 yılında binde 16,0 olan doğum oranı 2010 yılında binde 11,4'e azalmış, aynı dönemde doğal nüfus artış oranı da binde +6,1'den binde -3,0'e azalmıştır (Tablo 1).

---

¹ Beyaz Rusya'daki kentsel yerleşmeler grubu içinde hem şehir hem kasaba yerleşmeleri yer almaktadır.

Tablo 1: 1950-2010 Döneminde Belarus Cumhuriyeti'nin Başlıca Demografik Özellikleri (Kuhareviç 2012: 153)

Yıllar	Kişi Sayısı				Binde			
	Doğum	Ölüm	Doğal Nüfus Artışı	Bebek Ölümü ²	Doğum Oranı	Ölüm Oranı	Doğal Nüfus Artışı	Bebek Ölüm Oranı
1950	197 164	61 944	135 220	11 648	25,5	8,0	17,5	57,4
1960	200 218	54 037	146 181	7 042	24,4	6,6	17,8	34,9
1970	146 676	68 974	77 702	2 738	16,2	7,6	8,6	18,8
1980	154 432	95 514	58 918	2 506	16,0	9,9	6,1	16,3
1990	142 167	109 582	32 585	1 717	14,0	10,8	3,2	11,9
2000	93 691	134 867	-41 176	872	9,4	13,5	-4,1	9,3
2005	90 508	141 857	-51 349	640	9,4	14,7	-5,3	7,1
2010	108 050	137 132	-29 082	429	11,4	14,4	-3,0	4,0

Cumhuriyet tarihi boyunca Belarus'un nüfusu 6 ile 10 milyon arasında dalgalanmalı bir değişim göstermiştir. 1897 yılında Rusya İmparatorluğu sınırları içinde ilk nüfus sayımı yapılmış ve bu sayıma göre Belarus'un nüfusu 6,6 milyon olarak kaydedilmiştir. İkinci Dünya Savaşı arifesinde 9,2 milyon nüfusa sahip olan Belarus, savaş boyunca nüfusunun %30'unu kaybetmiştir ve savaş sonunda yalnız 6,2 milyon nüfusu vardır. İkinci Dünya Savaşı öncesindeki nüfusuna Belarus ancak 1972 yılında ulaşmıştır. 1994 yılında ülkenin toplam nüfusu 10,2 milyon olup ülke tarihindeki en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bugün 9,4 milyonluk nüfusu ile Belarus Cumhuriyeti İsveç, Belçika, Yunanistan ve Portekiz gibi orta kalabalık ülkelere benzer bir nüfus büyüklüğüne sahiptir (Brilevskiy vd. 2012: 165).

Belarus'un başlıca demografik ve toplumsal sorunlarını mercek altına alan bu çalışma ile bu ülkenin karşı karşıya olduğu beşeri tehditler irdelenerek, başlıca sosyo-demografik sorunlar tartışılmaya çalışılmıştır. Beşeri coğrafya açısından ele alınan bu çalışmada Türkiye'de yeterince tanınmayan bu Slav ülkesinde gelişen beşeri sorunların nedenleri, gelişimi ve etkileri irdelenmiştir.

2. BELARUS'UN BAŞLICA BEŞERİ SORUNLARI

Belarus'taki beşeri sorunlar türleri, kökenleri ve kapsamı kadar içerik, oluşum ve gelişim açısından da büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Belarus'un beşeri sorunları oldukça geniş ve kapsamlı konuları içermektedir.

² Belirtilen yılda Belarus Cumhuriyetinde 0-1 yaş arasında ölen toplam bebek sayısı.

Doğal olarak bu çalışmada bu Slav ulusunu etkileyen tüm beşeri sorunlar tartışılmamış, en öncelikli ve en acil çözüm bekleyen aşağıdaki sekiz sorun tartışmaya açılmıştır:

1. Depopulasyonun kaçınılmazlığı: çözümlenemeyen düşük doğurganlık.
2. Evlilik dışı doğumların ve kimsesiz çocuk sayısının tehlikeli yükselişi.
3. Önlenemeyen kürtaj sorunu.
4. Evlenmeler ve boşanmalar arasındaki hassas denge.
5. Toplumsal bunalımın yansımaları: sıklaşan intiharlar.
6. Kangrenleşen bir ulusal sorun: Sigara ve alkol bağımlılığı.
7. Yaygınlaşan uyuşturucu bağımlılığı ve kabanar suç dosyaları.
8. Giderek büyüyen bir tehlike: Önlenemeyen AIDS sorunu.

SSCB döneminde gelişme gösteren bu beşeri sorunlar, SSCB sonrası dönemde daha da derinleşmiş ve 21. yüzyılın başında adeta tüm ülkeyi adeta kuşatmıştır. Yukarıdaki karamsar başlıklardan da anlaşıldığı gibi, Belarus ulusunu ve devletin geleceğini tehdit eden bu sorunlar tartışılmaya açılırken, heterojen etnokültürel yapı, düşük yaşam kalitesi ve yoksulluk, dizginlenemeyen yüksek ölüm oranları, önlenemeyen dış göçler, konut yetersizliği sorunu, giderilemeyen cinsiyet dağılım eşitsizliği, demografik yaşlanma ve iş gücü sorunu gibi birçok toplumsal sorun bilinmesine rağmen çalışmanın sınırlılığı açısından yazılmamıştır. Aslında bu beşeri sorunlar sadece Belarus Cumhuriyeti'ne özgü değildir; Polonya'dan Bulgaristan'a, Ukrayna'dan Macaristan'a, Moldovya'dan Ermenistan'a kadar eski sosyalist ülkelerin ve eski SSCB cumhuriyetlerinin neredeyse tamamında yaygın olarak görülmektedir. Bu nedenle Belarus'taki beşeri sorunlar aslında tüm eski sosyalist ülkelerin yüzleştiği ve çözüm arayışında oldukları sorunlardır. Bu nedenle bu çalışma Belarus ulusunun eleştirel bir toplumsal analizinin ötesinde, sosyalist sistemden kapitalist sisteme geçen bir ülkeler grubunun geçiş sürecinde yaşadıkları benzer toplumsal bunalımların bir aynasıdır.

2.1. Depopulasyonun³ Kaçınılmazlığı: Çözümlenemeyen Düşük Doğurganlık

Doğum oranları, ölüm oranları ve dış göçler bir ülkenin nüfus artışını belirleyen üç temel etkidir. Belarus Cumhuriyeti'nde doğum oranlarının azalması tüm 20. Yüzyıl boyunca sürmüştür. Özellikle 21.

---

³ Bir ülkede negatif nüfus artışı sonucunda toplam nüfusun azalması "depopulasyon" olarak adlandırılır.

Yüzyılın başında bu demografik kayıp devletin geleceğini ve ülkenin jeopolitik güvenliğini tehdit edecek boyutlara ulaşmıştır. 20. Yüzyılın ikinci yarısında doğum oranlarındaki bu ciddi düşüşün başlıca nedenleri şöyle özetlenebilir (Solodovnikov vd. 2008: 430-439):

- Çalışan kadın sayısındaki büyük artış ve kadının hem toplum hem de aile içindeki toplumsal statü değişimi;
- Ebeveynlerin yaşam, konut ve çalışma koşullarının değişmesi ile birlikte refah seviyesinin yükselmesi. Ayrıca, anne-babaların hem eğitim olanaklarının, hem de eğitim-kültür düzeyinin yükselmesi;
- Anne-babanın değerler piramidinin değişmesi ve çocuk yetiştirme önceliğinin geri planda kalması;
- Sosyalist hükümetlerin konut sorununu çözememiş olmaları ve Çernobil nükleer kazasının yarattığı çevre ve sağlık sorunları.
- Kürtajların, nikâhsız birlikteliklerin ve boşanmaların çok yaygın olması.

1996-2011 döneminde Belarus'un toplam nüfusu 10,1 milyondan 9,5 milyona azalmış, yani 5 yıl gibi kısa bir sürede yaklaşık 600 000 erimiştir. 2004 yılında ülkenin yıllık nüfus kaybı 51 100 kişi iken 2011 yılında 25 900'e azalmıştır. Aynı dönemde ulusal nüfus artış hızı binde -5,4'ten binde -2,8'e gerilemiştir (www.belstat.gov.by 14.10.2012). Tüm bu veriler iki önemli sonuç ortaya koymaktadır: Belarus'ta depopulasyon dönemi sürmekte, fakat aynı zamanda negatif nüfus artış oranı da azalma eğilimi göstermektedir.

21. Yüzyılın başında derinleşen demografik kriz Belarus'un uzun dönemli bir depopulasyon sürecine girmesine neden olmuştur. Bu depopulasyon sürecinin başlıca nedenleri arasında şunlar gösterilebilir:

- Sosyalist-devletçi ekonomiden serbest piyasaya geçişte yaşanan politik ve ekonomik çalkantılar, aile kurumunu ve çocuk planlamasını olumsuz etkileyerek doğum oranlarının düşmesine neden olmuştur. Geçiş döneminde Belarus halkının yoksullaşması, derin sosyo-psikolojik ve ekonomik sorunlarla yüzleşmesi, ayrıca istihdam ve gelecek belirsizliğine kapılması da doğum oranlarının düşmesine yol açmıştır.
- Geçiş döneminde ülke genelinde bir yandan ahlaki ve psikolojik çöküntü yaşanmış, diğer yandan da ebeveynlerin ve çocukların değer öncelikleri değişmiştir. Nikâhsız birlikteliklerin artması, kimsesiz çocukların ve yalnız yaşayan yetişkinlerin artması, boşanma oranları ile kürtajların yaygınlaşması depopulasyon sürecini derinleştirmiştir.

- Kentsel nüfus oranlarının artması ile kentsel yaşam tarzının yaygınlaşması, dış göçler sonucunda bir bölüm genç nüfus kitlesinin Belarus'u terk etmesi, ayrıca hiç evlenmemiş kadın ve erkek sayısının artması da doğum oranlarını olumsuz etkilemiştir.
- Çocuksuz ve tek çocuklu ailelerin yaygınlaşması, ayrıca evlilik dışı doğumlardaki artış hem genel doğum oranlarını, hem de ulusal nüfus artış hızını olumsuz etkilemiştir.
- Sağlıklı olmayan cinsiyet nüfus dağılımı ve giderek kötüleşen yaş dağılımı da negatif nüfus artışında etkili olmuştur. Örneğin toplam nüfus içinde genç nüfus oranları azalırken, yaşlı nüfus oranlarının yükselmesi, yani “ulusal yaşlanma sorunu” demografik krizi tetikleyen diğer etkenler arasında sayılabilir.

Günümüzde Belarus Cumhuriyetinde hem düşük doğum oranlarını hem de negatif nüfus artışını belirleyen en önemli etkenlerin başında tek çocuklu aile sayısının yaygınlığı gelmektedir. Daha 1970’li yıllarda tek çocuklu aile oranı bakımından Belarus tüm Avrupa ülkelerinin önüne geçmiştir.⁴ Belarus Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı yetkilisi Vera Labkoviç’in yaptığı tespitlere göre bugün Belarus ailelerin %67’si tek çocuklu ailelerden oluşması, ülkedeki doğum krizinin ve demografik çıkmazın en iyi yansımasıdır (<http://demoscope.ru>: 14.10.2012).

2.2. Evlilik Dışı Doğumların ve Kimsesiz Çocuk Sayısının Tehlikeli Yükselişi

SSCB sonrası dönemde çok partili siyasal yaşam, demokrasi, insan hakları ve özgürlükler alanında Belarus’ta kaydedilen olumlu gelişmelerle birlikte, aile ve toplumsal yaşamda da bazı önemli sorunlar kök salmaya başlamıştır. Nikâhsız birlikteliklerin ve evlilik dışı doğumların yaygınlaşması bu toplumsal sorunların yalnızca en dikkat çekenleridir. Örneğin 1990 yılında Belarus Cumhuriyeti’nde doğum yapan kadınların %8,5’i, 2000 yılında %18,6’sı ve 2006 yılında da %22,7’si doğum esnasında nikâhsız yaşadıklarından dolayı, evlilik dışı doğum yapanlar grubunda yer almışlardır (Solodovnikov vd. 2008: 40). 1980-2006 döneminde evlilik dışı doğumların toplam ulusal doğumlar içindeki payı %6,4’ten %22,7’ye yükselmiştir, yani çeyrek yüzyıllık bir zaman diliminde yaklaşık dört kat artmıştır (Tablo 2). Bugün Belarus’ta dünyaya gelen her beş bebekten birinin evlilik dışı olması “toplum genelinde çöken aile kurumuna, göreceli ahlâk sistemine ve yozlaşan değerler piramidine işaret etmiyor mu?” sorusunu gündeme getirmektedir.

---

⁴ 1970-1980 döneminde Rusya Federasyonu hariç Avrupa ülkeleri arasında en yüksek tek çocuklu aile oranına Belarus Cumhuriyeti sahip olmuştur.

Tablo 2: 1970-2006 Döneminde Belarus'ta Evlilik Dışı Canlı Doğumların Kır-Kent Nüfusuna Göre Dağılımı (<http://www.belstat.gov.by>)

Yıllar	Evlilik Dışı Canlı Doğan Bebek Sayısı			Toplam Doğumlar İçinde Evlilik Dışı Doğumların Payı (%)		
	Toplam	Kentsel Nüfus	Kırsal Nüfus	Toplam	Kentsel Nüfus	Kırsal Nüfus
1970	10 663	4 775	5 885	7,3	6,4	8,2
1980	9 925	5 269	4 656	6,4	5,1	9,0
1990	12 131	7 656	4 475	8,5	7,5	11,2
2000	17 442	11 422	6 020	18,6	16,7	23,7
2006	21 912	13 667	8 245	22,7	19,2	32,3

SSCB sonrası dönemde Belarus toplam nüfusu azalırken, farklı toplumsal, kültürel, psikolojik ve ekonomik etkenlere bağlı olarak evlilik dışı doğumlarda belirgin bir artış görülmektedir. 1990 yılında tüm ülkede 12 131 evlilik dışı doğum tespit edilmişken bu sayı 2011 yılında 20 734'e yükselmiştir. Daha da önemlisi ülkedeki evlilik dışı doğumların büyük bir bölümü 20 yaş altı genç anneler tarafından gerçekleştirilmiş olmasıdır. Örneğin 1990 yılında 20 yaşın altında evlilik dışı doğum yapanların toplam sayısı 2 228 iken 2005 yılında 3 515'e çıkmıştır (www.belstat.gov.by: 14.10.2012). Aslında Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında Belarus'taki evlilik dışı doğumların (toplam doğumların %22 civarı) çok da yüksek düzeyde olmadıkları söylenebilir. Örneğin evlilik dışı doğumların toplam doğumlar içindeki payı İsveç'te %55, Finlandiya'da %39, Fransa'da %41 ve Büyük Britanya'da %34 dolayındadır (Myasnikov vd. 2006: 121).

Özetle 21. Yüzyılın başında Belarus'ta en yüksek evlilik dışı doğumların genç anneler tarafından gerçekleştiği anlaşılmaktadır (Tablo 2). Erken yaşta cinsel yaşam başlangıcı, düşük cinsel kültür bilinci, gebelikten korunma yöntemlerinin yaygın kullanılmaması gibi etkenler özellikle 20 yaş altı genç Belarus kızların istenmeyen gebeliklerle ve erken evlilik dışı doğumlarla yüzleşmelerine neden olmaktadır. Erkeklerden ayrı yaşama isteği, ekonomik ve toplumsal bağımsızlık, istenilen eşi bulmadaki zorluklar gibi etkenlere bağlı olarak Belarus'ta 35 yaş üstü kadınlarda evlilik dışı doğumlar oldukça yaygındır. Fakat bu yaş grubundaki kadınların yaşadıkları gebelikler ve doğumlar çok daha bilinçli ve planlı olup, 20 yaş altı kadınlara göre çok daha az ruhsal-bedensel ve ailevi sorunlarla sonuçlanmaktadır.

SSCB sonrası dönemde Belarus kentlerindeki evlilik dışı doğumların sayısı daima kırsal yerleşmelerden yüksek olmuştur. Örneğin 2006 yılında kentsel yerleşmelerde 13 667 evlilik dışı doğum gerçekleştirilirken, kırsal yerleşmelerde bu sayı 8 245'te kalmıştır (Tablo 2). 1970-2006 döneminde kentsel yerleşmelerde evlilik dışı doğumların oranı %7,3'ten %22,7'ye

yükselirken, kırsal yerleşmelerde bu oran %8,2'den %32,3'e yükselmiştir. Ayrıca Belarus nüfusunun %75'i kentsel yerleşmelerde yaşadığından, ülkedeki evlilik dışı doğumların %63'ten fazlasının kentlerde gerçekleşmiş olması doğal bir sonuçtur. Fakat toplam doğumlar içinde, kırsal yerleşmelerdeki evlilik dışı doğumların kentsel yerleşmelere göre daha yüksek olması unutulmamalıdır (Tablo 2). Bir başka anlatımla toplam ulusal doğumlar içinde evlilik dışı doğumlar oransal olarak kırsal yerleşmelerde daha yüksektir, oysa mutlak sayısal değer olarak kentsel nüfus daha kalabalık olduğundan dolayı bu yerleşmelerdeki evlilik dışı canlı doğum sayısının daha yüksek olması beklenen bir sonuçtur (Tablo 2).

Belarus'taki kırsal yerleşmelerde gelenek-göreneklerin, dinsel inançların ve aile bağlarının kentsel yerleşmelere göre daha güçlü olmasına rağmen bu yerleşmelerde her üç doğumdan birinin evlilik dışı olması bir yandan kentsel nüfusa kıyasla daha düşük eğitim-kültür düzeyi, diğer yandan da resmi nikâha olan güvenin azalışını yansıtmaktadır. Gebeliği önleyecek yöntemlerin kırsal kesimde yaygın olmayışının yanı sıra, yetersiz cinsel eğitim düzeyi de kırsal kesimdeki evlilik dışı doğumların kentsel nüfustan daha yüksek olmasını belirleyen etkenlerdir. Sonuç olarak bir yandan evlilik dışı doğumlar ve boşanmaların yaygınlığı, diğer yandan yüksek orandaki anne-baba ölümleri Belarus'ta eksik ailelerin⁵ yaygın olmasını belirlemiştir. Bugün Belarus ailelerin %13'ten fazlasının eksik ailelerden oluşması ulusal beşeri sorunların ve önlenemeyen demografik krizin bir başka yansımasıdır (Prihodçenko 2009: 79-80).

1990 sonrasındaki geçiş döneminde Belarus'ta yaşanan politik ve ekonomik kriz, ülkedeki sosyo-demografik bunalımın derinleşmesine ve aile kurumunun kökten sarsılmasına neden olmuştur. Geçiş döneminde toplumun en küçük çekirdek birimi olan ailenin toplumsal, ekonomik ve psikolojik sorunlar karşısında çaresiz ve yalnız bırakılması ülkede bazı olumsuz beşeri sorunların derinleşmesine yol açmıştır. Özetle, 21. Yüzyılın başında Belarus aile kurumu derin bir sosyo-demografik bunalımın tam ortasında yer almaktadır. Evliliklerin ve doğurganlığın azalması, kürtaj ve boşanmaların artması, nikâhsız birlikteliklerin yaygınlaşması ve sıradanlaşması, tek ebeveynli ve kimsesiz çocuk sayısının giderek artması ülkede derinleşen toplumsal bunalımın yalnızca görünen yüzüdür.

2006 yılında Belarus sınırları içindeki farklı devlet birimlerinde (kreş, okul, sosyal-hizmetler müdürlüğüne bağlı kurumlar, öğrenci yurtları, bakım evi vb.) yaklaşık 32 000 anne-babasız (aile yanında yaşamayan)

---

⁵ Sadece annesiyle ya da sadece babasıyla yaşayan veya annesiz-babasız yaşayan çocukların buldukları aileler eksik aile olarak tanımlanabilir. Çocuksuz aileler, dul kadınlar ve yalnız başına yaşayan yetişkinler de bu eksik ailelere örneklerdir.

çocuk yaşadığı belirlenmiştir. Her yıl bu kimsesiz çocuklara 5 000 yeni çocuğun eklendiği göz önüne alındığında ülkedeki ailesiz çocuklar sorununun boyutları daha da iyi anlaşılmaktadır (Krivonos 2010: 426-427). Bir başka anlatımla, toplam nüfusu ve toplam evlilikleri azalan bir ülkede öksüz çocuk sayısının giderek artması endişe verici bir toplumsal sorundur. Bu öksüz çocukların %80'inin anne-babalarının hayatta olmalarına rağmen kendi çocuklarına sahip çıkmamaları ve bu çocukları devlet bakım evlerine muhtaç bırakmaları Belarus'taki aile krizinin bir başka yansımasıdır.

Minsk kentinde okuyan üniversite öğrencileri arasında yapılan bir bilimsel araştırmada ankete katılan öğrencilerin %73,8'i mutlu ve sağlıklı bir aile için resmi nikâhın olmasına gerek duymadıklarını ve resmi evliliklere inanmadıklarını beyan etmişlerdir. Daha da ilginç ve bir o kadar da düşündürücü olanı ise ankete katılan gençlerin %34,2'si çocuksuz aile modelinde yaşamaları gerektiğini, %25,6'sı anne ve babanın aynı evde yaşamaları gerektiğini, ayrı evlerde de özgürce yaşayıp aile hayatını sürdürebileceklerine, %4,3'ü ise arkadaş ailelerle eş değişimi ve karşılıklı cinsel ilişkiye girmelerini doğal olarak karşıladıklarını ve bunu onayladıklarını beyan etmişlerdir (Krivonos 2010: 422-423). Bu anket sonuçları Belarus gençlerinin evlilik ve aile kurumuna bakış açısının yanı sıra, Postsovyet döneminde küreselleşme dalgasının getirdiği “sınırsız özgürlükler” ve “cinsel devrim” sonucunda değişen ahlaki norm ve toplumsal değerleri de yansıtmaktadır. Özetle, 1960'lı yıllarda Batı Avrupa'da başlayan feminist devrim ve cinsel özgürleşme dalgası gecikmeli olarak Postsovyet Cumhuriyetlerini de etkilemiştir. Bugün ülkede kökleşen ulusal demografik bunalımın temelinde aile krizi yatmaktadır; dahası evlilik, çocuk, namus, eş, aile gibi kutsal değerlerin ucuzlayıp değersizleşmesi sorunu yatmaktadır.

2.3. Önlenemeyen Kürtaj Sorunu

Belarus'ta kürtaj oranlarının yüksek olması hem ülkenin doğum oranlarını ve nüfus artış hızını hem de anne sağlığını ve anne ölüm oranlarını etkilemektedir. Son yarım yüzyılda Belarus kadınlarının kürtaja bir doğum kontrol ve aile planlaması aracı olarak sarılmalarının hem etik ve psikolojik, hem de sosyo-demografik etki ve yansımaları vardır. Düşük cinsel eğitim kültürü, yetersiz aile ve annelik bilinci, doğum kontrol kullanımının yetersizliği, düşük refah düzeyi, erken yaşta evlenmeler, erken yaşta cinsel yaşam başlangıcı ülkedeki kürtaj olaylarının yaygın olmasının başlıca nedenleridir.

1995 yılında Belarus'ta dünyaya gelen bebek sayısı 101 100 iken aynı yıl 193 300 cenin (embriyo) kürtaj yoluyla yok edilmiştir. Bu da doğması gereken, ama doğmamış neredeyse 200 000 bebek demektir. Benzer bir şekilde 2006 yılında Belarus'ta dünyaya gelen bebek sayısı 96 700 iken

aynı yıl 58 500 kürtaj vakası kaydedilmiştir (Solodovnikov vd. 2008: 43). Bir başka anlatımla dünyaya gelen her yeni 2 bebek karşısında yok edilen 1 bebeğin olması, nüfusu azalan Belarus için çözüm bekleyen ciddi bir sosyo-demografik sorundur. Fakat 2000 yılında 15-49 yaş grubunda yer alan 1000 kadına düşen kürtaj sayısı binde 46,2 iken 2011 yılında bu oranın binde 13,2'ye düşmesi olumlu bir gelişmedir (<http://demoscope.ru>: 14.10.2012). Hükümetin ve Sağlık Bakanlığının kürtaj konusunda aldığı kararların yanı sıra, son yıllarda doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması ve kadınların gebelik konusunda bilinçlenmeleri de ülke genelinde kürtaj oranlarının düşmesinde belirleyici etken olmuştur.

2.4. Evlenmeler ve Boşanmalar Arasındaki Hassas Denge

Avrupa'nın birçok ülkesinde olduğu gibi Belarus'ta da gençler arasında resmi nikâh ve evlilik artık demode bir konuya dönüşmüştür. Örneğin, Belarus Cumhuriyetinde 2011 yılındaki evlilik sayısının 1955 yılı seviyesine dahi ulaşamamış olması dikkat çekicidir (Tablo 3). Dikkat çekici bir diğer husus 2000-2011 döneminde ülke nüfusu azalmasına rağmen evlenme sayısında belirgin bir artışın varlığıdır. Örneğin 2000 yılında ülkede toplam 62 485 evlilik tespit edilirken 2011 yılında bu sayı 86 785'e yükselmiştir (Tablo 3). Bir başka deyişle, Belarus'ta evlilikler ve boşanmalar arasındaki hassas ve çarpık denge son dönemde iyileşme eğilimindedir. Örneğin 2000 yılında 1000 kişiye düşen evlilik sayısı 6,3 iken 2011 yılında 9,2'ye yükselmiştir. Aynı dönemde 1000 kişiye düşen boşanma sayısı ise 4,4'ten 4,1'e düşmüştür. 2000 yılında ülkede 43 512 boşanma kaydedilirken, 2011 yılında sadece 38 584 boşanma kaydedilmesi aile kurumunun güçlenmesi açısından olumlu bir gelişmedir (Tablo 3).

Tablo 3: 1950-2011 Döneminde Belarus'ta Evlenmeler ile Boşanmaların Değişimi (Kuhareviç 2012: 205)

Yıllar	Evlenme Sayısı	Boşanma Sayısı	1000 Kişiye Düşen Evlenmeler	1000 Kişiye Düşen Boşanmalar
1950	74 245	1 594	9,6	0,2
1960	90 252	5 757	11,0	0,7
1970	83 658	17 060	9,3	1,9
1980	97 461	31 214	10,1	3,2
1990	99 229	34 986	9,7	3,4
2000	62 485	43 512	6,3	4,4
2005	73 333	30 531	7,6	3,2
2010	76 978	36 655	8,1	3,9
2011	86 785	38 584	9,2	4,1

Krivonos'a göre Belarus'ta boşanma oranları ile doğum oranları arasında hassas bir etkileşim vardır. Ona göre nikâhsız yaşayan aileler, tek ebeveynli aileler ve boşanmış ailelerin doğum oranları normal ailelere göre daha düşüktür. Belarus'ta yapılan bir anket çalışmasına göre resmi nikâhla evli olan kişilerin istedikleri çocuk sayısı ortalama 2,2 iken, boşanmış ailelerde bu sayı 2,1 ve tek ebeveynli ailelerde de bu sayı 1,7'dir (Krivonos 2010: 422-423). Bir başka anlatımla Belarus'ta boşanmış aile sayısı ve tek ebeveynli aile sayısı arttıkça doğum oranları azalmaktadır. Bunun tam tersi mutlu, güvenli, boşanmamış, nikâhlı ve uzun süreli aile birliktelikleri doğum oranlarını ve ulusal nüfus artış hızını olumlu yönde etkilemektedir.

2011 yılında Belarus'ta toplam 38 584 boşanma saptanmıştır. Bunlardan 16 641'i (%43,1) çocuksuz ailelerde, 17 130'u (%44,4) tek çocuklu ailelerde, 4 813'ü (%12,5) ise iki ya da daha fazla çocuklu ailelerde gerçekleşmiştir. Aynı yıl 27 404 çocuk ebeveyninden birisini yitirerek, tek ebeveynli "eksik ailelerde" yaşamını sürdürmek zorunda kalmıştır (Kuhareviç 2012: 259). Görüldüğü gibi Belarus'ta boşanan ailelerin %87,5'ini çocuksuz ve tek çocuklu aileler oluşturmaktadır. Boşanan ailelerin yalnızca %12,5'i iki ya da daha fazla çocuğu vardır. Özetle ailedeki çocuk sayısı arttıkça boşanma oranları da azalmaktadır.

Gelir düşüklüğü, konut sıkıntısı ve yetersiz yaşam alanı, ekonomik güvensizlik ve gelecek belirsizliği, eşler arasındaki sosyo-psikolojik uyumsuzluk, aile içi şiddet, gelir düşüklüğü ve işsizlik, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı Belarus'ta boşanmaları tetikleyen en önemli etmenlerdir (Stukov: 15.06.2011). Daha önemli ve daha da tehlikelisi son dönemde tek ebeveynli aileler yaygınlaşmakta ve bu aileler toplum tarafından eleştirilmeyerek, yaygın bir kabul ve onay görmektedirler. Özellikle, kocasız yalnız yaşayan kadınlar çocuğunu babasız büyütürken, babasız aile modelinin Belarus toplumunda kök salmasına neden olmaktadır (Krivonos 2010: 422-423). Bu nedenle tek ebeveynli aile modeli ile babasız yetişen çocukların sosyo-psikolojik sorunları Belarus toplumunda derinleşen aile krizinin bir diğer yansımasıdır.

2.5. Toplumsal Bunalımın Yansımaları: Sıklaşan İntiharlar

İntihar olaylarının nedenleri, etkileri ve yansımaları demograflar tarafından pek tartışılmasa da eski SSCB Cumhuriyetlerinde ölüm oranlarını etkileyen önemli etmenlerden birisidir. Örneğin SSCB'nin yürüttüğü 10 yıllık Afganistan savaşında ölenlerin toplam sayısı 15 000 dolayındayken, yalnızca 1984 yılında SSCB sınırları içinde 80 000 kişi intihar etmiştir (Listopadov: 25.03.2011). Belarus'ta intihar olayları çok yaygın olup bu ölüm olayları ulusal demografik yapıyı dolaylı etkilemektedir. Örneğin son 10 yılda ülkede 30000'den fazla kişi intihar ederek yaşamına son vermiştir (Fedoroviç: 10.09.2011). Bir başka anlatımla son 10 yılda intihar olaylarının

kapsadığı nüfus kaybı, ülkenin en büyük kentlerinden biri olan Brest'in nüfusuna eşittir. Ayrıca Belarus'ta kırsal nüfustaki intihar olayları kentsel nüfusa göre çok daha yaygındır. Örneğin 2012 yılının ilk yedi ayında kentsel nüfusta intihar edenlerin oranı yüz binde 8,3 iken, kırsal nüfusta bu oran yüz binde 26,0, yani yaklaşık 3 kat daha yüksektir (<http://demoscope.ru:14.10.2012>).

Belarus Cumhuriyeti'nde 2011 yılında alkol zehirlenmesi sonucu ölenlerin sayısı 1 858, trafik kazaları sonucu ölenlerin sayısı 1 142, intihar sonucu ölenlerin sayısı 1 794, kasıtlı ya da kasıtsız öldürme sonucu yaşamını yitirenlerin sayısı da 346 olarak saptanmıştır (Tablo 4). İntihar edenlerin sayısının trafik kazalarından bile yüksek olması dikkat çekicidir. Ayrıca, nüfusu azalan bir ülke için bu ölüm olayları oldukça yüksek olup, kamu otoritelerini kaygılandırmaktadır. 21. Yüzyılın başında doğum oranlarını ve doğal nüfus artış hızını bir türlü arttırmayı başaramayan Belarus Hükümeti, en azından alkol ve uyuşturucu bağımlılığına bağlı ölüm oranlarını azaltmayı ve intihar olaylarını frenleyerek nüfus kaybını önlemek için büyük bir çaba harcamıştır.⁶ “Doğumları arttırmadığımızı göre, ölümleri azaltmak gerekir” söylemi Belarus Hükümeti yetkililerinin adeta yeni sloganı olmuştur.

Tablo 4: 2009-2011 Döneminde Belarus'ta Sağlık Dışı Sebeplerden Ölenlerin Sayısı ve Ölüm Nedenleri (Kuhareviç 2012: 377)

Ölüm Sebebi	Ölen İnsan Sayısı			Çalışma Çağında Ölenlerin Sayısı		
	2009	2010	2011	2009	2010	2011
Trafik Kazaları	1 215	1 094	1 142	1 000	915	954
Alkol Zehirlenmesi	1 937	1 910	1 858	1 636	1 548	1 511
Kazara Boğulma	717	1 136	616	568	958	502
İntihar	2 238	2 072	1 794	1 801	1 670	1 415
Öldürme	387	348	346	331	301	295

Geçiş döneminde yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik çalkantılar Belarus'ta intihar olaylarının sıklığını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Ülkedeki intihar olayların en yaygın görüldüğü nüfus grubu aktif nüfus grubundaki erkekler (40-59 yaş aralığı) ile kırsal kökenli erkeklerdir. Belarus Sağlık Bakanlığında uzman psikolog olarak görevli İrina Baykova'ya göre özellikle 50 yaş üstü erkeklerde intihar olaylarının sıklığı

⁶ Belarus'ta alkol ve uyuşturucu bağımlılığı ile intihar vakaları arasında sıkı bir etkileşim vardır. Bir başka anlatımla alkol ve uyuşturucu bağımlılığına karşı açılan savaş, intihar olaylarının sıklığını da doğrudan etkilemektedir.

görülmesi bu nüfus grubundakilerin depresyon ve alkol bağımlılığı ile açıklanmaktadır (<http://demoscope.ru>: 14.10.2012). Oysa Belarus kadınları arasında intihar vakaları 60 yaş ve sonrasında artış göstermektedir. Ayrıca Belarus'ta intihar olaylarının büyük bir bölümü yüksek dozda alkol kullanım sonucunda gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle alkolizm ile intihar sorunu arasında güçlü bir bağ vardır. Örneğin 2008 yılında Belarus'ta 2 800 kişi intihar etmiş ve bunlardan %60'ının kan analizlerinde yüksek oranda alkol tespit edilmiştir (Lukaşova 2010: 208). Alkol bağımlılığından sonra Belarus'taki intiharların diğer nedenleri arasında aşk-kıskançlık-evlilik üçgenindeki sorunlar, çok erken ya da istenmeyen hamilelik, çocuk kaybı ya da kürtaj, tecavüz ya da şiddete maruz kalma, derin psikolojik veya sağlık sorunları ile yalnızlık-kimsesizlik sorunları gelmektedir (Listopadov: 25.03.2011).

1990'lı yıllarda Belarus'ta intihar edenlerin sayısı yılda 3 500'ü aşmaktayken 2010 yılında intihar edenlerin sayısı 2 474'e gerilemiştir. Fakat devletin bu trajik durumu görmezden gelmesine ve bilim adamlarının olayları tartışmaktan kaçınmalarına karşın son dönemde bu konuda olumlu gelişmeler olduğu söylenebilir. Örneğin 2000 yılında Belarus'ta her 100 000 kişiye 34,9 intihar olayı düşerken, 2010 yılında bu oran 26,1'e düşmüştür (Fedoroviç: 10.09.2011). Fakat bu olumlu gelişmeye rağmen Belarus bugün dünyanın en yüksek intihar oranlarına sahip ilk 10 ülkesinden biridir.⁷

Konuyu özetlersek, intihar olayları Belarus'taki sosyo-ekonomik sıkıntıların ve geçiş dönemindeki toplumsal bunalımların yansımasıdır. İntihar olayları bir yandan Belarus'ta ölüm oranlarını arttırmakta ve nüfus kaybını tetiklemekte, diğer yandan da parçalanmış aile sayısı, aile içi psikolojik sorunları ve kimsesiz çocukların sayısını arttırmaktadır. Daha da önemlisi intihar olayları sonucunda yetişmiş nitelikli nüfus sayısı azaldığından ekonomi ve istihdam kayıpları oluşmaktadır. Örneğin 2012 yılının ilk yarısında Belarus'ta intihar eden her beş kişiden biri çalışma çağında yer almaktadır (<http://demoscope.ru>: 14.10.2012). Ayrıca sadece 2010 yılında intihar eden 2 474 kişinin devlete olan finansal kaybı 3,5 milyar rubleyi aşmaktadır (Fedoroviç: 10.09.2011). Ailelerin maddi gelirini ve yaşam kalitesini yükseltmek, alkol ve uyuşturucu kullanımını azaltmak, çocukların eğitim ve ahlâk düzeyini yükseltmek intihar sayılarını azaltmak için Belarus'ta yapılması gerekenler arasında ilk akla gelenlerdir.

---

⁷ 2009 yılında 100 000 kişiye düşen intihar sayısı bakımından Litvanya (42), Rusya (36), Kazakistan (30), Macaristan (28,5) Belarus (28,4) ve Ukrayna (25) dünyanın en yüksek intihar oranına sahip ülkeleridirler. Daha fazla bilgi için bakınız: Listopadov, V., "Zavtra Tvoey Strani", 25. 03. 2011, Minsk

2.6. Kangrenleşen Bir Ulusal Sorun: Sigara ve Alkol Bağımlılığı

Sigara, uyuşturucu ve alkol bağımlılığından kaynaklanan problemler Belarus halkının çözüm bekleyen en öncelikli beşeri sorunlarının başında gelir. Belarus'ta sigara kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır ve özellikle kadınlar arasında sigaraya bağımlı olanların sayısı hızla artmaktadır. Örneğin 1995-2007 döneminde kadınlar arasında sigara kullananların oranı üç kat artmıştır (1995 yılında %3 iken 2007 yılında %9'a yükselmiştir). Ayrıca 2007 yılında Belarus'ta 16 yaş ve üstü erkeklerin %53,2'si ve kadınların %9,0'unun sigara kullandıkları tespit edilmiştir (Nikitenko 2009: 539-540). Özellikle genç ve orta yaş kadın gruplarında sigara kullanımının yaygın olduğu görülmektedir. Örneğin 2007 yılında 20-29 yaş arasındaki kadınlarda %16,9'u, 30-39 yaş grubundaki kadınlarda ise %18'inin sigara kullandıkları tespit edilmiştir. 30-39 yaş grubundaki erkeklerin %66,1'i sigara kullandıklarına göre, Belarus kadınlarında sigara kullanımının erkek nüfusla kıyasla daha düşük oranda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca hem erkeklerde hem kadınlarda günlük tüketilen sigara miktarının sürekli artması sağlık yetkililerini kaygılandırmaktadır. Örneğin 2000 yılında Belarus erkekleri günde ortalama 13 sigara tüketirken, 2007 yılında bu sayı 17'ye yükselmiş, aynı zaman diliminde Belarus kadınlarında günlük sigara tüketimi 7'den 11'e yükselmiştir (Nikitenko 2009: 539-540).

Belarus'taki yaygın sigara kullanımı bir yandan kanser vakaları ile göğüs ve kalp-damar hastalıklarını arttırmakta, diğer yandan da ölüm oranlarının artmasına ve ülke genelinde ortalama yaşam süresinin kısalmasına neden olmaktadır. Belarus'ta sigara kullanımının yaygın olmasının yetişmiş iş gücü kaybı, sağlık harcamalarının artması, bölünmüş ailelerin yaygınlaşması ve ulusal ekonomiye verdiği finansal ve istihdam zararları gibi olumsuz etkileri ve yansımaları vardır.

Belarus'ta son çeyrek yüzyılda bir yandan ülke genelinde alkol tüketimi artarak alkolizm sorunu kökleşmekte, diğer yandan da alkol bağımlıların sayısı giderek artmaktadır. Yalnızca 2000-2006 döneminde alkol psikoz hastaların sayısı erkeklerde %75,6 ve kadınlarda %119 oranında artış göstermiştir. Farklı sağlık kurumlarında tedavi gören ve 100 000 kişiye düşen alkol bağımlılığı ve alkol psikoz hastalarının sayısı 2000 yılında 1 427 iken, 2006 yılında 1 859'a yükselmiştir. Bir başka anlatımla Belarus'ta her 100 000 kişiden neredeyse 2 000'i alkol sorunlarından tedavi görmekte, bu da ülkede her 50 kişiden birinin alkol sorunlarıyla yüzleştiğini göstermektedir (Nikitenko 2009: 546-549). Yapılan bir sosyolojik araştırmada Belarus'taki gençlerin %60'tan fazlası yüksek alkol oranına sahip alkollü içkiler kullandıkları, erkeklerin %27'si ve kızların da %13,8'inin uyuşturucu kullandıkları tespit edilmiştir (Solodovnikov vd. 2008: 59).

1990 yılında Belarus'ta kişi başına düşen alkol tüketimi 5,7 litre iken 1995 yılında 6,7 litreye, 2000 yılında 8,8 litreye, 2005 yılında 9,3 litreye ve 2008 yılında da 12,4 litreye çıktığı tespit edilmiştir (Lukaşova 2010 a: 206). Belarus Devlet İstatistik Merkezi'nin verdiği bilgilere göre 1995 yılında ülkede kişi başına düşen ortalama alkol tüketimi⁸ 6,7 litre iken 2009 yılında 12,0 litreye yükselmiştir (<http://www.belstat.gov.by> 14. 10. 2012). Bir başka anlatımla Belarus'ta 15 yıldan kısa bir zaman diliminde alkol tüketimi neredeyse 2 kat artmıştır.⁹ Uzmanların verdiği bilgiye göre bir ülkede kişi başına düşen alkol tüketiminin kritik eşiği 8 litredir. Bir ülkede bu hassas eşik aşıldığında hem insanların ruh ve beden sağlığı hem de toplum ve nüfus sorunları hızla artmaktadır. Belarus halkının son dönemde bu kritik eşiği aştığı görülmektedir. Ayrıca Avrupa ülkelerinde genelde şarap ve bira gibi alkol oranı düşük “yumuşak içkilerin” tüketimi yaygınken, Belarus'ta votka, cin, viski gibi alkol oranı yüksek “sert içkiler” yaygın olarak tüketilmektedir (Lukaşova 2010 a: 205-216).

Rusya ve Ukrayna gibi diğer Slav ülkelerinde olduğu gibi Belarus'ta da yaygın olan alkol bağımlılığı bir dizi sağlık, ekonomik, sosyo-psikolojik ve demografik sorunlara neden olmaktadır. Trafik ve iş kazalarının artışından, boşanmaların ve aile sorunlarının artışına, psikolojik sorunların ve kalp-damar hastalıklarının artışından, intihar olaylarının artışına kadar birçok sorunun temelinde ülkedeki aşırı alkol tüketimi ve yaygın alkol bağımlılığı yatmaktadır. Belarus Cumhuriyeti'nde yaşam ve sağlık kalitesinin düşmesinde, cinayet, suç ve genel ölüm oranlarının artışında, nitelikli üretim ve iş verimliliğinin düşmesinde, özürlü ve sakat nüfustaki artışta, doğum oranlarının azalışında ve boşanmaların artmasında, kadınlar ile erkekler arasındaki cinsiyet dağılım dengesizliğinde de alkol bağımlılığı ve buna bağlı olan ölüm oranlarının önemli bir etken olduğu söylenebilir.

Elena Spasük'ün kaleme aldığı “Hükümet yetkilileri alkol satış yaşağını 21 yaşına çekmeyi amaçlamaktadır” başlıklı yazısı “Belaruskie Novosti” gazetesinde yayınlandığında ülkede epey tartışmalara yol açmış olsa da gençler arasında yaygınlaşan alkolizm sorununun çözümlenemediği ortadadır. Her yıl izinsiz alkol tüketiminden tutuklu çocuk ve öğrenci sayısının artması bunu kanıtlamaktadır. Özellikle 18 yaş altında çocuk yaşta bulunanlar arasında alkol ve uyuşturucu bağımlıların sayısının hızla artması hükümeti kaygılandırmaktadır. Örneğin sadece 1994-2009 döneminde sağlık

---

⁸ Tüm alkol türlerini kapsamaktadır.

⁹ Ülkede özellikle kırsal kesimde önemli ölçüde kaçak alkol üretimi de yaygındır. Fakat bu hesaplamalarda kaçak üretim değerleri göz önünde bulundurulmamıştır. Ayrıca yasadışı yollarla Belarus'a sokulan yurt dışı alkol miktarları da bu hesaplamalarda yer almamaktadır. Sadece 2008 yılında polislerin yaptığı baskınlar sonucunda 2,4 milyon litre ev yapımı rakıya (samogon) el konulmuş ve bu kanun dışı içkiler imha edilmiştir.

kurumlarında tedavi gören 15 yaş altındaki alkol ve uyuşturucu bağımlısı çocukların sayısı 14,5 kat artmıştır (Spasük: 24.08.2011).

Yıllar bazında Belarus'ta kişi başına alkol tüketiminin değişimi alkolizm sorununun tehlikeli gelişimi açısından önemli ipuçları sunmaktadır. 1980 yılında ülke genelinde kişi başına düşen alkol tüketimi 10,2 litre iken 1985 yılında 8,8 ve 1990 yılında da 5,7 litreye düşmüştür. SSCB tarihinin son 10 yılında Belarus'ta alkol tüketiminde gözle görülür bir düşüş yaşandığı ortadadır. Fakat 1990 sonrasındaki SSCB sonrası geçiş döneminde ülkede derinleşen ekonomik, toplumsal ve politik sorunlara koşut olarak alkol tüketiminin artışa geçtiği de bir başka görünen gerçektir.

Postsovyet dönemde alkol tüketiminin hızla artması ve özellikle kadınlar ile gençler arasında alkolizmin yaygınlaşması Belarus'ta adeta bir toplumsal soruna dönüşmüştür. Örneğin 2005 yılında ülke genelinde 149 505 kişi alkol bağımlısı iken bu sayı 2008 yılında 179 474'e ve 2009 yılında da 180 143'e yükselmiştir. Olayın en acı boyutu ise ülkede alkolizm tedavisi gören 17 143 kişinin 18 yaş altındaki çocuklardan oluşmasıdır (Lukaşova 2010 a: 206-207). Kadınlar, gençler ve öğrenciler arasında alkol bağımlılığının giderek yaygınlaşması, Belarus hükümetinin bazı sert kararlar almasına yol açmıştır. Gece 22,00'den sonra tüm market, bakkal ve alışveriş merkezlerinde alkol satışının yasaklanması ve tüm ülkede 18 yaşının altındaki çocuklara alkol satışının yasak olması bu kararlar arasında ilk göze çarpanlardır. Sonuç olarak, günümüzde Belarus'ta yaklaşık 200 000 kişinin alkolizm sorunu ile yüzleşmiş olarak yaşamını sürdürmeye çalışması ciddi bir sağlık ve sosyal sorundur, daha da önemlisi ülke gelişimini frenleyen ekonomik ve demografik bir kamburdur. Örneğin, Belarus'ta her yıl alkolizm sonucu doğrudan ya da dolaylı olarak 4 000 ile 5 000 arasında kişi yaşamını yitirmektedir (<http://demoscope.ru>: 14.10.2012). Nüfusu azalan bir ülke için bu olay telafisi olmayan bir beşeri kayıptır.

2.7. Yaygınlaşan Uyuşturucu Bağımlılığı ve Kabaran Suç Dosyaları

Uyuşturucu bağımlılığı Belarus'un en büyük toplumsal sorunlarından biridir. Son çeyrek yüzyılda Belarus'ta hem narkomani¹⁰ hem de toksikomani¹¹ hastalarının sayısında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Örneğin 2000 yılında 100 000 kişiye düşen narkomani hasta sayısı 4 545

---

¹⁰ Bir kişinin uyuşturucu (narkotik) kullanımına psikolojik ve fiziksel olarak bağımlı olması tıp alanyazınında narkomani (uyuşturucu bağımlılığı) olarak adlandırılır. Narkoman kişi fiziksel ya da ruhsal yoksunluk nedeniyle uyuşturucu almadan yapamaz.

¹¹ Bir kişinin tedavi amacıyla saplantı halinde ilaç kullanımına tıp alanyazınında toksikomani (ilâç bağımlılığı) olarak adlandırılır. Toksikoman kişi fiziksel ya da ruhsal yoksunluk nedeniyle bağımlı olduğu ilacı almadan yapamaz.

iken 2006 yılında 6 427'ye yükselmiştir. Belarus'ta uyuşturucu bağımlılığı tedavisi gören hastaların sayısı 1985 yılında sadece 31 iken 2006 yılında bu sayı 1 128'e yükselmiştir (Tablo 5). Doğal olarak bu sayılar karamsar sağlık portresinin bütününe resmetmekten uzaktır. Çünkü bu veriler yalnızca devlete tedavi için resmen başvuruların sayısını yansıtmaktadır. Bir başka deyişle uyuşturucu sorunları ile yüzleşen ama tedavi için devlet organlarına başvurmayanların sayısının ne kadar olduğu belli değildir. 2011 yılında Belarus'ta 50 000'den fazla uyuşturucu kullanıcısı yaşadığı belirlenmiştir (<http://demoscope.ru>: 14.10.2012).

Tablo 5: 1985-2006 Döneminde Belarus'ta Narkomani ve Toksikomani Hastalarının Sayısal Değişimi (Nikitenko 2009: 549)

Yıllar	Narkomani Hastaları		Toksikomani Hastaları	
	Hasta Sayısı	100 000 Kişiye Düşen Hasta Sayısı	Hasta Sayısı	100 000 Kişiye Düşen Hasta Sayısı
1985	31	0,3	23	0,2
1990	136	1,3	37	0,4
1995	538	5,2	35	0,3
2000	1 127	11,3	61	0,6
2006	1 128	11,6	89	0,9

Belarus Bilimler Akademisi'ndeki sosyologlar tarafından yapılmış bir bilimsel araştırmada ülkede yaşayan 30 yaş altındaki gençlerin %10,6'sının yaşamlarında en az bir kez uyuşturucu kullandıkları tespit edilmiştir (Lukaşova 2010 b: 196). Alkol ve uyuşturucu kullanımının yaygınlaşması Belarus'ta şiddet, boşanma, trafik ve iş kazası, hırsızlık, cinayet, tecavüz ve diğer suç oranlarının da artışına yol açmıştır (Tablo 6). Örneğin 1990 yılında İçişleri Bakanlığı yetkilileri tarafından ülke genelinde uyuşturucu kullanımı ile bağlantılı 372 suç unsuru tespit edilirken, bu sayı 2004 yılında 6047'ye ve 2008 yılında da 4063'e yükselmiştir. Devlet adalet organları tarafından uyuşturucu ticareti ve uyuşturucu kullanımı ile ilgili 1985 yılında sadece 16 kişi hüküm giyip adli ceza alırken, 2008 yılında bu sayı 2 585'e yükselmiştir. Son dönemde özellikle öğrenciler ve gençler arasında suç oranları hızla artmaktadır. Örneğin, 1990 yılında Belarus'ta işlenen toplam suçların %17,8'i 18-29 yaş grubunda gençler tarafından gerçekleştirilirken; bu oran 2008 yılında %33,0'e yükselmiş, yani yaklaşık iki kat artmıştır (Lukaşova 2010 b: 196-198).

Tablo 6: 1990-2008 Döneminde Belarus'ta Suç Sayısının Değişimi
(Lukaşova 2010 b: 195)

	1990	1995	2000	2005	2008
Tespit Edilen Suç Sayısı	75 699	131 761	135 540	192 506	158 506
10 000 Kişiyeye Düşen Suç Sayısı	74	129	125	197	164

Lukaşova'ya göre Sovyet sonrası döneminde Belarus toplumunda hızla yaygınlaşan homoseksüel ilişkiler, sigara, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı, cinayet, hırsızlık, pornografi ve fahişelik gibi toplumsal hastalıklar bir yandan ülkenin içinde bulunduğu ahlâk bunalımını ve değerler erozyonunu yansıtmakta, diğer yandan da Belarus Cumhuriyetinin ulusal güvenliğini ve Belarus ulusunun geleceğini doğrudan tehdit etmektedir (Lukaşova 2010 b: 197). Postsovyet dönemde Belarus'ta bir yandan işlenen suç sayısı artmış, diğer yandan da suç türleri çeşitlenmiştir. Tablo 6'da da görüldüğü gibi 1990 yılında ülke genelinde 75 699 suç tespit edilirken, 2008 yılında bu sayı 158 506'ya yükselmiştir. Ülke toplam nüfusu azalmasına rağmen 20 yıldan kısa bir zaman diliminde işlenen suçlar yaklaşık iki kat artmıştır (Tablo 6). Daha da önemlisi SSCB döneminde nadir görülen finansal suçlar, ekonomik suçlar, uyuşturucu ve kaçak içki-sigara ticaretine dayalı suçlar, insan kaçakçılığı ve kadın ticaretine dayalı suçlar, rüşvet ve bankacılık suçları, internet dolandırıcılığı ve bilgi işlem suçları, pornografi ve cinayet suçları SSCB sonrası dönemde Belarus Cumhuriyeti'nde hızla yaygınlaşmıştır. İşsizlik, yoksulluk, eğitim düzeyi düşüklüğü, aile sorunları, psikolojik sorunlar, maddi sıkıntılar, aile içi şiddet, psikolojik bunalım, alkol ve uyuşturucu kullanımının yaygınlığı gibi etkenler Belarus'taki suç olaylarının artışı tetikleyen en önemli etkenlerdir.

2.8. Giderek Büyüyen Bir Tehlike: Önlenemeyen AIDS Sorunu

SSCB döneminde AIDS sorunu Belarus toplumu içinde pek yaygın olmadığından, önemsiz, tartışılmayan ve küçümsenen bir sağlık sorunuydu. Fakat Sovyet sonrası döneminde HIV virüsü taşıyıcılarının sayısı hızla artarak AIDS'i ciddi bir ulusal sorun haline getirmiştir. Belarus'ta sosyalizmden kapitalizme olan sancılı geçiş esnasında bir yandan yoksulluk, psikolojik sorunlar ve çaresizlik artmış; diğer yandan da cinsel özgürlükler ve kontrolsüz cinsel ilişkilerde adeta patlama yaşanmıştır. Tüm bunlar ise AIDS'in yaygınlaşması ve toplumda kökleşmesi için uygun zemin hazırlayan unsurlar olmuştur.

HIV virüsü cinsel ilişki, direk kan teması, organ nakilleri ve anneden bebeğine olmak üzere dört yolla bulaşmaktadır. Belarus'ta HIV virüsü taşıyıcılarının %50,8'inin cinsel ilişki sırasında bu hastalığa yakalanması cinsel eğitim ve cinsel bilinçlenme konularında özellikle öğrenciler ve

gençler arasında uzun bir yolun kat edilmesi gerektiğini göstermektedir. 2011 yılının ilk 3 ayında Belarus Cumhuriyetinde HIV virüsü taşıyan 288 kişi tespit edilirken, 2012 yılının ilk 3 ayında bu sayı 321'e yükselmiştir. 1 Nisan 2012 tarihinde tüm ülkede 13 276 kişinin HIV virüsü taşıdıkları tespit edilmiştir. Bir başka anlatımla Belarus'ta her 100 000 kişiye 110,7 HIV virüsü taşıyıcısı düşmektedir. Oblastlar bazında HIV virüsü taşıyıcılarının dağılımına bakıldığında Gomel oblastında 6 548 kişi, Minsk oblastında 1 823, Minsk kentinde 1 909, Mogilev oblastında 754, Brest oblastında 993, Vitebsk oblastında 701 ve Grodno oblastında 548 HIV virüsü taşıyıcısı bulunduğu anlaşılmaktadır. HIV virüsü en yaygın olarak Gomel oblastında (100 000 kişiye 336,8) ve en az yaygın olarak da Grodno oblastında (100 000 kişiye 40,7) görülmektedir (<http://demoscope.ru>: 14.10.2012).

Belarus'ta HIV virüsü taşıyıcılarının %39,3'ünü kadınlar ve %60,7'sini erkekler oluşturmaktadırlar. Ülke genelinde HIV virüsü taşıyıcılarının büyük bir bölümünün 15-29 yaş grubundaki gençlerden oluşması tehdidin ciddiyetini ve sorunların çözümündeki aciliyetini daha da arttırmaktadır. Örneğin 15-29 yaş grubundaki gençler ve öğrenciler (8 078 kişi) tüm ülkedeki HIV virüsü taşıyıcılarının %60,8'ini oluşturmaktadırlar. Sigara ve alkol tüketiminde olduğu gibi Belarus'ta HIV virüsü taşıyıcılarının da ortalama yaşı düşmekte ve 18 yaş altı nüfus içinde AIDS'in hızla yaygınlaşmakta olduğu izlenmektedir. Mart 2012'de 15-19 yaş grubundaki çocukların toplam ulusal HIV virüsü taşıyıcılar içindeki payı %0,9'a ulaşmıştır. Bir başka anlatımla Belarus'ta her 100 HIV virüsü taşıyıcısından birisi 19 yaşının altındadır. Ayrıca 0-14 yaş grubunda ülke genelinde 215 HIV virüsü taşıyıcısı çocuk tespit edilmiştir. HIV virüsü taşıyıcı sayısının giderek artması bir yandan ulusal sağlık harcamalarını ve iş kayıplarını arttırmakta, diğer yandan da ülke genelindeki ölüm oranlarını tetiklemektedir. Ocak 2012 tarihine kadar Belarus'ta HIV virüsü sonucu ölenlerin toplam sayısı 2 783'e ulaşmıştır (<http://demoscope.ru>: 14.10.2012).

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Belarus'taki beşeri sorunlar büyük ölçüde SSCB döneminde temellenmektedir. Bu nedenle Sovyet dönemini bilmeden ve o dönemdeki olayları yorumlamadan, Sovyet sonrası döneme ışık tutulamaz ve sağlıklı analizler yapılamaz. Sosyalist Sovyet ideolojisinin en önemli önceliklerinden biri de ülkelerin askeri ve ekonomik gücünü arttırarak kapitalist ülkeler karşısında güçlü ve dik durabilen bir sistem yaratmaktır. Bu sistemi yaratmak için büyük fabrikalar, uzun demiryolları, yüksek barajlar, modern limanlar yapıldı, uzaya insan gönderildi. Fakat uzay sanayisine sahip olan SSCB, kendi halkına kaliteli bisiklet ya da renkli televizyon bile üretememişti. Dünyanın en güçlü ordusuna sahip olan ülke kendi yurttaşlarına ne vaat

edilen eşitliği, ne sınırsız özgürlüğü, ne de özlenen komünizmi sunabilmişti. Kalkınma programları ve iktisadi zenginleşme idealleri peşinde koşanlar sıradan insanın ihtiyaçlarını ve isteklerini unutmışlardı; ailenin ve toplumun en temel sorunlarını görmezden gelmişlerdi. Sosyalist ülkeler askeri güç, endüstriyel kalkınma ve maddi zenginlik ararken manevi bir çöküntü ve derin bir demografik krizle karşı karşıya kaldılar.

SSCB döneminin en büyük özelliklerinden birisi de devlet yönetiminden fabrika yönetimine, üniversite idaresinden hastane idaresine, köy muhtarlığından bakanlık kabinesine kadar yaşamın, eğitiminin, siyasetin ve ekonominin tüm alanlarında sert ve tartışmasız bir emir-komuta zincirinin var olmasıdır. Hükümet ve Komünist Partinin emrindeki bu katı ve sert yönetim sıradan köylüyü, sıradan sanatçıyı, sıradan işçiyi ve memuru karmaşık sistemin basit bir parçası, makinenin sıradan bir vidası olarak görmekteydi. Sovyet insanı partinin beş yıllık kalkınma programlarını gerçekleştirmek zorunda olan ve tüm emirlere sorgusuz-sualsiz itaat etmekle görevli olan basit bir kimseydi. Onun duyguları, onun istekleri, onun maneviyatı, onun sorunları çok sevdiği partisi tarafından adeta unutulmuştu. Unutulan, küçümsenen ve sorunları görmezden gelen sıradan yurttaşın bir gün bütün sistemin çöküşünü sağlayacağını, dünyanın en büyük devletinin bölünmesini tetikleyeceğini hiç kimse öngörememişti.

Bilim, sanat, spor ve teknoloji alanlarındaki sıçrama Sovyet vatandaşlarına yaşam kalitesi ve aile ilişkilerinde de bir sıçrama yaratmadı. Ne özlenen sosyalist aile yaratılabildi, ne mutlu insan sayısı arttı, ne de etnik ve dinsel kimliklerden arınmış özlenen homojen Sovyet ulusu şekillenebildi. Politbüro'nun yüksek duvarlarından uzakta kalan sıradan Sovyet insanı boşanma, alkolizm, uyuşturucu ve intiharla yüzleşmek zorunda bırakıldı. Maddi zenginleşme ve güçlü bir savunma uğruna kolhozdaki insan feda edildi, ahlaki bunalım ve değerler erozyonu karşısında köylü mujik¹² yalnız bırakıldı. Yalnızlaşan mutsuz mujik ise her şeyi unutmak istercesine çareyi alkolde aradı. Belarus gibi ülkelerde bugünkü alkolizm sorunu, işte bu yalnızlığın ve çöken sosyalist sistemin bir yansıması olup, mutsuz bir toplumun çaresizliğidir; vaat edilen komünizm ile elde edilen mütevazı başarılar arasındaki hayal kırıklığıdır. Gorbaçov'un başlattığı açıklık ve yeniden yapılanma girişimi SSCB'de bittiğinde geriye milyonlarca mutsuz insan, milyonlarca hayal kırıklığı, milyonlarca boşanmış aile, milyonlarca alkolik, milyonlarca kürtaj mağduru kadın ve milyonlarca öksüz çocuğu miras olarak bırakmıştı. 21. Yüzyılın başında bu beşeri sorunların Belarus

---

¹² SSCB'deki kırsal yerleşmelerde yaşayan sıradan Rus köylülere "mujik" denilebilir. 1917 Ekim sosyalist devriminden beri Rusya'da "mujik" terimi, gündelik yaşamda artık pek kullanılmamaktadır.

toplumunu kuşatması ulusal demografik krizin derinleşmesine neden olmuştur (Pavlovskaya 2010: 217-230).

SSCB sonrası dönemde Belarus'ta eğitim ve sağlık kalitesinin düşmesi, boşanma ve kürtaj, öksüz ve kimsesiz çocukların artması, yoğun dış göçler, halkın yoksullaşması ve refah seviyesinin düşmesi gibi etkenler ulusal demografik krizin hem hazırlayıcısı hem de tetikleyicisi olmuştur. Demografik kriz yalnızca ülke nüfusunun nitel azalması ile sonuçlanmamış; aktif nüfus ve genç nüfus oranlarının da azalmasına neden olmuş, demografik yaşlanmayı hızlandırmış, aile kurumunu derinden sarsmış, köylü ve kentliler arasında, alt ve üst tabakalar arasındaki toplumsal ve ekonomik farklılığını da arttırmıştır. Daha da önemlisi demografik kriz ulusal nüfus dengelerini kökten etkileyerek, ülkenin jeopolitik güvenliğini, Belarus devletinin geleceğini tartışmaya açmıştır.

Demografik krizden çıkması için Belarus Cumhuriyeti'nde yapılması gerekenleri Evgeniy Babosov şöyle özetlemiştir (Babosov: 27.04.2012):

- Ailelerin gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmek.
- Hükümet tarafından anne ve çocuk yardımlarını arttırmak ve özellikle çok çocuklu kalabalık ailelere gerekli maddi ve manevi desteği sağlamak.
- Kimsesizler yurtlarında ve farklı sosyal kurumlarda yaşayan anne-babasız büyüyen sahihsiz çocuklara kucak açarak onlara yeni aileler bulmak ve bu çocukları sağlıklı ve mutlu bireyler olarak devlete kazandırmak.
- Aile içinde, okullarda, yurtlarda, sokaklarda kısaca her ortamda var olan çocuklara yönelik şiddetin önüne geçmek ve gerekli yasalarla çocukların devlet tarafından koruma altına alınmasını sağlamak.
- Her mahalle, köy ve kasabada annelere en yakın mesafede kreş ve anaokulları inşa edilerek küçük yaştaki çocukların okul öncesi eğitime katılmalarını sağlamak.
- Sağlıklı, mutlu, dengeli, eğitilmiş, meslek sahibi ve ülkeye yararlı bireyler yetiştirmek için sigara kullanımının, alkol ve uyuşturucu bağımlılığın önüne geçilmelidir.
- Hükümet yetkilileri tarafından yeni evli genç ailelere uzun vadeli kredilerle ev ya da daire temin edilmelidir. Özellikle çok çocuklu ailelere devlet gerekli konut ve evleri kendisi ücretsiz ya da uzun vadeli ödeme planları ile sağlamalıdır.

- Çocuklara, öğrencilere ve genç ailelere yönelik devlet politikaları yeniden yapılandırılmalı; doğum oranlarını arttırıcı, evlilikleri teşvik edici, aile kurumunun kutsallığını koruyan yeni demografik politikalar geliştirmelidir.

Babosov'un yukarıda sıraladığı maddelerden de anlaşıldığı gibi 21. Yüzyılın başında Belarus Cumhuriyeti derin bir beşeri bunalımın tam ortasında kalmıştır. Bir dizi demografik, psikolojik, ekonomik, sağlık ve siyasal yansımaları olan bu toplumsal bunalım ile ilgili sonuç niteliği taşıyan aşağıdaki değerlendirmeler yapılmıştır:

- A) Aile toplumun en önemli yapı taşlarından biri olduğundan, aile kurumundaki sorunlar çözümeden Belarus toplumunun sorunları çözümlenemez. Evliliklerin ve doğumların arttırılması, iş ve konut olanakların iyileştirilmesi için hükümetlerin planlı ve uzun vadeli çalışmaları gerekmektedir. Dahası evlenmeler ve doğumlar devlet tarafından hem maddi hem de manevi olarak teşvik edilmelidir. Gençler arasında moda haline gelen ve hızla yaygınlaşan nikâhsız aile birlikeliklerin toplumsal ve ahlaki olumsuzlukları öğretmenler, anne-babalar ve yöneticiler tarafından gençlere anlatılmalı ve bu tür evliliklerin önüne geçilmelidir.¹³
- B) SSCB sonrası dönemde Belarus'ta derinleşen demografik kriz o ülkenin nüfus artışı belirleyen doğum oranları, ölüm oranları ve dış göçlerin kökten değişmesi ile ancak değişebilir. Bir başka anlatımla ölüm oranlarını düşürmeden, doğum oranlarını arttırmadan ve dış göçler sonucu nüfus kaybı önlenmeden ülkedeki negatif nüfus artışı pozitif dönüşemez. Belarus ulusunun nüfusu artmalı, ama bu artış sadece sayısal birey artışı ile değil nitelikli, rekabetçi, donanımlı, eğitilmiş bireylerle olmalıdır.
- C) Ülkede yaygınlık kazanan yasa dışı göçler, mülteci akınları ve insan kaçakçılığı önlenmelidir. Belarus vatandaşlarının daha yüksek gelir ve daha uygun çalışma koşulları nedeniyle komşu ülkelere ve Batı Avrupa devletlerine yönelik dış göçleri frenlenmelidir. Örneğin sadece 2004 yılında yaklaşık 6000 kişi ülkeyi terk edip başka ülkelere göç etmiştir (Voronoviç 2010: 102). Nüfusu azalan bir ülke için bu çok büyük bir beşeri kayıptır. Özetle, Belarus ulusunun devlete, yöneticilere ve siyasetçilere olan güveni tekrar inşa edilmelidir. Kötümser değil iyimser bir toplum yaratılmalıdır. Halkın refah düzeyi ve kişi başına düşen

---

¹³ Belarus toplumunda derinleşen aile krizi ile ilgili daha fazla bilgi için bakınız: Krivonos, T. V. (2010). "Ukrepnenie İnstituta Semi Kak Problema Natsionalnoy Bezopasnosti", *Bezopasnost Belarusi v Gumanitarnoy Sfere. Sotsiokulturnie i Duhovno-Nravstvennie Problemi*, Minsk: İzdatselskiy Dom "Belaruskaya Navuka, s. 419-429

gelirleri arttırılmadan, işçi ve memurların çalışma ve dinlenme koşulları iyileştirilmeden, hükümet ile halk arasında güçlü bir güven bağı oluşturulmadan ne dış ülkelere göç önlenabilir, ne de bozuk demografik tablo düzeltilebilir.

- D) Belarus'ta ilk sigara, ilk uyuşturucu, ilk alkol, ilk cinsel deneyim ve ilk kürtajın yaşı giderek küçülmektedir. Bu da Belarus toplumunu içten içe kemiren hem derinleşen aile krizine, hem eğitim sistemi sorunlarına, hem de çocuk sorunlarına dikkatleri çekmektedir. Ülkede özellikle gençler arasında hızla yaygınlaşan “cinsel özgürlük dalgası” bir yandan aile kavramının kutsallığını ve evliliğin önem ve işlevini aşındırmış, (böylece hem doğum oranlarının hem de ulusal nüfusun azalmasına neden olmuş) diğer yandan da düşük cinsel kültür ve sağlık bilgisizliği, kürtaj olayları, erken gebeliklerin ve bazı cinsel hastalıkların ülke genelinde hızla artmasına neden olmuştur. Örneğin 2006 yılında ülkede ortalama her 100 000 kişiden 24,7'si sifilis (frengi) hastalığı taşıdıkları, her 100 000 erkekten 93,2'si ve her 100 000 kadından 35,6'sı gonore (bel soğukluğu) hastalığı taşıdıkları belirlenmiştir (Nikitenko 2009: 550-551). Temel cinsel eğitimi derslerinin Belarus'taki okul programlarında yerlerini almaları ve bu derslerin yaygınlaşması, hem cinsel bilinçlenme ve sağlık bilgilendirmesi açısından, hem de ulusal demografik sorunları hafifletme açısından büyük önem taşımaktadır.
- E) Çözülemeyen konut sorunu Belarus'un kanayan toplumsal yarasıdır. Başkent Minsk kentinde yapılan bir bilimsel araştırma sonuçlarına göre yeni evli genç ailelerin yarısından fazlası anne-babaları ile birlikte, üçte birinin devletin ya da iş yerinin sağladığı küçük yurt ya da pansiyon odalarında, bir bölümünün kiralarda ve sadece %3'ünün kendilerine ait evlerde yaşadıkları tespit edilmiştir (Nikitenko 2009: 496). Ülkede yapılan sosyolojik araştırmalarda ailelerin yaşam alanındaki iyileştirmelerin doğum oranlarını olumlu etkilediği görülmüştür. Kirada ya da anne-babasının evinde yaşayan genç ailelerin doğurganlığı, kendi evi olan genç ailelere göre daha düşük olduğu tespit edilmiştir (Nikitenko 2009: 488-496). Bu nedenle uzun dönem çözülemeyen konut sorununun çözülmesi, hem doğum ve nüfus artış oranlarını, hem de boşanma ve kürtaj oranlarını olumlu etkilemesi beklenmektedir.
- F) 21. Yüzyılın başında Belarus toplumunda iki büyük çatışma, iki büyük mücadele gözlenmektedir. Birinci mücadele Sovyet değerleri ve Sovyet ahlak sistemi ile yeni değerler ve etik anlayışının çatışmasıdır ki buna yeni ile eskinin, sosyalizm ile kapitalizmin manevi mücadelesi de denilebilir. İkinci mücadele ise toplumsal norm ve değerlerle, bireysel norm ve değerlerin savaşıdır ki buna da ulusal beklentiler ile bireysel beklentilerin örtüşmemesi de denilebilir. Her iki mücadelenin ortak paydasında ise kuşak çatışması, yani yaşlı ve genç kuşakların isteklerinin,

amaçlarının ve beklentilerinin uyuşmaması yatmaktadır. İki kuşağın değerler piramidinin, ahlak anlayışının, kültürel ve politik bakış açılarının örtüşmemesi yatmaktadır.

- G) Manevi zenginliklere önem vermeyen, maddi zenginlikleri ön planda tutan yeni nesil Belarus gençlerine Pavlovskaya “klavye başında büyüyen çocuklar” tanımlaması yapmaktadır. Pavlovskaya’ya göre bilgisayar, internet ve elektronik oyunlarla kendi kurdukları sanal bir dünyada yaşayan bu çocukların ne Belarus gelenek-göreneklerini, ne de ulusal kültürü yeterince benimsemedikleri görülmektedir (Pavlovskaya 2010: 177-180). 21. Yüzyılın başında Belarus’ta toplumsal etik ve normların yerini, bireysel etik ve norm değerleri almış; ülke zenginleşmesi ve ulusal başarının yerine ise kişisel zenginleşme ve bireysel başarı geçmiştir. Teknoloji ve bilimin hızlı ilerleyişi, medya, basın ve iletişimin modernleşmesi, kentsel yaşam tarzının yaygınlaşması Belarus gençlerini ne daha sağlıklı ne de daha mutlu yapmıştır. Post endüstriyel dönemde Belarus gençlerinin hem sağlık, eğitim ve aile sorunları artmış hem de psikolojik sorunları yaygınlaşmıştır. Sonsuz sanal dünyada yalnızlaşan Belarus genci, pusulasız ve mutsuz kalmıştır. Belarus’ta derinleşen güncel ulusal beşeri sorunların temelinde işte bu mutsuz genç kuşağın karmaşık ve çok boyutlu sorunları yatmaktadır.

KAYNAKLAR

- Brilevskiy, M. N., Smolyakov, G. S., (2012). *Geografiya Belarusi*, Minsk: İzdatelskiy Dom “Narodnaya Asveta”
- Voronoviç, V. V., (2010). “Problema Nezakonnoy Migratsii v Kontekste Obespeçeniya Bezopasnosti Respubliki Belarus”, *Bezopasnost Belarusi v Gumanitarnoy Sfere. Sotsiokulturnie i Duhovno-Nravstvenie Problemi*, Minsk: İzdatelskiy Dom “Belaruskaya Navuka”
- Krivosos, T. V. (2010). “Ukreplenie İnstituta Semi Kak Problema Natsionalnoy Bezopasnosti”, *Bezopasnost Belarusi v Gumanitarnoy Sfere. Sotsiokulturnie i Duhovno-Nravstvenie Problemi*, Minsk: İzdatelskiy Dom “Belaruskaya Navuka”
- Kuhareviç, E. İ. (2012). *Demografiçeskiy Ejegodnik Respubliki Belarus, Statistiçeskiy Sbornik*, Minsk: Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Respubliki Belarus
- Lukaşova, O. G. (2010 a). “Razprostranenie Piyanstva i Algokolizma kak Faktor Degradatsii Liçnosti”, *Bezopasnost Belarusi v Gumanitarnoy Sfere. Sotsiokulturnie i Duhovno-Nravstvenie Problemi*, Minsk: İzdatelskiy Dom “Belaruskaya Navuka”

- Lukaşova, O. G. (2010 b). “Deviantnoe Povedenie Liçnosti v Sisteme Ugroz Natsionalny Bezopasnosti”, *Bezopasnost Belarusi v Gumanitarnoy Sfere. Sotsiokulturnie i Duhovno-Nravstvenie Problemi*, Minsk: İzdatelskiy Dom “Belaruskaya Navuka”
- Myasnikoviç, M. V., Samuel, S. P., Desyatnik, N. V., Volçenko, A. V. (2006). *Sovremennaya Belarus. Emtsiklopedičeskiy Spravoçnik v Treh Toma. Tom 1*, Minsk: İzdatelskiy Dom “Belaruskaya Nauka”
- Nikitenko, P. G. (2009) *Çeloveçeskiy Potentsial Respubliki Belarus*, Minsk: Otpeçatano v “Balaruskaya Navuka”
- Pavlovskaya, O. A. (2010). “Belarus v Usloviyah Sovremeniy Transformatsiy: Obostrenie Sotsialno-Moralnih Problem”, *Bezopasnost Belarusi v Gumanitarnoy Sfere. Sotsiokulturnie i Duhovno-Nravstvenie Problemi*, Minsk: İzdatelskiy Dom “Belaruskaya Navuka”
- Prihodçenko O. I. (2009). *Natsionalnaya Ekonomika Belarusi*, Minsk: İzdatelskiy Dom “FUA Īnform”
- Solodovnikov, S. Y., Nikitenko, P. G. (2008). *Demografiçeskaya Situatsiya, Çeloveçeskiy i Sotsialny Kapital Respubliki Belarus; Sistemnyy Analiz i Otsenka*, Natsionalnaya Akademiya Nauk Belarusi, Īnstitut Ekonomiki, Minsk: İzdatelskiy Dom “Belaruskaya Nauka”
- Vanina, N. G., Ganuştenko, N. N., Īvçenkov, V. Ī., (2010). *Belarus-Strana Tvoego Buduştego, Kniga Dlya Vyypusnika*, Minsk: “Paçatkovaya Şkola”
- Zinovskiy, V. Ī., Palkovskaya, E. M., (2012). *Belarus v Tsifrah Statistiçeskiy Spravoçnik*, Minsk: Natsionalny Statistiçeskiy Komitet Respublika Belarus

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://www.belstat.gov.by> (14.10.2012)

<http://demoscope.ru> (14.10.2012)

GAZETE VE DERGİLER

Babosov. E., “Beloruskaya Niva”, 27.04.2012, Minsk

Listopadov, V., “Zavtra Tvoey Strani”, 25.03.2011, Minsk

Spasük, E., “Belaruskie Novosti”, 24.08.2011, Minsk

Fedoroviç, V., “Belaruskie Novosti”, 10.09.2011, Minsk

Stukov, Ī., “Zavtra Tvoey Strani”, 15.06.2011, Minsk

ÂŞIK MEVLÜT İHSANÎ'NİN HALK HİKÂYELERİNDE DEĞERLER

Erol OĞUR*
Hülya TAŞ**

ÖZET

Türklerde yazılı dönemden önce de millî ve sözlü edebiyat vardır. Sözlü edebiyat, yazılı edebiyat döneminden sonra da devam etmiştir. İslâmiyet'in kabulünden sonra da yazılı edebiyat yanında bu edebiyat -Türklerin farklı medeniyet dairelerinin tesiri altına girdikleri zaman da- yine kuvvetle yaşamaya devam etmiştir. Sözlü edebiyatın en önemli örneği destanlardır. Destan geleneği, sezdirme yoluyla “değer aktarımı” da gerçekleştirebilir. Türklerde destan ve hikâye söyleme geleneğinin İslamiyet sonrası en önemli örneğini Dede Korkut Hikâyelerinde görürüz. Bu hikâyeler, epik destandan halk hikâyesine geçişin örneğidirler. Türk halk hikâyeleri, 15. yüzyıldan itibaren eski destanların yerini almış, âşıklar tarafından söylenmiş ve yayılmıştır. Halk hikâyeleri, destan döneminden itibaren mitolojik özellikleri, tarihî değerlerimizi, kültür unsurlarımızı içinde barındıran ve aktaran bir özellik gösterir. Yüzyıllarca Türk milletinin estetik zevk ve eğitim ihtiyacını karşılayan halk hikâyeleri, günümüzde de bu özellikler yönünden büyük değer taşımaktadır. Bu sebeple, Fikret Türkmen ve Mustafa Cemiloğlu tarafından derlenmiş olan Âşık Mevlüt İhsanî'nin Halk Hikâyeleri içerdikleri değerler yönünden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Âşık Mevlüt İhsanî, Sözlü Anlatı, Destan, Halk Hikâyeleri, Değerler.*

---

* Yrd.Doç.Dr. Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, ogur@uludag.edu.tr

** Yrd.Doç.Dr. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, htas@uludag.edu.tr

ABSTRACT

Values in the Folktales Ashik Mevlut Ihsani's

There is national and oral literature in Turks before the written literature period. This type of literature (i. e. national and oral literature) has kept to survive after Islam besides the written literature, even when Turks were affected by different civilizations. Epics are the most significant example of oral narrative. Epic tradition also realizes value transfer through induction. The most significant example of traditional Turkish epic and folktale narration after the acceptance of Islam is the tales of Dede Korkut. These tales make an example for the transition from epic legends to the folktales. Turkish folktales have replaced with the old epic sagas since the 15th century and have been narrated and spread by ashiks. Folktales contains and sustains mithological, historical and cultural features from the saga period. Covering the aesthetical, entertainment and education needs of Turkish people for centuries, these folktales possess the utmost value for the mentioned features. For this reason, Folktales of Ashik Mevlut Ihsani collected by Fikret Turkmen and Mustafa Cemilolu is studied on the aspect of the values they contain.

Key Words: *Ashik Mevlut Ihsani, oral narrative, epope, folktales, values.*

GİRİŞ

Bütün milletlerde olduğu gibi Türklerde de yazı yayılmadan evvel “millî- şifahi” bir edebiyat vardı. Bu edebiyat muhtelif yazıların Türkler arasına yayılmasından sonra da devam etmiş ve Türkler muhtelif medeniyet dairelerinin tesiri altına girdikleri zaman da yine kuvvetle yaşayıp durmuştur (Köprülü, 1981: 67).

Sözlü edebiyatın en önemli örneği destanlardır. Destanlarda, Türk insanının eşyayı, doğayı, evreni algılaması ve yorumlayış tarzı görülür. (Cemiloğlu, 2009: 8). Türklerin eski çağlarda yaşadığı hayatı, tarihî değerlerimizi, kültür unsurlarımızı ve ideal insan tipini Oğuz Kağan Destanında yani Oğuz-nâmelerde görmekteyiz. Atlı göçebe yaşam tarzının sanatkâr tipi olan ozanlar, hanların otağında yer bulabilmişler, bilge, danışılan, sorunların çözümü için ön ayak olan kişiler olmuşlardır (Oğuz: 2011:163).

Destan geleneği sayesinde toplumsal bilinçaltımız, ortak kabullerimiz, ortak değer yargılarımız, kısacası ortak kültürümüz kuşaktan kuşağa aktararak çağımıza ulaştırılmıştır. Destan geleneğinin sezdirme yoluyla “değer aktarımı” gerçekleştirdiği bir gerçektir. Değer aktarımında amaçlanan “model kişilik” oluşturmaz. Bu model kişilik oluşturma anlayışını sözlü anlatı geleneğinin devamı olan halk hikâyelerimiz üstlenmişlerdir (Cemiloğlu, 2001; 3).

Dede Korkut Hikâyeleri, destandan halk hikâyeciliğine geçiş döneminin en eski örnekleri olarak kabul görmektedir. XVI. yüzyıldan itibaren destanların yerini alan Türk halk hikâyeleri, âşık denilen sanatkârlar tarafından icra edilmeye başlanmıştır. Bu yüzyılda Dede Korkut ve Koroğlu Hikâyelerinde örneğini gördüğümüz kahramanlık konularına (Türkmen, 1983: 5), daha önceki yüzyıllarda yazılan Anadolu sahası yaratmalarından “Gazavat-nâmeler” olarak bilinen Battal-nâme, Danişmend-nâme, Saltuk-nâme gibi destanlarda da rastlamaktayız.

Türk tarih ve edebiyatında umumiyetle, her medeniyet devresi ve her sosyal tabaka, kendisini temsil eden belli tipler doğurmaktadır. Bir medeniyet devresinden başka bir medeniyet devresine geçince edebî eserlerdeki tipler de değişmektedir (Kaplan, 1985: 6). Göçebe medeniyetin yetiştireceği insan tipiyle, yerleşik medeniyetin yetiştireceği insan tipleri arasında fark vardır. Birincisinde “cihangirlik, yalnız kendine güvenme ve inanma”, ikincilerde “durgunluk emniyetli yaşama kendine güvenme” yanında “tabiatüstü kuvvetler” de hâkimdir. Mitolojik çağın kırıntılarını sistemli bir tarzda aktaran Oğuz Kağan Destanı’nda “Alp” tipi görülmektedir. Dede Korkut ve Oğuz Destanında ve bazı özellikleriyle de Koroğlu Destanında ideal “Alp” tipi yer alırken, Battal-nâme’de yerini “Alp Gazi”ye bırakır. İslamiyet’ten sonraki Türk edebiyatında sosyal temele dayanan “gazi” “veli” tiplerinin yanı sıra “âşık” tipi de önemli bir yer tutar. “Âşık” tipi, esas itibariyle ferdî hayatla ilgilidir (Kaplan, 1985: 144). Seçilmiş sanatkâr ve idealistçi çilekeşi rolüyle sevgilisine kavuşmak derdindedir (Özkuş, 2009: 171).

Âşıklar yetiştikleri çevrenin kültürünü yansıtırlar. Âşıkların anlattıkları hikâyeler hoşça vakit geçirme olarak görülse bile, toplumsal kurumlara ve törenlere destek verme ve Türk kültürüne ait değerlerimizi, okuması yazması olmayan genç kuşaklara yansıtırlar (Oğuz, 2011:84). Hikâyelerde halk âdet ve geleneklerini, inanmalarını ve halk yaşayışına ait birçok unsuru halk hikâyelerinde bulur ve öğreniriz. Halk hikâyelerinin bir kısmında, Dede Korkut ve Koroğlu’nda olduğu gibi kahramanlık temi ağır basar (Aslan, 1990). Bu hikâyelerde anlatılanlar gerçekte olmuş olaylardır. İçlerindeki fantastik unsurlar ise bugün için mümkün olmasa bile eski zamanlarda olmuş olan tabiatüstü olaylardır. Halk hikâyelerinin üç büyük kaynağı vardır: 1. Olmuş vakalar, 2. Yaşamış veya yaşadığı rivayet olunan âşıkların tercüme-i halleri, 3. Koroğlu menkıbeleri ve bu tipte diğer menkıbeler (Boratav, 1988; 38).

Bir gelenek olarak halkın içinde yaşayan âşıklar tarafından söylenen hikâyeler aynı zamanda yaygın eğitim malzemesi olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar dinleyenleri eğlendirme işlevi olsa da belki bundan daha önemli işlevi, insanları doğru-yanlış, güzel-çirkin-, iyi-kötü, dostluk-kötülük gibi değerlerle karşılaştırıp bunlara karşı insanların

tutumlarını olumlu yöne sevk etmektedir. Halk hikâyelerinin eğitici işlevi hakkında Cemiloğlu şu tespiti yapmaktadır:

“Geçmişten günümüze ulaşan uzun bir çizgide, destanlarımızın, efsanelerimizin, masal ve hikâyelerimizin bu eğitim işlevi üzerinde pek durulmamaktadır. Halbuki, Dede Korkut’ta olduğu gibi o çizgiden günümüze ulaşarak teşekkül eden hikâyelerimizde de kahramanların tavır ve hareketleri bir anlamda model kişilik oluşturmaya yöneliktir. Yani, âşık hikâyeyi anlatırken, onu canlandırmanın ötesinde iyi davranışı ödüllendirme, kötü davranışı yerme yolunu seçmektedir. Bunu yaparken amacı hiç şüphesiz eğitimidir.” (Cemiloğlu, 2009: 23).

Değerler ve Değer Aktarımı

“Değerler”, bir milletin kültür varlığıdır. Dil, kültürü sonraki kuşaklara taşıyan bir işleve sahiptir. Değerler, felsefenin ilgilendiği bir alan olmuştur. Kuçuradi’ye göre, “İnsanın değerleri”nden kastedilen şey, cins olarak insanın bütün başarılarıdır: Bilgi, bilimler, sanatlar, felsefe, teknik, moraller, kültürlerdir. “Kişi değerleri” ise kişilerarası ilişkilerde doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ortaya çıkan sevgi, dürüst olma, bağlılık, saygı, adil olma gibi ve açık düşünebilme, doğru bağlantılar kurabilme gibi kişi imkânlarıdır.” (Kuçuradi, 2003: 40-41).

Değerler hakkındaki bir başka tasnif de çok kullanılan “millî değerler” ve “evrensel değerler” şeklindeki sınıflandırmadır. Erkal, Türk milletine ait “şeref ve haysiyetine düşkünlük”, “hürriyet ve istiklâl arayışı”, “adaletli davranmak ve yönetmek geleneği”, “misafirperverlik”, “vatan fikri”, “kadına gerekli yeri vermek” gibi davranışları “millî değerler”e örnek olarak göstermektedir. “Evrensel değerler”e örnek olarak da “demokrasi”, “insan hak ve özgürlükleri”, “uygarlık”, “barış”, “eşitlik”, “bilim ve bilimsel düşünme”, “sanat”, “çevreye duyarlı olma”, “sevgi” gibi değerleri göstermektedir.” (Erkal 1997’den aktaran Küçük-Gökdağ 1998: 17).

Eğitim ile değer kavramları arasında çok yakın bir ilişki vardır. Eğitimin temel işlevlerinden birisi doğrudan değerler sistemi ile ilgilidir. Eğitimin temel işlevi, toplumun zaman içerisinde ortaklaşa oluşturduğu değerler sistemini genç kuşaklara aktarmak olarak da tanımlanmaktadır. Halk anlatılarında, anlatma ortamı, anlatıcının anlatıyla ilgili yorumları, dinleyenlerin algılamaları ve tepkileri, farkına varılmadan gerçekleştirilen büyük bir eğitimin parçaları olarak düşünülmelidir (Cemiloğlu; 2006; 260-261). Halk anlatı metinleri, yeni nesillere, mensubu oldukları milletin felsefesini ve ideallerini öğretmek ve benimsetmekte de son derece etkilidir. Diğer yandan, bireylerin ve toplumun insanî davranışlar bakımından olgunluğa ulaşması da mümkün olacaktır. Dolayısıyla hem bireylerin hem de toplumların mutlu olması ve ahlaki karakter kazanması mümkün olacaktır.

Âşık Mevlüt İhsânî'nin Halk Hikâyelerinde Değerler

Edebiyat sanatı, bir yönüyle kendine özgü bir ahlaki davranışlar kompozisyonudur (Cemiloğlu, 2003; 18). Halk hikâyeleri, geniş halk yığınlarının moral değerler yönünden zenginleştirilmesi ve toplumsal bilinçaltının oluşturulmasında etkili olmuştur. Aynı zamanda bir halk eğitimcisi, bir yaygın eğitimci olan halk hikâyecisi, yaşattığı kahramanla, onun davranışları ve tepkileri ile belirli bir ahlaki model oluşturmaktadır.

Bu bilgiler ışığında, incelemeye konu olan Âşık Mevlüt İhsani'nin Halk Hikâyelerinde ortaya çıkan değerler şu şekilde tespit edilmiş ve sınıflandırılmıştır:

ÇOCUK

Çocuksuzluk

Türklerde çocuk sahibi olmak çok önemlidir. Çocuk, ailenin geleceğini devam ettirecek varlıktır. Çocukluksuzluk, halk hikâyelerinde işlenen bir konudur. Çocukluksuz kişinin üzüntüsü ve merakı şeklinde görülen bu durum, bu hikâyede babanın, oğlunun çocukluksuzluğuna üzülmeye şeklinde ortaya çıkar. Birçok mevzu gibi çocukluksuzluk konusu da hikâyelerde Dede Korkut hikâyelerinden gelen tesirdir (Ekici,1995: 122).

Çocuk sahibi olamayan aileler, bu durumu, bir imtihan veya Allah'ın kendilerine bir gazabı olarak görürler. Aileler çocuk sahibi olabilmek için dilekler adamakta, fakir fukarayı doyurmakta ve samimi şekilde Allah'a dua etmektedirler. Dede Korkut Kitabındaki Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanında, ailelerin çocuk sahibi olmalarının değeri anlatılmaktadır (Ergin, 1984: 21).

Halk hikâyelerinde erkek kahraman, çocuk sahibi olamamayı bir aşağılanma olarak görür, evini ve ailesini terk eder. Böyle Bağlar Hikâyesinin kahramanı Hüseyin'in, severek evlendiği Senem'le büyü sebebiyle uzun süre çocukları olmaz. Hüseyin, Senem'i bırakarak gurbete çıkar ve yıllarca geri dönmez. Hızır'ın elinden ilacı içerek büyüden kurtulan Hüseyin, hikâyenin sonunda köyüne döner ve Senem'le kavuşurlar.

Bedri Sinan Hikâyesinde, Selçuklu Türklerinden Kağızmanlı Kontaz Bey'in doğan çocukları yaşamaz. Kontaz Bey, bunu Allah'ın bir takdiri olarak yorumlar. Bunun yanında, bunun sebebinin kendisinden ya da ailesinden kaynaklandığını düşünür.

Çocuk Eğitimi

Hikâyelerde çocuğun eğitiminde sorumlu olan babadır. Baba figürü daha çok bey, ağa, padişah şeklinde karşımıza çıkar. Bu durum, hikâyelerin günümüze yakın zamanlarda teşekkül ettiğini açıklar. (Cemiloğlu, 1999; 70).

Halk hikâyelerinde, çocukların en iyi şekilde eğitilmeleri gerektiği anlayışı öne çıkan değerlerdendir. Hikâyelerdeki bey çocukları, ahlak ve terbiye bakımından da anne babalarının kişiliklerini yansıttığından, aileler çocuklarının eğitimine büyük önem verirler. Çocuklar da aldıkları eğitimle anne babalarının şahsiyetini, sosyal konumunu devam ettireceklerdir. Aynı zamanda da hayatlarında bu eğitimin yararını görmekteyirler.

Hikâyelerde çocuklar, özellikle erkek çocuklar, zamanın şartlarına göre çok iyi bir eğitim almaktadırlar. Kız çocuklarının eğitimi konusunda çok fazla ayrıntı verilmemektedir. Ancak kız çocuklarının da iyi bir aile terbiyesi almalarına dikkat edilir. Hikâyelerin vakasını oluşturan aşk maceralarında, verilen eğitimin sonucu olarak özellikle “sevgiye sadakat”, “ana-babaya itaat”, “olumsuz ve yüz kızartıcı davranışlardan kaçınmak”, “sabırlı olma” gibi davranış kalıpları görülmektedir. Âşık, babanın çocuğa karşı beş vazifesi olduğunu söyler. Bunlar, çocuğu sünnet ettirmek, çocuğa güzel bir isim koymak, çocuğu okutmak, çocuğu evlendirmek ve askerliği yaptırmaktır (Böyle Bağlar Hikâyesi, s. 30; Necip İle Telli, s. 204-205).

Hikâyelerde bazen çocukların eğitimi sırasında onların kötü arkadaşlar edinip kötü ahlak sahibi olmaları engellenmeye çalışılır. Aşk konulu bazı hikâyelerde birbirlerine âşık olacak kız ve erkek çocukların eğitim hayatı süresince birbirlerinden ayrı kalmaları şeklinde görülen bu motifin, Koroğlu hikâyesinden gelen bir tesir olduğu düşünülebilir. Koroğlu hikâyesinde, kır at ve doru atın yetiştirilmesi olayındaki tutum, halk hikâyelerine değişik şekillerde yansımıştır (Türkmen,1983; 35). İhsanî'nin hikâyelerinde böyle bir duruma rastlanmaz. Aileler, çocukların çevrelerindeki kötü ahlaklı kimselerden etkilenmemeleri için çocuklarını çevreden kısmen soyutlarlar. Çocuklarına arkadaşlık edecek akıllı ve terbiyeli bir çocuğu köle olarak alır ve çocuklarının yanında yetiştirirler. Bu durum, çocuğun eğitiminde arkadaşın ve arkadaş grubunun önemini ortaya koymaktadır (Bedri Sinan Hikâyesi).

Çocuğun eğitimi konusundaki mesajlardan birisi de çocuğun zamanın şartlarına uygun bir eğitim alması gerektiğidir. Bu, çocuk eğitimi hakkında çok önemli ve ileri görüşlü bir tespittir. Aylar Bey Hikâyesinin kahramanı Ali Haydar Bey, zamanın şartlarına göre çok iyi bir eğitim alır. Âşığın deyiimiyle “*Gönlü bütün, kalbi bütün*” yetişir. Ali Haydar Bey, memleketinden ayrılarak Tiflis'e gelince bu kişiliğinin ve bilgisinin sayesinde orada yedi kardeşli bir tüccar ailenin sevgi ve güvenini kazanır. Kendisi de çevresinin güvenini ve sevgisini kazanarak çok başarılı bir tüccar olur. Böylece Ali Haydar Bey'in aldığı eğitim onu hayata çok iyi şekilde hazırlamıştır.

Hikâyelerde eğitimin bir amacı da çocukların meslek sahibi olmasıdır. Özellikle erkek çocuklar, ailenin ve sosyal statünün devam

ettiricisi konumunda olduğundan, ailenin sosyal statüsüne uygun şekilde eğitilmesine özen gösterilir. Necip İle Telli Hikâyesinde, Ahmet Ağa oğlu Necip’i medresede okutur. Necip on sekiz, on dokuz yaşlarına geldiğinde çok başarılı bir hattat olur. Alyar Bey Hikâyesinde, Ali Haydar Bey, Tiflis’te ticaretle meşguldür. İyi yetiştirilmesi ve mesleğinde de başarılı olması, kendisinin yaşadığı çevrede fark edilmesini, sevilmesini ve sayılmasını sağlar. Saraç İbrahim Hikâyesinin kahramanı, anasız babasız olmasına rağmen, toplumun desteğiyle bir saracın yanına verilir ve ustasından bu mesleği öğrenir. Öğrendiği meslek sayesinde hayata tutunur.

Aileler sadece kendi çocuklarının değil, gerek yetim kalan yakınlarının çocuklarının gerekse çeşitli sebeplerle bakmak zorunda kaldıkları çocukların da iyi bir eğitim görmesine çalışırlar. Arzu ile Kamber Hikâyesinde, annesi babası vefat eden Kamber, dayısının yanında büyür. Medrese eğitimi görmesi için Maraş’a gönderilir.

Çocuğun Evlendirilmesi

Babanın vazifelerinden bir diğeri, kız çocuklarını layık oldukları şekilde evlendirmektir. Özellikle erkek çocuklarının evlendirilmesinde gösterilen titizlik, Türk ailesinde çocuğa ve aile kurumuna verilen değeri gösterir. Çocuk sahibi, hele erkek çocuk sahibi olmak aile için bir sosyal statüyü ifade eder. Hikâyelerde cinsiyet tercihi görülmez. Ancak olayların genellikle erkek çocuğun etrafında gelişmesinden dolayı erkek çocuğu arzulanır. Kız çocuklarının dışlanmaması da Türk düşüncesine uygun düşmektedir (Cemiloğlu, 1999; 116).

Hikâyelerde, baba, oğlunu, sevdiği ve istediği kızla evlendirmek ister. Gelin adayının da oğluna uygun statüde ve güzellikte olmasına dikkat eder. Bunun için gerekirse gurbete çıkarak oğluna uygun gelin adayını bulmaya çalışır. Böyle Bağlar Hikâyesinde Ahmet Ağa, oğlu Hüseyin’i evlendirmek için değişik illeri gezip uygun bir gelin adayı arar. Hatta karşısına çıkan rakiplerle savaşa girmeyi dahi göze alır.

Evlilikte, kızın kocası olacak kişinin aile durumu, sosyal statüsü ve mertliği göz önünde bulundurulur. Baba, kızını mert ve sevgisi için her fedakârlığa katlanan bir erkekle evlendirmelidir. Necip ile Telli Hikâyesinde, Davut Ağa, kızı Telli’yi kaçırmak için gelen ve çıkan çatışmada oğlunun ve kâhyasının ölümüne sebep olan Necip’in asil davranışı karşısında kızını Necip’e verir.

KADER İNANCI

Kadere Sabretmek

İnsanın hayatta var oluş sırrını idrak etmesi, yaşadığı dünyaya ait beklentilerini belirlemesine ve buna göre yaşamasına imkân verir. Gerek

atasözlerinde gerekse halk edebiyatının çeşitli ürünlerinde kişinin hayati yaşamasına dair birçok öğüt vardır.

Kahramanlar, hayatta başlarına gelen olaylara sabreder, isyan etmez. Olanları kaderlerinin bir sonucu olarak kabul ederler. Menekşe ile Lütfi Salih Hikâyesinde de böyle bir duruma şahit oluruz. Menekşe ile Lütfi Salih, doğuştan birbirlerine beşik kertmesi yapılmıştır. İki genç, iyi eğitim almış kişiler olsalar da ailelerinin bu kararına uymuşlar, kaderin cilvesi olarak birbirlerini görünce sevmişlerdir. Ancak birbirini seven iki genç ailelerinin vasiyetlerini yerine getirmiş ve birbirlerine kavuşmalarına çok yaklaştıktan kavuşmadan ölmüşlerdir.

Hikâyelerde hayata bağlılık ve sabrın en güzel örneklerinden biri Âşık İhsani ile Sakine Hikâyesinde karşımıza çıkar. Başından geçen bir aşk hikâyesini anlatan âşık, kendini üstün gören, gururlu, kibirli insanların sonlarının kötü olacağını göstermek ister. Kendisi de çok sevdiği halde fakir ve kör olduğu için kendisine yüz vermeyen sevdiğinin arkasından umutsuzluğa düşmeyerek hayatını düzenler. Sonuçta kendisi evlenip aile kurmuş ve mutlu olmuştur. Sevdiği Sakine ise mutlu olamayıp akıl hastanesine düşmüştür. Çocukken gözlerini kaybeden Mevlüt İhsanî, hayata küsmeden yaşamayı, gayretli olmayı ve sabrı olumlu kişilik özellikleri olarak sergilemektedir.

Kadere karşı sabır ve azmi kaybetmeden mücadele etmek gerektiğini gösteren bir başka hikâye de Saraç İbrahim Hikâyesidir. İbrahim, karısı Gülşen Hatun'un bir Yahudi kervancı tarafından kaçırıldıktan sonra çocuklarını yanına alarak karısını aramaya çıkar. Bu arayışta çocuklarını da kaybeder. Yalnız başına çeşitli maceralar yaşayarak hem çocuklarını hem de karısını bulur. Önemli olan, insanın başına gelen felaketler karşısında sabırlı olması, ümidini ve yaşama azmini kaybetmeden mücadele etmesidir.

Hikâyelerde insanın başına geleceklerin önüne geçilemeyeceği, ilginç tesadüflerin insanları mutlu edeceği de gösterilir. Saraç İbrahim Hikâyesinde böyle bir durum vardır. İbrahim'in ustası, bir semerin içine bir kasa yapar ve bunun içine kazandığı paraları koyar. Ancak kalfalar, ustaları dükkânda olmadığı bir sırada bu semeri bir tüccara satarlar. Gerçeği öğrenen usta yıkılır. Bir müddet sonra, satılan bu semer yine dükkânın önüne bırakılır. Usta, semerin içindeki kasanın yerinde olduğunu ve paralara da dokunulmadığını görünce rahat bir nefes alır.

Kaderi Değiştirme Mücadelesi

Hikâyelerde kahramanlar, kadere boyun eğip silik bir kişilik göstermezler. Tersine, başlarına gelenlerin kaderleri olduğunun bilincinde olup, diğer taraftan da hayat mücadelelerine devam ederler. Bunun sonucunda kendilerini mutlu ya da mutsuz sonlar bekler. Bazen kaderlerinin

kendilerini felakete sürüklediğini bilseler bile, arzularının ve sevgilerinin peşinden koşmaktan geri kalmazlar.

Kerküklü Mıçıla ile Meryem Hikâyesinde ortaya çıkar. Osmanlı'nın Kerkük taraflarına sürgün ettiği Avşar ailelerinden birinin oğlu olan Mıçıla, kavuşmaları mümkün görünmediği halde, evlerinde bahçıvanlık yaptığı zengin Ermeni ailesinin kızı Meryem'e gönlünü kaptırır. Meryem'in babası o çevrede hatırı sayılan, sözü dinlenen birisi olduğundan Mıçıla'yı hapse attırır. İdam cezasına çarptırılan Mıçıla, babasının tüm çabalarına, hatta Bağdat Valisinden getirdiği kurtuluş fermanına rağmen cezadan kurtulamaz. Meryem de Mıçıla'nın mezarı başında kendisi öldürür. Kahramanların bütün mücadelelerine rağmen, kaderleri bu iki gencin kavuşmalarına engel olmuştur.

İYİLİK VE KÖTÜLÜK

İyilik ve Mükâfat

Halk hikâyelerinde iyilikle kötülüğün mücadelesi, bu mücadele sonunda da iyilerin kazanması ve kötülerin cezalandırılması çok rastlanan bir durumdur. Böyle Bağlar Hikâyesinde, Ahmet Ağa ile Molla Hasan arasındaki dostluk, kahramanların birleşmesine ve mutlu sona sebep olur. Ahmet Ağa'nın oğlu Hüseyin ile Senem birbirine kavuşur. Molla Hasan'ın oğluna da gelin olarak Hüseyin Bey'in kız kardeşi Süheyla'yı gönderirler.

Kötülük ve Ceza

Ferhat ile Şirin Hikâyesinde, Amasya Kralı Keykavus, Ferhat'ın dağı delip suyu Şirin'in sarayına getirince Şirin'in Ferhat ile evleneceğini duyar. Buna razı değildir. Büyücü bir yaşlı kadın aracılığıyla, Şirin'in sarayın damından düşerek öldüğünü Ferhat'a iletir. Bu haberi duyan Ferhat da kendisini öldürür. Fakat bu durum Keykavus'un ve Şirin'in feci sonunu hazırlar.

Hacı Sayyad Hikâyesinde, Hacı Sayyad, bir sabah namazı çıkışı cami avlusunda terkedilen bir çocuğu evlat edinir. Çocuğun adını da, "bulduk" anlamına gelen Tapdık koyarlar. Hacı Sayyad, hanımı ve oğlu Memet'le beraber hacca gider. Kızı Peri'yi de üvey oğlu Tapdık ile birlikte evde bırakır. Ancak Tapdık, Peri'ye göz koyduğundan ona sahip olmaya çalışır. Kendisine engel olmaya çalışan Hafız Mehmed'e de iftira eder. Hafız Mehmed bu yüzden başka yere kaçmak zorunda kalır. Aile hacdan dönünce, Tapdık, Peri'nin kötü yola düştüğünü söyleyerek kıza iftira atar. Ağabeyi Mehmet, namusunu temizlemek için Peri'yi bıçaklar. Peri, yaralanmasına rağmen Van şehrine kadar gitmeyi başarır. Van valisi Alhan Bey, Peri iyileştikten sonra onunla evlenir. Peri, ailesini görmek için Alhan Bey'in Şahap adlı vezirinin eşlik ettiği bir kervanla Tatvan'a gitmek için yola

koyulur. Peri’de gözü olan Şahap, ona sahip olamayınca Peri’nin çocuklarını öldürür. Askerlerini de dağıtır ve Alhan Bey’in yanına döner. Peri, bir çobanın yardımıyla kendine gelir. Babasının Bitlis’teki evine hizmetçi olarak girer. Kocasına da bir mektupla durumu bildirir. Alhan Bey Tatvan’a gelince, Peri, vezirin ve üvey kardeşi Tapdık’ın yaptıklarını açıklar. Vezir idam edilir. Böylece ilahî adalet de yerini bulur.

Amasyalı Küçük Ali Bey Hikâyesinde, Amasya Beyi’nin en küçük oğlu Ali Bey, dayısı olan Manastır Beyi Kenan Bey’in kızı Züleyha’ya âşık olur. Fakat Kenan Bey bunu duyunca çok öfkelenir ve Ali Bey’i zindana atar. Oğlunu kurtarmaya gelen Ali İmran Bey ile savaşıyor ve onları da yener. Ali İmran Bey, durumunu Köroğlu’na anlatarak ondan yardım ister. Köroğlu, Kenan Bey’i yenerek idam edeceken Ali Bey, Züleyha’nın üzüleceğini söyleyerek Kenan Bey’in affını ister. Köroğlu, gençlerin evlenmelerine izin verilmesi şartıyla bunu kabul eder. Ancak Kenan Bey, sözünde durmayarak Züleyha’yı kervanla başka yere gönderir. Durumu haber alan Köroğlu, adamlarıyla Kenan Bey’in sarayını basar. Kenan Bey idam edilir, Ali Bey de zindandan kurtulur. Köroğlu Ali Bey ile Züleyha’yı evlendirerek Ali İmran Bey’in yanına gönderir.

Hileci, düzenbaz ve ikiyüzlü insanlar da diğer insanlara çok büyük zarar vermelerinin bedelini mutlaka öderler. Necip ile Telli Hikâyesinde, Eşkîya Kara’ya inanarak ona sığınan ve askere giderken ailesini Eşkîya Kara’ya emanet eden Necip, bunun bedelini ağır öder. Necip askere gidince Eşkîya Kara, Telli’nin güzelliği karşısında vaatlerini unutur. Çevirdiği düzenle Necip’i ve insanları kandırıp Telli’yi kendine eş alır. Bunu duyan Necip ise, hastalanır ve kısa süre sonra ölür. Eşkîya Kara da yaptıklarının cezasını canıyla öder.

KADIN

Kadının özellikleri Dede Korkut Kitabının önsözünde somutlaşır. Evin direği olan, yani erkeği evde olmasa bile misafirlerini ağırlayan, yediren, içiren kadınlar, Hz. Fâtıma, Hz. Ayşe soyundandır denilerek övülür. Diğer üç türlü kadın ise her şeyi hazır bekleyen, hiçbir şeyden memnun olmayan ve şikâyet eden, evini ihmal eden, dedikodu yapan, misafire ikram etmeyen ve cimrilik eden kadınlardır. Bu olumsuz kadın tiplerine beddua edilir (Ergin, 1984: 18).

Halk hikâyelerinde hazırlık kısmında genellikle baba çeşitli özellikleriyle verilirken anne ikinci planda kalır. Bu, hem hikâyenin yapısıyla hem de Türk aile tipiyle ilgili olmalıdır (Ekici, 1995; 13). Erkek meclislerinde erkeklere anlatılan hikâyelerde kadınlardan daha çok erkeklerin kahraman olması ve olayların onlar etrafında gelişmesi doğaldır.

Kadının Sorumlulukları

Hikâyelerde kadınların kocalarına ve aile büyüklerine karşı vazifelerine çok önem verilir. Kadın, kocasını sıkboğaz etmemeli, erkeğin işi ve davranışını sorgulamadan önce meseleyi erkeğin açmasını beklemelidir (Böyle Bağlar Hikâyesi, s. 33; Necip ile Telli, s. 209)

Kadınlar, erkeğinin söylediklerine uymak, onun kararlarını yerine getirmelidir. Hacı Sayyad Hikâyesinde, Hacı Sait'in hanımı da olumlu kişilik sergiler. Kocasının cami avlusunda bulup eve getirdiği bebeği çocuk edinmede önce bir kararsızlık gösterirse de kocasının fikrine uyarak onu kendi çocuklarından ayırmaz.

Hikâyelerdeki kadın kahramanların en önemli özelliklerinden birisi de namus ve iffet sahibi olmalarıdır. Canlarını kaybetme pahasına namuslarına leke getirmezler. Saraç İbrahim Hikâyesinde, İbrahim'in karısı Gülşen Sultan çok güzel bir kadındır. Güzelliğine tutulan bir Yahudi kervancı kendisini kaçıır. Uzun süre kervancıyla çeşitli memleketlerde dolaşan Gülşah Sultan, namusunu ve kocasına bağlılığını koruyabilmiştir.

Kadın kahramanlar, bazen ailesini bir arada tutmak için maceralara da atılır. Bedri Sinan Hikâyesinde, Bedri Sinan'ın nişanlısı Mahperi eşkıyalar tarafından kaçırlır. Bedri Sinan, nişanlısını eşkıyanın elinden kurtarmak için peşlerinden gider. Annesi, Revan Beyi'nin kızı olan Benli Perişan da kocası öldükten sonra oğlunun hasretine dayanamayıp onu aramaya gurbete çıkar. Her ikisi de birçok zorluklar, olağanüstü olaylar ve tesadüfler yaşayıp hikâyenin sonunda buluşurlar. Hikâye, çocuğun ailenin bütün varlığı ve yaşama sebebi olduğu fikri üzerine kurulmuştur. Kadının aile için ne kadar önemli olduğu yanında, annenin evladı için ne kadar büyük fedakârlıklara katlanabileceği vurgulanmaktadır.

Huzur Bozucu Kadınlar

Hikâyelerde kadının aile ve toplum içindeki önemi bazen kötü örnekler sergilenerek bir ibret vesikası olarak ortaya konulur. Bu örneklerde, kadının aile içinde ve toplumda ahlaki değerlerin korunması ve aile kurumunun devam etmesinde ne kadar önemli rolü olduğu ortaya çıkmaktadır.

Alyar Bey Hikâyesinde, Ali Haydar Bey, Tiflis'te ticaretle meşgulken, Tiflisli Mahmut Paşa'nın kızı Mahbub Hanım Ali Haydar Bey'i beğenir ve onunla evlenmek ister. Mahbub Hanım, o zamana kadar memleketinden hiç kimseyi beğenmediğinden evlenmemiştir. Ali Haydar Bey, bu kadınla evlenirse başına kötü şeyler geleceğinden endişelidir. Evlenip çoluk çocuğa karışan Ali Haydar Bey, iş için altı aylık bir yolculuğa çıkar. Karısı, bu ayrılığı fırsat bilip, Köse Hacı adında bir zengin de kışkırtmasıyla boşanma davası açar. Tiflis'e dönen Ali Haydar Bey bunu

duyunca çok olur. Mahkeme bunları ayırıp çocukları da Mahbub Hanım'a verince Ali Haydar Bey'in dostu tüccar aile ve yakınları ile karşı taraf arasında çok büyük ve kanlı savaş olur.

Türk toplumunda aile hakkında bir karar verilirken kadının görüşü de alınır. Bazı ailelerde anne, kızının mutluluğunu her şeyden önce tutarken bazılarında da engelleyicidir. Necip ile Telli Hikâyesinde, Telli'nin annesi, beşik kertmesini bahane ederek kızının Necip ile evlenmesine karşı çıkar. Davut Ağa, karısının görüşünü almak isteyince hayır cevabı alır.

Annenin kötü kişiliği, çocuğun felaketini hazırlar. Arzu ile Kamber Hikâyesinde Arzu'nun annesi, kızının Kamber ile evlenmemesi için Kamber'i Maraş'a medreseye göndermek için kocasını ikna eder. Yetim olan Kamber'i hiç sevmeyen kadının amacı, oğlanı göz önünden kaybetmek ve neticesinde de başına bir felaket çorabı örmektir.

Hikâyelerde, kocalarını yanlış işlere sürükleyen olumsuz kadınlar da görülür. Bunlar ya hevesleri uğruna yuvalarını yıkarlar ya da hak etmedikleri halde dürüst ve çalışkan insanların hayatının altüst olmasına sebep olurlar. Bu örneklerden birisi de Menekşe ile Lütü Salih Hikâyesinde görülür. Hikâyede, erkeklerin hanımlarına saygı duymakla beraber, kendi işini yaparken hanımlarının sözüne yerine göre fazla itibar etmemeleri gerektiği anlatılır. Ayrıca, karı kocanın birbirini iyi tanınması, birbirlerinin yaşam alanına fazla müdahaleci olmamaları da vurgulanmaktadır.

Afyonlu Âşık Ömer Hikâyesinde, Afyon Müftüsü ve Müderris Ömer Efendi'nin çok güzel bir hanımı vardır. Ders verdiği Afyon Paşasının oğlu, dünya güzeli olan bu genç kadını görür ve âşık olur. Ömer Efendi tehditle eşinden boşanır. Ömer Efendi, karısını çok sevmesine ve evlenmemesi için çok dil dökmesine rağmen, kadın ikbal hırsıyla düğüne razı olur. Paşanın oğlunun gerdeğe girerken belden aşağısı felç olur ve dili tutulur. Ömer Efendi'nin eski karısı da çingene kılığına girerek uzaklara gider ve sefil bir hayat sürer. Hikâyede, her ne sebeple olursa olsun, aile yuvasını yıkan kadının hoş görülmeyeceği ve bu durumun kadın için de hayırlı olmayacağı anlatılmaktadır.

ADALET

Âdil Yönetici

Adalet duygusu, toplum ve devlet hayatında son derece önemlidir. Kişilerin olduğu kadar devleti yönetenlerin ve halk için çalışanların da adalet duygusunu taşıması gerekir. Masallarda ve halk hikâyelerinde devleti yönetenlerin adalet duygusuna sahip olmaları, her ne pahasına olursa olsun adaletten ayrılmamaları gerektiği anlatılır.

Ülker Sultan Hikâyesinde, Ülker Sultan'ın babası olan Adil Şah son derece adaletli bir padişah'tır. Adil Şah, bir büyü sonucunda evli olmadığı halde hamile kalan kızının halka ahlaki yönden kötü örnek olacağını düşünerek onu ölüme mahkûm eder. Vezirinin tavsiyesiyle kızı Ülker Sultan'ı Hindistan'ın uzak bölgelerine gönderir ve yırtıcı hayvanlara teslim eder. Padişah böylece yanlış yapan, ahlaki yönden zaaf gösteren kendi kızı bile olsa adaletin gereğinin yerine mutlaka getirileceğini göstermiştir.

Hikâyelere Türk milletinin yaşadığı sosyal olaylar ve çalkantılar da yansımaktadır. Bu olaylardan birisi de göçebe Avşar boyunun devlete isyan edecek kadar ileri gittiği zamanlardır. Kerküklü Mıçıla ile Meryem Hikâyesi, konusunu bu olayların yaşandığı dönemden alır. Hikâyede, devletin adaleti karşısında hiçbir gücün duramayacağı fikri işlenir. Devlete karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen ve göçebe bir hayat süren Avşarlar, devletin gönderdiği valinin siyasi manevrası ile etkisiz hale getirilir. Avşarlar üç kola ayrılarak yaşadıkları yerlerden farklı bölgelere sürülür. Böylece devlete ve kanunlara karşı gelmenin cezasını çekerler.

Adaletin Yerini Bulması

Hikâyelerde adaletin ortaya çıkışının bir boyutu da iyilerin mükâfatlandırılması, kötülerin ise eninde sonunda hak ettikleri cezayı bulmaları şeklindedir. Bu, hikâye kahramanlarının başlarına gelen olaylarla sınanması ve kendilerine uygun davranışları göstermesi şeklinde de görülür.

Hikâyelerde Hızır Aleyhisselam gibi olağanüstü varlıkların kahramanlara yardımcı olmaları çok görülen bir motiftir (Türkmen, 1995; 17). Böyle Bağlar Hikâyesinde, Hüseyin ile Senem büyü sebebiyle birbirlerine kavuşamaz ve yıllarca ayrı kalırlar. Hızır Aleyhisselam aracılığıyla büyü bozular. Senem'in gelin olarak başka birisine verilmesine rağmen Hüseyin geri dönünce damadın babası, Hüseyin ve Senem'in kavuşmasına yardımcı olur. Hikâyedeki olaylarda hem insanlardaki adalet duygusu hem de ilahî adalet tecelli etmiştir.

Adalet duygusunun somut durum ve olaylarla ortaya çıktığı hikâyelerden birisi de Bedri Sinan Hikâyesidir. Aileden asil, bilgili ve mücadeleci bir şahsiyet olan Bedri Sinan, haksızlık karşısında sürekli mücadele etmiştir. Bu mücadelesinde daima yardımlar görmüş, mevki ve makam sahibi de olmuştur. En ümitsiz durumlarda bile ilahî adalet çeşitli vesilelerle daima yardımına yetişmiştir. Hikâyede, adaletin ortaya çıkmasının tesadüf olmadığı, bunun da insanın ancak bilgili ve güçlü bir şahsiyet olmasının sonucunda kazanılacağı gösterilir.

Afyonlu Âşık Ömer Hikâyesinde, Afyon Müftüsü ve Müderris Ömer Efendi karısından zorla ve tehditle boşandırılarak Afyon Paşasının oğluyla evlendirilir. Ancak Ömer Efendi acı yaşarken diğer tarafın da mutlu

olamayacağı ortadadır. İlahî adalet tecelli etmiş, Paşa ve ailesi, oğullarının felç olması, Ömer Efendi'nin hanımı da çingene kılığıyla uzaklara gitmesi ve sefil bir hayat sürmesiyle cezalarını bulmuşlardır.

SONUÇ

Türk milletinin en eski edebî geleneği destanlardır. Türk milleti, destanlara kendi duygularını, arzularını, ideallerini, yüzyıllardan beri süregelen bilinçaltını yerleştirmiştir. Türk milletinin hayat macerası ve şahsiyetinin kaynakları hakkında somut bilgiler ve değerler içeren destanlarda, değer aktarımı yoluyla ideal kişilik oluşturmak amaçlanır.

Yüzyıllarca Türk milletinin estetik ihtiyacını karşılayan destanlar, toplumsal eğitim ve değer kazandırma yönünden de çok değerlidir. 15. Yüzyıldan sonra gelişen halk hikâyelerinde de bireylerde ideal kişilik oluşturma amacı mevcuttur. Türk milletinin ortak değer kalıplarını yaşatan halk hikâyeleri aynı zamanda bir yaygın eğitim malzemesi olarak değerlendirilmelidir. Her ne kadar dinleyenleri eğlendirme işlevi olsa da belki bundan daha önemli işlevi, insanlara doğru-yanlış, güzel-çirkin-, iyi-kötü, dostluk-kötülük gibi değerlerle karşılaştırıp bunlara karşı insanların tutumlarını olumlu yöne sevk etmektir.

Halk hikâyeleri, yüzyıllarca Türk halkının estetik zevkini ve eğitim ihtiyacı karşılamıştır. Âşık, anlattığı vakanın gerçekten yaşanmış olduğuna bazen kahramanları bazen de kendisini şahit göstermektedir. Bu yönüyle hikâyeler, dinleyenlerin yaşadıkları sosyal ortama daha yakın hale gelmektedir. Hikâyelerde anlatılanların gerçekliğe yakın olduğundan, dinleyiciler üzerinde moral değer eğitimi yönünden daha etkili olduğu düşünülebilir.

Türkiye'de 20. Yüzyılda Türk halk hikâyeciliğinin önemli isimlerinden birisi de Âşık Mevlüt İhsanî'dir. Âşık Mevlüt İhsanî'nin halk hikâyelerinde, günümüz toplumu için de çok önemli değerler mevcuttur. Hikâyelerdeki değerler, şu başlıklar altında toplanmış ve değerlendirilmiştir: “çocuk”, “kader inancı”, “kadın”, “adalet”.

Mevlüt İhsanî'nin halk hikâyelerinde İslamiyet öncesi Türk destanlarından itibaren şekillenen ve günümüze kadar devam eden birçok değer yer aldığı görülmektedir. Sözlü anlatı geleneğinin destandan halk hikâyeciliğine kesintisiz devam eden bir süreç olduğu düşünüldüğünde bu son derece normal bir durumdur. Geniş halk kitlelerine âşık tarafından sözlü olarak anlatılan bu hikâyeler, içerisinde birçok kültür değeri barındırmaktadır. Bu değerlerin Türk milletinin hayatında geçmişten günümüze çok canlı biçimde yaşatılmaktadır.

Hikâyeler, günümüz dünyasında giderek bireyselleşen ve toplum içinde yalnızlaşan insanlara bir çıkış yolu da göstermektedir. Çünkü hikâyelerde görülen değerler hem millî hem de evrensel değer özelliği göstermektedir. Özellikle birçok değerın yozlaştığı ya da kaybolmaya yüz tuttuğu çağımızda, Türk halk hikâyeleri ve bu kapsamda Âşık Mevlüt İhsanî'nin halk hikâyeleri çok önemlidir. Bu tür hikâyeye örneklerinin ve anlatıcılarının başta Türk milleti olmak üzere bütün insanlığa tanıtılması, insanların daha huzurlu ve mutlu bir hayata ulaşmasının yollarından biri olacaktır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, Ali Berat (1997), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara.
- Aslan, Ensar (1990), *Halk Hikâyelerini İnceleme Yöntemleri Yaralı Mahmut Hikâyesi Üzerinde Bir İnceleme*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 3.
- Boratav, Pertev Naili (1988), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Cemiloğlu, Mustafa (1999), *Halk Hikâyelerinde Doğum Motifi*, Bursa: Vipaş Yayınları.
- _____ (2001), “Davranış Kalıbı ve Model Kişilik Tebliğcisi Olarak Hikâyeci Âşık”, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Kültür Sanat ve Edebiyat Sempozyumu.
- _____ (2003), *Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- _____ (2006), “Eğitim bilimi Açısından Örtük program ve Halk Anlatılarının Örtük program Bağlamında Değerlendirilmesi”, Bursa: *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: XIX, Sayı: 2, s. 257-269.
- Cemiloğlu, Mustafa-Türkmen, Fikret, (2009), *Âşık Mevlüt İhsanî'den Derlenen Halk Hikâyeleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2009), *Halk Edebiyatına Giriş*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ekici, Metin (1995), *Dede Korkut Hikâyeleri Tesiri İle Teşekkül Eden Halk Hikâyeleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Ergin, Muharrem (1984), *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kan, Çiğdem (2009), “Değişen Değerler ve Küresel Vatandaşlık Eğitimi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:17, No:3, s. 895-904.
- Kaplan, Mehmet (1985), *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar Tip Tahlilleri III*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Köksal, Hasan (1984), *Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı MFAD Yayınları.
- Köprülü M. Fuad (1981), *Türk Edebiyat Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Kuçuradi, İoanna (2003), *İnsan ve Değerleri*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Küçük, Salim-Gökdağ (1998), “MEB İlköğretim 1. Kademe Türkçe Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme Denemesi”, *Dil Dergisi*, S. 73, s. 5-14.
- Oğuz, M. Öcal (2011), *Türk Halk Edebiyatı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Türkmen, Fikret (1983), *Tahir İle Zühre*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1995), *Âşık Garip Hikâyesi, İnceleme-Metin*, Ankara: Akçağ Yayınları.

BYZANTINE-OTTOMAN RELATIONS IN EARLY 1420'S

Şahin KILIÇ*

ABSTRACT

Until up to the Ottoman defeat in 1402 at the Battle of Ankara, the course of the relationships between the Byzantium and Ottoman Empire was defined by the expansionist policies of Ottomans against the Byzantium. During the reign of Beyazid I, the attempts for transforming the Ottoman state into a centralized empire covering the Balkans had to be postponed until to the reign of Murad II. The policies pursued after the Interregnum period had also important impacts on the ways of relationships between Byzantium who was now confined within the city walls of İstanbul and Ottomans who were trying to recover. The early 1420's was the beginning of a new era for the Byzantines. Emperor Manuel Palaiologos II who had managed to keep the state alive through his rational politics which gave direction to the Ottoman-Byzantine relations for three decades died in 1425 after a long period of illness. Ottoman Empire also entered a new period with the ascension of Murat II to the throne in 1422. Therefore, it can be said that the first years of the 1420's was a turning point for both Ottomans and Byzantine Empire and the ways of their relationships. This article examines these changing relationships between the Byzantine and Ottoman Empire and the new balance of politics emerged after the Battle of Ankara primarily based on the contemporary sources of this period.

Key Words: *Byzantine-Ottoman Relations, Byzantine, Ottoman, Manuel II Palaiologos, Bayezid I, Mehmed I, Murad II.*

---

* Dr. Uludag University, Department of History, Gorukle-Nilufer/Bursa.
E-mail: sahinkilic@yahoo.com

ÖZET

1420'li Yılların Başlarında Bizans-Osmanlı İlişkileri

Bizans-Osmanlı ilişkilerinin seyri, Osmanlıların 28 Temmuz 1402'deki Ankara yenilgisine kadar Bizans aleyhine genişleme siyasetiyle belirlendi. I. Bayezid döneminde, Balkanları da içine alan merkezileşen bir imparatorluğa dönüşme çabaları, II. Murad döneminde yeniden canlanıncaya kadar ertelenmek zorunda kaldı. Fetret Devri'nden sonra izlenen siyaset, İstanbul'a sıkışmış Bizans ile toparlanmaya çalışan Osmanlıların ilişki biçimine de yansdı. 1420'li yılların başları, Bizanslılar açısından yeni bir dönemin de başlangıcıydı. Son otuz yıl boyunca, Bizans-Osmanlı ilişkilerine yön veren çalışan akılcı siyasetiyle devletini ayakta tutmayı başaran II. Manuel Palaiologos, 1425'te uzun bir hastalık döneminden sonra öldü. Osmanlı Devleti ise, I. Mehmed döneminde toparlanan devleti, 1422'de tahta geçen II. Murad ile birlikte yeni bir döneme girdi. Dolayısıyla her iki devlet ve ilişkilerinin seyri bakımından 1420'lerin ilk yarısının kırılma dönemi olduğu söylenebilir. Bu makalede, Bizans-Osmanlı ilişkilerinin Ankara Savaşı'ndan sonra oluşan yeni dengeleri ve 1420'lerin ilk yıllarındaki yeni siyasetler, dönemin muasır kaynaklarına dayanarak tahlil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Bizans-Osmanlı İlişkileri, Osmanlı, Bizans, II. Manuel Palaiologos, I. Bayezid, I. Mehmed, II. Murad.*

On 28 July 1402, a major battle was fought on a plain called Çubuk Ovası, north of Ankara. On one side was the army of Timur (Tamerlane, r. 1370-1405) who had spent the most time of his reign in creating a powerful empire in the central Asia. On the other was that of the Ottoman Sultan Bayezid I (r. 1389-1402) who had spent the preceding decade in building a centralized empire at the region between the Danube and the Euphrates Rivers. In the west, Bayezid had brought Albania and Bulgaria under direct Ottoman rule and had crushed a crusader army at Nicopolis (1396). In the east, he had annexed the Turkish emirates (*beyliks*) of Karaman and Kadı Burhaneddin and since 1394, he was besieging Constantinople. During the rule of Bayezid the Ottoman menace for the neighboring powers was at its high point threatening mostly the existence of Byzantium. However, on the eve of the fifteenth century, the Ottoman expansion in to Anatolia brought Bayezid in to conflict with Timur. The latter, having declared himself as the heir of sovereign rights of the Ilkhanids at the area marched towards Ankara, where Bayezid tried to oppose him. But at the end, Bayezid's army was defeated and the sultan himself was taken prisoner.¹

---

¹ On Timur's rise to power and his expedition in to Anatolia see Beatrice Forbes Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge: Cambridge Canto, 1989; Marie Mathilde

At the aftermath of the battle of Ankara, Timur restored the *beyliks* of Karaman, Aydın, Menteşe, Germiyan, Saruhan and Canık to their former emirs. What had remained from the Ottoman territory was: the *Rumeli* (the realms of the Ottoman State in the Balkans), the province of Bithynia with its capital Bursa and the province of *Rum*, the region around the cities of Amasya and Tokat. Actually, Bayezid's centralized empire had been disintegrated and the Ottoman realm in Anatolia had been reduced to what it had been at the death of the Sultan Murad I (r. 1362-1389). However, one of the major unanticipated consequences of the Timurid invasion of Anatolia was the relief it provided for Byzantium. On 10 December 1399, the Emperor Manuel II Palaiologos had been embarked from Constantinople on a long trip to seek assistance against the Ottomans. In 1402, when Bayezid was defeated, his search was still fruitless. Therefore, the salvation for the city hadn't come from west but from the east. The siege was lifted as Bayezid's heirs were in struggle to piece together the remains of the shattered Ottoman State.²

Süleyman, İsa and Mehmed were the three sons of Bayezid who were able to escape from the battlefield, while Mustafa and Musa had been captured by Timur. In August, Süleyman accompanied by İsa and a sizeable army managed to make his way to Gallipoli. Upon his arrival he took the control of Rumeli which remained intact from the Timurid invasion and

---

Alexandrescu Dersca, *La Campagne de Timur en Anatolie (1402)*, Bucharest: Monitorul Oficial si Imprimeriile Statului, 1942; Nicolaos Nicoloudes, "Byzantine Historians on the Wars of Timur (Tamerlane) in Central Asia and the Middle East", *JOAS*, 8 (1996), 83-93. On the Ottoman expansion during the rule of Bayezid and the aftermath of the Battle of Ankara see Halil İnalçık, "The Ottoman Turks and the Crusades (1329-1451)", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, vol. VI, *The Impact of the Crusades on Europe*, eds. Harry W. Hazard-Norman P. Zaccour, Madison-Wisconsin-London: The University of Wisconsin Press, 1989, 247-254; eadem, *The Ottoman Empire: The Classical Age (1300-1600)*, London: Phoenix, 1994, 15-16; Elizabeth A. Zachariadou, Manuel II Palaeologus on the Strife Between Bayezid and Kadı Burhan al-Din Ahmad", *BSOAS*, 18 (1980), 471-481; Colin Imber, *The Ottoman Empire 1300-1481*, İstanbul: The Isis Press, 1990, 37-56; Alexios G. C. Savvides, *Essays in Ottoman History, Third Edition with Additions and Corrections*, Athens: Papazissis Publishers, 2007, 41-44; Dimitris J. Kastritsis, *The Sons of Bayezid: Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402-1413*, Leiden-Boston: Brill, 2007, 41-50.

² On the Emperor Manuel's trip in to western Europe and the siege of Constantinople see, John W. Barker, *Manuel II Palaeologus (1391-1425), A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1969, 123-224; Donald M. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993, 302-317; Dionysios Chatzopoulos, *Η Πρώτη Πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς (1394-1402)*, Athens: Eleutheri Skepsis, 1995; Alexios G. C. Savvides, *History of Byzantium with extracts from the sources, Volume 3: The Later Byzantine Empire and Medieval Hellenism, 2nd Edition, with Additions*, Athens: Patakis Publishers, 2006, 95-97.

began peace negotiations with the Christian rulers of the Romania. A treaty was of crucial importance for his existence in Rumeli, an area in which the Ottomans were surrounded by many powers that were eager to gain some advantages from the Ottoman downfall. Furthermore, Timur was still plundering in Anatolia and nobody was able to foresee his future intentions. As a consequence, Süleyman was prepared to make significant concessions. By September 4, he offered his navy, Gallipoli and a large stretch of land in Rumeli to Byzantium in exchange for peace. The negotiations were carried on for some months. Eventually, the treaty was signed in January or February of 1403 by Ioannes and was reaffirmed by Manuel upon his return to Constantinople (9 June 1403). It was also included Venice, Genoa –with her colonies in the region- the island of Chios, the duke of Naxos and the Hospitallers of Rhodes. However, the main beneficiary was Byzantium which received the city of Thessaloniki and a land strip around the city including Chalkidiki, the area extending from Panidos on the Sea of Marmara to Mesembria on Black Sea and the Aegean islands of Skyros, Skiathos and Skopelos. Furthermore, the emperor was dispersed of his obligation to act as an Ottoman vassal and pay tribute (*harac*) to the sultan.³

In early 1403, the Ottoman territories were divided among the sons of Bayezid: Süleyman was in Rumeli, İsa had established himself in Bursa while Mehmed was at his province of *Rum* where he had been appointed as governor during his father's reign. Timur's armies had been withdrawn from Anatolia and there were three Ottoman princes (*çelebi*) contending with each other for the rule of the whole Ottoman State. At first, Mehmed defeated İsa who took refuge in Constantinople. But he was released by the Emperor Ioannes VII after the intervention of Süleyman and returned to Anatolia (18 May 1403). In the following months, İsa had a series of confrontations with Mehmed which ended by his defeat and death.⁴ Sometime after İsa's elimination Süleyman Çelebi crossed the straits and took Bursa and Ankara from his brother Mehmed. He returned briefly to Rumeli but by July 1405 he was again in Anatolia exerting an increasing amount of pressure on the *beyliks* and Mehmed who had been pulled out to *Rum*. In 1409, when it appeared that Süleyman would emerge victorious from the Ottoman civil war a fourth brother, named Musa, made his appearance.⁵

---

³ George T. Dennis, "The Byzantine Turkish Treaty of 1403", *Orientalia Christiana Periodica*, 33 (1967), 72–88; Elizabeth A. Zachariadou, "Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman Chronicles", *Der Islam*, 60/2 (1983), 270-271 and 274-283; Savvides, *Essays in Ottoman History*, 44-45; Kastritsis, *The Sons of Bayezid*, 50-59.

⁴ Zachariadou, "Süleyman Çelebi 283-291"; Kastritsis, *The Sons of Bayezid*", 79-110.

⁵ Zachariadou, "Süleyman Çelebi", 291-295; Imber, *The Ottoman Empire*, 57-66; Kastritsis, *The Sons of Bayezid*, 111-134.

Musa's appearance in Rumeli was a the outcome of concerted actions between Mehmed who had been keeping him under his custody since 1403, the *beyliks* of Karaman and Kastamonu, the Wallachian Voyvoda Mircea and probably the Byzantine Emperor Manuel II Palaiologos. The aims of these alienated powers were different: Mehmed and the Anatolian rulers were attempting to halt Süleyman's expansion in the area, Mircea was trying to empower himself in Dodrudja while the emperor, perhaps, was regarding the situation as a chance for a decisive strike against the Ottomans. In mid 1409, Musa arrived in Wallachia and despite Manuel's probable support he raided Byzantine territory and besieged Mesembria, the city that Süleyman had been gave up to Byzantium in the Treaty of 1403 (September 1409-January 1410). While Musa was gradually taking up Rumeli Süleyman hastened to return back from Anatolia and applied to the emperor. As Musa had been taken Gallipoli (February 1410) the emperor's help was of crucial importance. Manuel once again decided to support Süleyman most probably due to immediate danger posed by Musa, who were around the walls of Constantiople in early June of 1410. Also, Süleyman renewed his alliance with the Emperor Manuel II by promising him some regions and giving his son Orhan as hostage. Süleyman and his army were ferried across the straits on Byzantine ships and the first great military confrontation between the two brothers took place near the Byzantine capital on the next day (14-15 June 1410). At first, Süleyman succeeded in pushing back Musa, however, in the winter of 1410-1411, the military balance shifted in the latter's favor who occupied Edirne. Süleyman tried to flee to Constantinople but he was caught up by Musa's men and killed on 17 February 1411.⁶

After the death of Süleyman Musa was the sole ruler of the Ottoman territories in Rumeli. He was a person of different temperament from moderate Süleyman who had sought to preserve the status quo in the Balkans by maintaining peaceful relations with the rulers there. Musa was an advocator of holy war (*gazâ*) and due to this policy at first he had obtained the support of the frontier lords (*uc beyleri*) and raiders (*akıncı*) of the area who were displeased by Süleyman's "peace policy". As for the Byzantines, they had to deal with a new ruler whose intention was to take back from them all the territories that Süleyman had ceded by the terms of the treaty in 1403. Shortly after coming to power Musa besieged Thessaloniki, Constantinople and Selymbria (August 1411). Consequently, the Emperor Manuel released Süleyman's son Orhan who came around Thessaloniki and started a campaign for the Ottoman throne in the surrounding Ottoman

---

⁶ Barker, *Manuel II Palaeologus*, 252–254 and 282–283; Imber, *The Ottoman Empire*, 67–69; Zachariadou, "Süleyman Çelebi", 295-296; Savvides, *Essays in Ottoman History*, 45, Kastritsis, *The Sons of Bayezid*, 135-158.

regions (winter 1411-1412). Furthermore the Emperor Manuel played another card. This was Mehmed who had taken under his control the Ottoman Anatolia. The Byzantines applied to him offering alliance and support against Musa. Mehmed considered this offer on his advantage and came to Constantinople from where he was ferried to Rumeli. In the meantime Manuel secured from him an agreement to remain in peace with Byzantium if he were victorious. Mehmed, at his first confrontation with Musa lost the battle and took refuge in the walls of Constantinople (fall of 1411-spring of 1412). In late 1412, he returned to Rumeli but he was forced to retreat to Anatolia while in the intervening time Musa abolished Orhan. In following year, the emperor ferried again Mehmed to Rumeli. At this third and final attempt Mehmed defeated and killed his brother Musa (5 July 1413).⁷ In fact, this was the end of Ottoman civil wars, the period of interregnum (*fetret devri*) since the Ottoman State had been united under the rule of a sole sultan.

Apart from Byzantium, there were several powers both in Rumeli and in Anatolia that had played an essential part in Mehmed's rise to power: the lord of Dulkadir with whom he had a marriage alliance and the Serbian rulers George Branković and Stefan Lazarevič. Also, the Rumelian frontier lords who were discontented by Musa's centralist policies were on the side of the new sultan. Mehmed recognized that, at least for sometime, he had to renounce Musa's policy towards the Christian rulers of the area. Sometime after his accession to the throne he received embassies from the Byzantine emperor, the despots of Serbia, the voyvoda of Wallachia and other states and renewed his oaths for peace and friendship. It was a period of time that the Byzantine-Ottoman relations had been reestablished on the base of the treaty in 1403.⁸

The Ottoman Sultan Mehmed I spent the following couple of years in Anatolia. After a series of campaigns he defeated Cüneyd Bey who had revived his *beylik* in İzmir and the Karamanoğlu Mehmed Bey who was the primary Ottoman rival in the area. Also İsfendiyar of Kastamonu and Menteşe accepted Ottoman as sovereignty.⁹ While Mehmed was occupied in

---

⁷ Barker, *Manuel II Palaeologus*, 283–288; Imber, *The Ottoman Empire*, 69–73; Savvides, *Essays in Ottoman History*, 45–46; Kastritsis, *The Sons of Bayezid*, 159–194.

⁸ Barker, *Manuel II Palaeologus*, 288–289; Imber, *The Ottoman Empire*, 76; Halil İnalçık, “Mehmed I”, *EI*², 975. For the political alliances among the Christian powers and the Turks during the Ottoman civil wars see Dimitris J. Kastritsis, “Religious Affiliations and Political Alliances in the Ottoman Succession Wars of 1402–1413”, *Medieval Encounters*, 13 (2007), 222–242.

⁹ İnalçık, “Mehmed I”, 975; eadem, *The Classical Age*, 17; Imber, *The Ottoman Empire*, 78–79; Irene Melikof, “Djunejd”, *EI*², 599.

Anatolia the Emperor Manuel II Palaiologos felt safe to pay a visit to the Byzantine realms. This was a period of peace as it was in the summer of 1408-early 1409 when he had visited Morea and Thessaloniki and had established his sons as rulers there. The emperor left in charge his son Ioannes and departed from Constantinople on 25 July 1414. He took under his control the island of Thassos and spent sometime in Thessaloniki attending the local affairs along with Demetrios Leontaris, the regent of his son Despot Andronikos. The next spring (1415) he arrived at Morea where he constructed Heksamilion, because he knew that the peace with the Ottomans was mainly depending on his personal relationship with the sultan. On his way back to Constantinople he stopped at Gallipoli (probably in March of 1416) to meet up with Mehmed who was facing multitude troubles.¹⁰

The Anatolian campaigns of the Ottoman sultan during the first years of his reign had alerted the status quo established in 1402. This situation challenged Timurid Şahruh who decided to release “Bayezid’s son Mustafa”. In January 1415, the latter came in Trebizond while his envoy began to negotiate with Venice and the emperor. Sometime later he bounded himself with Karamanoğlu Mehmed Bey, İsfendiyar Bey of Kastamonu and the Voyvoda Mircea. This was the revival of the alliance which had brought Musa in to Rumeli. With or without Byzantine’s help Mustafa went to Wallachia where Cüneyd Bey, who had been appointed by Mehmed as governor (*sancakbeyi*) of Niğbolu joined him. Rumeli was, once again, the scene of an Ottoman civil war.¹¹ Furthermore, the appearance of Mustafa was combined with a series of social-religious insurrections: the one of Şeyh Bedreddin in Rumeli and that of Börklüce Mustafa in Anatolia.¹² Moreover, the Ottoman fleet suffered a serious defeat and destructed at Gallipoli by Pietro Loredano, the Venetian Captain of the Gulf (29 May 1416).¹³

---

¹⁰ Denis A. Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée, Histoire politique*, ed. Chryssa Maltezou, London: Variorum, 1975, 167–172; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 298–317; Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, 328; Savvides, *History of Byzantium*, 97.

¹¹ Mustafa was the son of Bayezid who had been captured at the Battle of Ankara. When he appeared as a rival sultan he was accused of not being the real son of Bayezid and was named as “düzmece” or “cali”, in English “false”. For the discussion of this problem and the rise of Mustafa see, Colin J. Heywood, “Mustafa”, *EF*, 710 and 712. İnalçık, “Mehmed I”, 976 suggests that he was released by Timurid Şahruh and aided by the Emperor Manuel. Barker, *Manuel II Palaeologus*, 340, no 80 points out that the Byzantines didn’t helped Mustafa. For Cüneyd see Melikof, “Djuneyd”, 599.

¹² Imber, *The Ottoman Empire*, 82–87. For a detailed bibliography on Bedreddin’s revolt see Savvides, *Essays in Ottoman History*, 46 and 164–165.

¹³ During the first years of Mehmed’s reign, the Ottoman fleet attacked several times the Venetian colonies in the Aegean. These actions alarmed not only the Senate but also, the

In the mid-summer of 1416, when his rivals Mustafa and Cüneyd were escaped in Thessaloniki Mehmed had to deal with many crises. Even so, he encamped near the city walls and asked from Demetrios Leontaris to surrender them. Also, he declared that otherwise he would attack the city. Leontaris applied that he could not hand over the refugees without the permission of the emperor and he added that he would send an envoy to Constantinople in order to inform him and then that he would act according to this commands. Meanwhile, the Emperor Manuel sent a message to the sultan and declared that he was not going to hand over Mustafa and Cüneyd to him; instead he promised not to discharge but to keep them in prison. In the autumn, Manuel's elder son Ioannes, arrived to Thessaloniki and handled the issue by sending away Mustafa. In the following months Mehmed suppressed Bedreddin's revolt (December). At the end of 1416, Mustafa was under Byzantine custody, but since the sultan was still threatening Thessaloniki some more had to be done for the final settlement. Apparently, Manuel sent his envoys to Mehmed and requested from him to assume the expenses of the refugees. The sultan agreed to pay the annual sum of three hundred thousand *akcas* and in the return the emperor promised to keep Mustafa in prison during the lifetime of Mehmed. Upon this agreement Mustafa was transported to the island of Lemnos while Cüneyd was kept at Pammakaristos Monastery in Constantinople (early 1417).¹⁴

---

emperor who sent an envoy offering to negotiate a peace in the long war between Venice and Hungary. The Venetians, on their part, were trying to conclude an agreement with Mehmed and declined the emperor's offer. But later, they ordered Pietro Loredano to attack the Ottoman fleet. See Kenneth M. Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, vol. II, *The Fifteenth Century*, Philadelphia: The American Philosophical Society, 1978, 6-8; Donald M. Nicol, *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988, 353-355.

¹⁴ The Byzantine histories of Doukas and Chalkokondyles, the discourse of Symeon of Thessaloniki and the chronicle of Georgios Sphrantzes are the most important sources for these events. On Doukas see Vasile Grecu, ed., *Istoria Turco-Byzantina (1361-1462)*, Bucharest: Editura Acedemicii Republicii Populare Romine, 1958; English translation by Harry J. Magoulias, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks by Doukas, An Annotated Translation of "Historia Turco-Byzantina"*, Detroit: Wayne University Press, 1975. On Chalkokondyles see Jenö Daró, ed., *Laonici Chalkokandylae, Historiarum Demonstrationes I-II*, Budapest: Academia Litterarum Hungarica, 1922-1927. On Symeon see David Balfour, ed. and trans., *Politico-Historical Works of Symeon Archbishop of Thessalonica (1416/17-1429)*, Wien: Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, 1979, 49-50 and 129-131. Turkish translation Ferhan Kırıldökme Mollaoglu, *The Historical Discourse of Symeon Archbishop of Thessalonike*, Unpublished M.A. Thesis, Ankara: Ankara University, 1996. On Sphrantzes see, Riccardo Maisano, ed., *Cronaca*, Roma: Accademia Nazionale dei Lincei, 1990; English translation by Marios Philippides, *The Fall of the Byzantine Empire, A Chronicle by George Sphrantzes 1401-1477*, Amherst: The University of Massachusetts Press, 1980. When citing the history of Doukas and the chronicle of Sphrantzes I have adopted for providing chapter

Mustafa's struggle for the Ottoman throne overshadowed for a while the Byzantine-Ottoman relations. When the crisis resolved it was the emperor who had made the best of the situation. He had detained an Ottoman prince, who could serve, if properly used, as a useful instrument against the Ottomans. On the other hand the sultan recognized that he had to maintain the peace policy towards the emperor who had strengthened his position against him by having Mustafa under his control. Furthermore, peace with Byzantium was essential for the restoration of his rule. In the following years Mehmed focused his attention first in to Anatolia and then in to Rumeli. He forced to submission the rulers of Karaman, Kastamonu and Wallachia and expanded the Ottoman territories in Albania. Also, he signed a treaty with Venice (November 1419) and started to follow the developments on the eastern border of the Ottoman State. While Şahruh was entering in to eastern Anatolia Manuel and Mehmed had their last meeting.¹⁵

In early 1421, the sultan wanted to cross in to Anatolia and asked the emperor to ferry him across the straits. However, sometime earlier the emperor had received an undisclosed message from Mehmed's some attendants: the sultan was going to Anatolia in order to secure his position there and when he would come back he was intended to attack Constantinople. Manuel entrusted this secret to his officials who urged him to seize the sultan. Among these were his son Ioannes and the party which will take action for the release of Mustafa some months later. The emperor was not persuaded but, then again, he handled the issue cautiously. Instead of his sons he sent Demetrios Leontaris and some other nobles to welcome Mehmed. The two rulers met up at their respective vessels and carried on a conversation until they reached the Anatolian shore of the Bosphorus from where Mehmed took the way to İzmit.¹⁶

Mehmed spent a few months in Anatolia and returned back to Rumeli. Shortly after he felt ill and asked his son Murad, the *sancakbeyi* of Amasya, to come there. Also, he ordered the viziers keep his death secret

---

and paragraph numbers rather than page numbers. On Mustafa's and Cüneyd's actions in this period see Doukas, XII: 3-5; Chalkokondyles, I, 191-192; Balfour, *Politico-Historical Works of Symeon*, 49-50 and 129-131; Sphrantzes, IV: 4; Heywood, "Mustafa", 710; İnalcık, "Mehmed I", 976; Melikof, "Djüneyd", 599; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 340-344.

¹⁵ Elizabeth A. Zachariadou, "Marginalia on the History of Epirus and Albania (1380-1418)", *WZKM*, 78 (1988), 209-210; Ferenc Szakaly, "Phases of Turco-Hungarian Warfare Before the Battle of Mohacs", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum*, XXIII/1 (1979), 78-80; Setton, *The Papacy and the Levant (1204-1571)*, 8; İnalcık, "Mehmed I", 976; eadem, *The Classical Age*, 18; Imber, *The Ottoman Empire*, 87-90.

¹⁶ Sphrantzes, VII: 1-3; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 351-353; Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, 331.

until Murad's arrival. In the meantime, Manuel sent Demetrios Leontaris in Edirne whose mission was to figure out sultan's "future intentions". Mehmed received Leontaris with great honor, but as he was not feeling well, he said that that he will be able to meet with him a few days later, when he will be recovered. The sultan died three days later (May 1421) while Leontaris waited to meet him. Mehmed's viziers kept on serving as the sultan was alive and transferred the janissaries (*yeniçeri*) in to Anatolia by pretending that they are making preparation for a new campaign. However, Leontaris found out that the sultan was dead and attempted to inform the emperor. But his messengers failed to arrive in Constantinople because the land way towards the Byzantine capital had been blockaded on to the orders of the viziers. Afterwards, he forwarded another messenger by sea way via Mesembria and thus the Emperors Manuel II and Ioannes VIII became certain of the sultan's death. On the other hand, Murad was on his way to Bursa when he heard that his father had died. Immediately, he sent a messenger to Bayezid Paşa and ordered him to transfer the sultan's body there. When this messenger arrived in Edirne Bayezid announced the death of the sultan. He also declared that his elder son Murad was the successor of the throne. Mehmed's body buried in Bursa where a few days later Murad II was proclaimed sultan (25 June 1421). The viziers had acted accordingly to Mehmed's orders and had kept his death secret for almost forty days. Their main concern was to have an undisputed succession and for a moment it seemed that they had achieved their goal.¹⁷

But the state of affairs in Constantinople was different. In January 1421, Manuel's elder son Ioannes had been crowned as co-emperor. The latter had a diverse view from his father on the policy regarding the Ottomans. His officials were criticizing the Emperor Manuel because he hadn't given his approval for the capture of the sultan a few months ago. Also, several Byzantines and the young emperor were discussing the release

---

¹⁷ On Mehmed's death and the acesion of Murad to the Ottoman throne see, Âşik Paşa-zâde., Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç, eds., *Osmanoğulları'nın Tarihi*, İstanbul: K Kitaplığı 2003, 162–163; Mehmed Neşrî, Faik Reşit Unat - Mehmed A. Köymen, eds., *Kitâb-ı Cihan-nüma II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu 1957, 551–555; Anonymous Ottoman Chronicle, Necdet Öztürk, ed., *Anonim Osmanlı Kroniği (1299–1512)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000, 66. On these narrative sources also see Savvides, *Essays in Ottoman History*, 158–163 and 179–181. On Mehmed's death also see Doukas, XII: 8–11. On the date of this incident see Peter Schreiner, *Die Byzantinschen Kleinchroniken I-II*, Wien: Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, 1976–1978, I, no. 72a/22, 91/9, 97/5 and II, 401; S. Kugeas, "Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike aus dem Anfang des XV. Jahrhunderts", *BZ*, (1914) 19, 151–152. On Leontaris see, Sphrantzes, VII: 4–VIII: 2. For the discussion of these incidents see, Halil İnalcık, "Murad II", *İA*, 598; Imber, *The Ottoman Empire*, 90–91; Barker, *Manuel II Palaeologus (1391–1425)*, 353–354.

of Mehmed's brother Mustafa. While nothing was clear, the Emperor Manuel sent two envoys to Bursa. These were Lachanas Palaiologos and Theologos Korakas. They were assigned to forward two messages: First, they had to convey the emperor's condolence for the death of Mehmed and his congratulations on the inauguration of Murad. Second, they had to declare that if Murad wished to continue to have good relations with Byzantium, as his father did, he had to concede to his father will and to entrust his two brothers, Yusuf and Mahmud to the emperor. Otherwise, the emperor would have the right to release Mustafa and install him as ruler in Rumeli. Anyhow, the envoys met with Bayezid Paşa who denied giving Mehmed's sons but asserted that they will respect the treaties and they will not take any action to reverse the state at their common borders. According another version, the late sultan bestowed the Rumelian realms of the Ottoman State to Murad and the Anatolians to Mustafa. Perhaps, this was the draft of the agreement that the emperor was negotiating with the sultan, which somehow explains the urge of Manuel to send Leontaris in Edirne before Mehmed's death. However, there isn't enough evidence to figure out exactly what was Mehmed's will. But there is no doubt that the sultan was even ready to make some concessions in order to avoid a civil war such he himself had experienced.¹⁸

The Emperor Ioannes and a number of officials should have been encouraged by Bayezid's response to play Mustafa against Murad. Chalkokondyles provides the details: "The Emperor Ioannes considered that with two rival sultans, the one Rumeli and the other in Anatolia, he would always have the option to play an active role in amongst issues" and then the historian adds: "this could become real if state's rule is going to be shared amid Murad and Mustafa."¹⁹ Therefore the Byzantines started to negotiate with Mustafa, whose offers had many similar points with that of Süleyman in 1402. According to Doukas and the Anonymous Chronicle attributed to Ruhi, he agreed to entrust his son at the emperor's custody and to deliver various territories in the region of Black Sea, on Chalkidiki and Gallipoli.²⁰

---

¹⁸ Doukas, XXII: 10 and XXIII: 4; Chalkokondyles, I, 203; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 356, no. 102; İnalçık, "Murad II", 598-599; Imber, *The Ottoman Empire*, 91; Heywood, "Mustafa", 711.

¹⁹ Chalkokondyles, II, 2. Partial Turkish translation Ferhan Kırıldökme Mollaoglu, *Laonikos Chalkokondyles' Demonstrationes of Histories, (Books V-VII), Translation and Commentary*, Unpublished Dissertation, Ankara: Ankara University, 2005.

²⁰ Doukas, XXIV: 1; An Anonymous Chronicle Attributed to Ruhi (Pseudo-Ruhi), Yaşar Yücel - Halil Erdoğan Cengiz, eds., "Ruhî Tarihi - Oxford nüshası", *Belgeler*, (1989-1992) XIV/18, 435; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 356, no. 102; Imber, *The Ottoman Empire*, 91.

Ghillebert de Lannoy, the envoy of western sovereigns to the Byzantine Emperor, provides the further details of the agreement: “Mustafa also promised to surrender his fleet to the Byzantines and not to cross in to Anatolia, but to settle in to Rumeli and fight with Murad from there.”²¹ It seems that the Emperor Manuel had been contended by Bayezid’s words or probably, he wanted to act more carefully. Seen on this light, he had some serious objections and assessed the negotiations with Mustafa as “dangerous.” Besides he preferred Murad “because he had the state’s treasury and the janissaries under his control.” At the end, Manuel yielded and declared that it was his son, the emperor, who was going to deal with this affair.²²

Without delay Ioannes made some arrangements. He appointed Demetrios Leontaris as the commander of a fleet and sent him to the island of Lemnos with the order to release Mustafa and Cüneyd. He was further instructed to install Mustafa as ruler as he was the real son of the Sultan Bayezid.²³ They arrived to Gallipoli on 15 August, 1421.²⁴ The Emperor Ioannes came also there for the verification of the agreement that he had negotiated with Mustafa.²⁵ When the Byzantine fleet came in to the harbor of Gallipoli Murad’s officers under Şah Melih Bey secured the citadel.²⁶ First Cüneyd and the Byzantine troops were landed. Afterwards Mustafa invited the people of Gallipoli. He addressed to them and declared that he was the real son of Bayezid and therefore their sultan. Moreover, he said that he would be tolerant to the people as his father on the condition that the way leading to Edirne was opened for him. Upon his speech the Turks from the regions around of Gallipoli acclaimed him their ruler. Even so, Gallipoli was not surrendered and while Mustafa made some preparations to advance northwards to Edirne Leontaris continued to besiege the citadel.²⁷

Meanwhile the Sultan Murad and his viziers Bayezid, Çandarlı İbrahim and Hacı İvaz Paşa were in Bursa. They met in a council and discussed the measures that they had to take in order to prevent Mustafa’s advance in Rumeli. Çandarlı İbrahim and Hacı İvaz Paşa claimed that Bayezid Paşa should be appointed for this mission because he was the

---

²¹ Elizabeth A. Zachariadou, “Ottoman Diplomacy and the Danube Frontier (1420–1424)”, *Harvard Ukrainian Studies*, VII (1983), 685.

²² Chalkokondyles, II, 3; Sphrantzes, VIII: 3; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 355–356.

²³ Doukas, XXIII: 7.

²⁴ Kugeas, “Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike”, 152.

²⁵ Sphrantzes, IX: 1; Chalkokondyles, II, 3; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 357.

²⁶ Pseudo-Ruhi, 435.

²⁷ Doukas, XXIV: 2; İnalçık, “Murad II”, 599; Imber, *The Ottoman Empire*, 91.

commander (*beylerbeyi*) of Rumeli and up to now he had benefited a lot from region. Apparently, the two other viziers at the second rank after him were not very keen on Bayezid.²⁸ Whatsoever, Murad gave the task to Bayezid. The grand vizier was ordered to negotiate an agreement with the emperor and to return back to Rumeli. It seems that, Murad was informed about the agreement that the emperor had made with Mustafa and in order to obtain the “neutrality” of the Byzantines, he was ready to make some concessions. When Bayezid came at Hieron Stomion, a place near Constantinople,²⁹ he dispatched his envoys to the Byzantine emperor. According to Chalkokondyles who provides the details of this mission: “he offered to entrust at emperor’s custody twelve children from noble families, to pay two hundred thousand akcas, and to cede some regions around Gallipoli-but not the city-on the condition that the Byzantines would renounce Mustafa.”³⁰ But the Emperor Ioannes didn’t accept the offer, perhaps, due to the initial success of Mustafa at Rumeli. Then Bayezid arrived in Edirne, where he assembled the Rumelian army (*Rumeli ordusu*) and marched out to fight with Mustafa who was approaching to the city. At what time the troops came face to face and the battle was about to commence, Mustafa raised himself to a high place and addressed to the Rumelian frontier lords at Bayezid’s army. He declared that he was the real son of the sultan and not a “pretender” as Bayezid Paşa had claimed. To exploit their warrior spirit –as Musa did a few years earlier- he promised not to deprive them of anything, instead to add new possessions to the one’s that they have already owned. After this speech the frontier lords made their submission to Mustafa. Bayezid also obeyed to him but later, on Cüneyd’s orders, he was seized and executed. Mustafa advanced towards Edirne where he was acclaimed as sultan (October 1421).³¹

Upon this incident Gallipoli was surrendered to Mustafa and Leontaris started to make preparations to take it over. Initially, Cüneyd Bey arrived. He observed that the Turkish populace was in a state of confusion by the unexpected occupation. Therefore, he stated that he will not hand over the citadel because as he mentioned, it was against the will of the people of Gallipoli. After Cüneyd’s denial Leontaris applied to Mustafa.³²

---

²⁸ Âşık Paşa-zâde, 164; Neşrî, 557; *Anonymous Ottoman Chronicle*, 66-67.

²⁹ In Turkish Güzelcehisar. Doukas, XXIV: 4; Sphrantzes, IX: 2; Pseudo-Ruhi, 435.

³⁰ Chalkokondyles, II, 2; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 356 no. 102; İnalçık, “Murad II”, 599.

³¹ Doukas, XXIV: 4-10; Chalkokondyles, II, 4; Âşık Paşa-zâde, 164–165; Neşrî, 557–559; *Anonymous Ottoman Chronicle*, 67; Imber, *The Ottoman Empire*, 92; Heywood, “Mustafa”, 711.

³² Doukas, XXIV: 11; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 358; İnalçık, “Murad II”, 599; Imber, *The Ottoman Empire*, 92.

Chalkokondyles says that “Mustafa was intended to deliver Gallipoli.”³³ However, he also denied ceding it because as stated by Sphrantzes “All the Turks believed that Gallipoli was belonging to them.”³⁴

In the late autumn of 1421, Mustafa was the sole ruler of the Ottoman realm in the Balkans. Following the surrender of Gallipoli the Ottoman fleet and the sea passage between Rumeli and Anatolia was also under his control.³⁵ On his behalf Murad, was in touch with an ally who could provide him assistance to cope with Mustafa’s advantage on sea. This was Giovanni Adorno, the Genoese podesta of New Phokaia. Their negotiations had started probably in June, when Adorno had offered to convey him across in to Rumeli, while he was on his way to Bursa. Apparently, after the surrender of Gallipoli Murad dispatched one of his officers -named Taharetsiz Hatib- to Adorno with a sum of fifty thousand akcas and asked him to set up a fleet. He also promised to cancel Adorno’s unpaid debt on the alum that he was running in Phokaia.³⁶ Moreover the sultan made some diplomatic steps. His envoys concluded an agreement with Benedetto Emo, the Venetian bailo in Constantinople and the Serbian Despot Stefan Lazarevic.³⁷ Also, he dispatched Çandarlı İbrahim Paşa, the newly assigned grand vizier, to Constantinople as he knew that the Byzantines were disturbed from Mustafa after his denial to surrender Gallipoli. In the winter of 1421-1422, when Çandarlı İbrahim met with the emperor he blamed Bayezid Paşa for the past troubles and declared that the Emperor Manuel could help Murad as he helped his father. Then, as Bayezid a few months ago, he didn’t accept to hand over Mehmed’s sons and Gallipoli.³⁸ Meanwhile, Mustafa decided to cross in to Anatolia and in order to restore his relations with Ioannes he sent his envoys to Constantinople. When they met with the emperor they stated that Mustafa wanted to maintain his friendship with the Byzantines and to give up Gallipoli after his victory over Murad. Murad’s envoy İbrahim Paşa was still in Constantinople, thus for sometime the emperors negotiated with both sides. Their initial plan to divide the rule of the Ottoman State among two sultans had been failed since both Murad and Mustafa was making preparations to attack each other.

---

³³ Chalkokondyles, II, 4; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 358, no. 104.

³⁴ Chalkokondyles, II, 4; Sphrantzes, IX: 4; Doukas, XXIV: 12; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 358; Imber, *The Ottoman Empire*, 92.

³⁵ Doukas, XXV: 2; Âşık Paşa-zâde, 165; Neşri, 558-559; İnalçık, “Murad II”, 600.

³⁶ Doukas, XXV: 8; Âşık Paşa-zâde, 168; Neşri, 565; Imber, *The Ottoman Empire*, 93.

³⁷ İnalçık, “The Ottoman Turks and the Crusades (1329-1451)”, 255; eadem, “Murad II”, 600; Hüseyin Mevsim, trans., *Stefan Lazareviç, Yıldırım Bayezid’in Emrinde Bir Sırp Despotu*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, 88-89.

³⁸ Doukas, XXV: 3; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 358; İnalçık, “Murad II”, 599-600.

Mustafa was offering Gallipoli which was a part of this plan. Therefore, they decided to support Mustafa and sent back İbrahim Paşa. Apparently, Mustafa's envoys stayed at the city to negotiate the further details of the agreement.³⁹

On 20 January 1422, Mustafa and Cüneyd went across in to Anatolia with a large army and advanced towards Bursa. Murad and his viziers took counsel on how to exploit the divisions within Mustafa's army. Then, they departed from Bursa to the area around Ulubad, where Mustafa arrived three days later marching through a mountainous passage.⁴⁰ Then Murad sent a message to Cüneyd Bey with his brother Hamza and declared that would permit him to return in Aydın and rule there as an Ottoman vassal. Cüneyd believed to Hamza and left Mustafa's camp.⁴¹ Also, the sultan released Mihaloğlu Mehmed Bey, who before the battle started to call the Rumelian frontier lords by their names and accused them with betrayal. As soon as the lords heard his voice, they decided to obey to Murad.⁴² Furthermore, when Murad's envoys came back from Constantinople they shouted to Mustafa's camp saying that they concluded an agreement with the emperor and that the Byzantines would not permit them to cross back in to Rumeli. Since Mustafa's envoys hadn't arrived yet the Rumelian lords believed to what they heard.⁴³ Eventually, Sultan Murad and his viziers achieved their goal: Cüneyd Bey and the frontier lords deserted Mustafa, who escaped in to Rumeli. Immediately Adorno ferried Murad to Gallipoli from where he advanced to Edirne. Murad's troops continued to follow Mustafa whom they captured sometime later (January/February 1422).⁴⁴

After Mustafa's elimination Murad became the sole sultan of the whole Ottoman State. However the situation in Anatolia was somehow as it was after Timur's invasion in 1402 since Anatolian *beys* had grasped the opportunity to reestablish themselves in their former principalities or to deny Ottoman suzerainty. The Sultan Murad had no other choice rather than

---

³⁹ Doukas, XXV: 3; Chalkokondyles, II, 5; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 358, no. 105; İnalçık, "Murad II", 600.

⁴⁰ Doukas, XXV: 10; Âşık Paşa-zâde, 166; Neşrî, 558–559; *Anonymous Ottoman Chronicle*, 68; Imber, *The Ottoman Empire*, 92.

⁴¹ Doukas, XXVI: 1-4; Imber, *The Ottoman Empire*, 93; Melikof, "Djuneyd", 599.

⁴² Âşık Paşa-zâde, 165–166; Neşrî, 559–561; *Anonymous Ottoman Chronicle*, 68–69; Imber, *The Ottoman Empire*, 92–93.

⁴³ Chalkokondyles, II, 5–6.

⁴⁴ Doukas, XXVII: 1-7; Chalkokondyles, II, 6–7; Âşık Paşa-zâde, 167–169; Neşrî, 563–565; Imber, *The Ottoman Empire*, 93–94; Heywood, "Mustafa", 711 suggests that he fled to Wallachia and from there to Caffa.

accepting it.⁴⁵ Therefore he spent the winter in Edirne waiting for the spring to attack Constantinople. The Emperor Manuel, who apparently took over the “foreign affairs” from Ioannes conveyed two embassies-Theologos Korakas in April and Lachanas Palaiologos and Markos Iagares sometime after- in order to negotiate an agreement with Murad. But all the efforts were in vain: the sultan had made his decision and adopted an aggressive policy against the Byzantines who had released a rival sultan. Murad didn’t even listened to the envoys and had treated them badly.⁴⁶ The Ottoman attack on Constantinople started on 10 June, when the new commander of Rumeli Mihaloğlu Mehmed Bey encamped next to the city walls and plundered area. At the same time Evrenosoğlu Barak Bey was sent to Thessaloniki to blockade the city.⁴⁷ On 22 June, the Sultan Murad arrived along with the janissaries and the Anatolian army and laid siege at the land walls of Constantinople. The besieging army was consisted of people from all around the Ottoman territory, because the sultan had declared *gazâ* and in accordance with its rules all the wealth and the people of the city could be looted. The Ottomans were using every kind of siege machine and every instrument to conquer the city.⁴⁸

The Ottomans continued to siege the city for almost three months, but on September 6, the Ottoman sultan departed from the city walls, leaving behind him some troops. For some eyewitnesses of the siege this was a “miracle”.⁴⁹ But the actual situation was different: a new claimant of the Ottoman throne had made his appearance in Anatolia. This time, Murad’s rival was his younger brother Mustafa, the *sancakbeyi* of Hamid-ili, who he had been prompt up by the Anatolian *beys* and the Emperor Manuel. In mid-summer of 1422, the emperor applied to Şarabdar İlyas, the tutor of Mustafa to whom he gave a large amount of money in order to hire an army and conduct Mustafa to Bithynia. Sometime later, Mustafa’s troops besieged Bursa and because of his initial success the sultan made a final attempt to

---

⁴⁵ For situation in Anatolia after Murad’s succession to the throne see Âşık Paşa-zâde, 163-164; Neşrî, 555-557; *Anonymous Ottoman Chronicle*, 66; İnalçık, “Murad II”, 599.

⁴⁶ Doukas, XXVIII: 1-2; Sphrantzes, X: 1; Ioannes Kananos, ed. Bekker, *Διήγησις περί του εν Κωνσταντινούπολει γεγονότος πολέμου*, Bonnæ: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, 1838, 465; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 360.

⁴⁷ Kugeas, “Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike”, 149; Balfour, *Politico-Historical Works of Symeon*, 153.

⁴⁸ Kananos, 457-464; Chalkokondyles, II, 7; Schreiner, *Die Byzantinschen Kleinchroniken I*, no. 13/1-2, and II, 414; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 360-364; Imber, *The Ottoman Empire*, 94.

⁴⁹ Kananos, 466-479; Chalkokondyles, II, 11-12; Schreiner, *Die Byzantinschen Kleinchroniken I*, no. 9/49, 13/4, and II, 414; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 364-366; Imber, *The Ottoman Empire*, 94.

capture the city (24 August). As mentioned above, Murad left Constantinople. But he sent Mihaloğlu Mehmed Bey along with the Rumelian army in to Anatolia. Mustafa felt threatened and concealed himself in the Byzantine capital. The next day he met with the emperors and a few hours Manuel suffered a serious stroke (30 September/1 October 1422). Because of this incident Mustafa spent sometime in the city. Afterwards, he advanced towards Selymbria, where he was attacked by the Rumelian army for a second time. Therefore, he retreated to Constantinople from where the Emperor Ioannes ferried him in to Anatolia. Mustafa marched through the area and occupied İznik and some places around Bursa. Murad waited for a while in Edirne and then he made an arrangement with İlyas by promising him to assign as commander (*beylerbeyi*) of Anatolia. In exchange, he asked him to hand over Mustafa. In January of 1423, Murad crossed the straits and besieged İznik. İlyas acted according to their agreement and betrayed to Mustafa, who was strangled on Murad's orders (20 February 1423).⁵⁰ In early 1423, Murad had been remerged from a civil for a second time.

Initially, Mustafa's rise to power was the result of concerted actions between the Anatolian *bey*s and the Byzantine emperor. However, it offered an opportunity to the Wallachian Voyvoda Dracul to attack the Ottoman territories in the Balkans. As soon as he eliminated his brother, Murad adopted an aggressive policy. He led a campaign against İsfendiyaroğlu of Kastamonu and Karaman and obliged them to pay submission. Meanwhile, the *sancakbeyi* of Niğbolu Firuz raided Wallachia and a couple of months later the voyvoda became Ottoman vassal.⁵¹ As for the Byzantium, the other partner of this alliance, the situation was more complicated because Murad altered his strategy by shifting his main military actions towards the Byzantine realms in the Balkans. Although he continued to besiege Constantinople, he intensified his assaults on Thessaloniki. The Despot Andronikos applied to Constantinople for aid, but since Byzantine capital was also under attack the emperors were not able to send any help. Meanwhile, the situation in the city worsened. There were shortages in food and supplies and the people were unrest. The Despot, the Archbishop of the city Symeon and some other nobles were heavily criticized by some

---

⁵⁰ Doukas, XXVIII: 6; Sphrantzes, XI: 1-3; Chalkokondyles, II, 12-13; Âşık Paşa-zâde, 171-172; Osman Turan, ed., *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954, 22-23 and 60-61; Neşri, 569-573; Schreiner, *Die Byzantinschen Kleinchroniken I*, no. 13/5-6, 91/10 and *II*, 416-417; İnalçık, "Murad II", 600-601; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 366-368; Imber, *The Ottoman Empire*, 95.

⁵¹ Âşık Paşa-zâde, 173-175; Neşri, 575-579; *Anonymous Ottoman Chronicle*, 71-73; İnalçık, "Murad II", 601; Imber, *The Ottoman Empire*, 95-96.

Thessalonians. Moreover, the pro-Turkish fraction was in cooperation with the sultan to give up the city to the Turks. According to Symeon, Andronikos felt desperate and offered to cede Thessaloniki to Venice (May 1423).⁵² At what time, Murad sent the sancakbeyi of Thessaly Turahan in to Morea. On 21 May, the latter attacked Heksamilion and destroyed it. Then he advanced towards Mistra, the centre of the Despotate, and looted Leontarion, Gardiki and Davia. A couple of weeks later he retreated in Thessaly without occupying and land. Nevertheless, he achieved his aim because the Despot Theodoros also, became unable to provide any help to Thessaloniki.⁵³ Consequently, Andronikos continued to negotiate with the Senate which led to the surrender of the city to Venice (13 September 1423).⁵⁴

The surrender of Thessaloniki, of the second important city of Byzantium which had come on Byzantine hands with the Treaty of 1403, was a significant concession. This diplomatic action was a message that had to be correctly understood by Murad. The policy implemented for the city could be used for the other lands of Byzantium, such as Constantinople. The Byzantine diplomacy made one more step. On 15 November 1423, the Emperor Ioannes left Constantinople to seek help against Murad. He was going to negotiate a peace between Venice and Hungary, the two main rivals of the Ottomans on land and sea.⁵⁵ On this occasion or sometime earlier Murad abandoned the siege of Constantinople. The sultan and the emperor started to negotiate an agreement. As far as we understand from Sphrantzes' account the negotiations were carried out for sometime. Eventually, three Byzantine envoys: Loukas Notaras, Manuel Melachrinos and Georgios Sphrantzes were dispatched to the sultan and on 22 February 1424, a treaty was concluded. According to its terms, the Byzantines had to cede the cities along the Black Sea, except for the fortresses which the Ottomans were unable to take by force, such as Mesembria, Derkoi and others, as well as, Zeitounion and the lands along the river Strymon. Moreover, they had to pay

---

⁵² Balfour, *Politico-Historical Works of Symeon*, 54-56 and 159-161.

⁵³ Chalkokondyles, *II*, 16-17; Schreiner, *Die Byzantinschen Kleinchroniken I*, no. 32/37, 33/34-35, 36/15, 40/2, 72/5, 76/1; *II*, 419-420; Sphrantzes, *XII*: 1; Zakythinos, *Le Despotat grec de Morée*, 196-197; İnalcık, "Murad II", 601; Savvides, *History of Byzantium*, 125.

⁵⁴ Balfour, *Politico-Historical Works of Symeon*, 57-59 and 161-166; Ioannes Tsaras, «Η Θεσσαλονίκη από τους Βυζαντινούς στους Βενετσιάνους (1423-1430)», *Μακεδονικά*, 17 (1977), 85-122. For the establishment of the Ottoman rule in Thessaloniki see Melek Delilbaşı, "Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması", *Belleten*, *LI*/199 (1987), 75-91.

⁵⁵ Schreiner, *Die Byzantinschen Kleinchroniken I*, no. 13/10, 34/2; *II*, 424-425; Sphrantzes, *XII*: 3; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 375.

an annual sum of three hundred thousand akcas as tribute.⁵⁶ In early 1424, the period of crisis was ended, except that the conditions of peace had been reversed. The Byzantines had lost all the advantages that they had gained in the Treaty of 1403 and they were, once again, a tribute paying state of the Ottomans.

BIBLIOGRAPHY

- Alexandrescu Dersca, Marie Mathilde. *La Campagne de Timur en Anatolie (1402)*, Bucharest: Monitorul Oficial si Imprimeriile Statului, 1942.
- An Anonymous Chronicle Attributed to Ruhi (Pseudo-Ruhi). Yaşar Yücel - Halil Erdoğan Cengiz, eds., “Ruhi Tarihi - Oxford nüshası”, *Belgeler*, (1989–1992) XIV/18, 359-472.
- Anonymous Ottoman Chronicle. Necdet Öztürk, ed., *Anonim Osmanlı Kroniği (1299–1512)*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2000.
- Âşık Paşa-zâde. Kemal Yavuz - M. A. Yekta Saraç, eds., *Osmanoğulları'nın Tarihi*, İstanbul: K Kitaplığı 2003.
- Barker, John W. *Manuel II Palaeologus (1391–1425), A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1969.
- Chalkokondyles. Jenö Darko, ed., *Laonici Chalkokandylae, Historiarum Demonstrationes I-II*, Budapest: Academia Litterarum Hungarica, 1922-1927. For a partial Turkish translation Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, *Laonikos Chalkokondyles' Demonstrationes of Histories, (Books V-VII), Translation and Commentary*, Unpublished Dissertation, Ankara: Ankara University, 2005.
- Chatzopoulos, Dionysios. *Η Πρώτη Πολιορκία της Κωνσταντινουπόλεως από τους Οθωμανούς (1394-1402)*, Athens: Eleutheri Skepsis, 1995.
- Delilbaşı, Melek. “Selanik ve Yanya’da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması”, *Belleten*, LI/199 (1987), 75-106.
- Dennis, George T. “The Byzantine Turkish Treaty of 1403”, *Orientalia Christiana Periodica*, 33 (1967), 72–88.
- Doukas. Vasile Grecu, ed., *Istoria Turco-Byzantina (1361-1462)*, Bucharest: Editura Acedemici Republicii Populare Romine, 1958. English translation by Harry J. Magoulias, *Decline and Fall of Byzantium to*

---

⁵⁶ Sphrantzes, XII: 4; Doukas, XXIX: 1; Barker, *Manuel II Palaeologus*, 379; Imber, *The Ottoman Empire*, 97–98.

the Ottoman Turks by Doukas, An Annotated Translation of "Historia Turco-Byzantina", Detroit: Wayne University Press, 1975.

Heywood, Colin J. "Mustafa", *EF*².

Imber, Colin. *The Ottoman Empire 1300–1481*, İstanbul: The Isis Press, 1990.

İnalçık, Halil. "Mehmed I", *EF*².

----- "Murad II", *İA*.

----- "The Ottoman Turks and the Crusades (1329-1451)", *A History of the Crusades*, ed. Kenneth M. Setton, vol. VI, *The Impact of the Crusades on Europe*, eds. Harry W. Hazard-Norman P. Zaccour, Madison-Wisconsin-London: The University of Wisconsin Press, 1989, 222-310.

----- *The Ottoman Empire: The Classical Age (1300-1600)*, London: Phoenix, 1994.

Kananos, Ioannes. I. Bekker, ed., *Διήγησις περί του εν Κωνσταντινούπολει γεγονότος πολέμου*, Bonnae: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae, 1838.

Kastritsis, Dimitris J. "Religious Affiliations and Political Alliances in the Ottoman Succession Wars of 1402–1413", *Medieval Encounters*, 13 (2007), 222–242.

----- *The Sons of Bayezid: Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402-1413*, Leiden-Boston: Brill, 2007.

Kugeas, S. "Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike aus dem Anfang des XV. Jahrhunderts", *BZ*, (1914) 19, 143-166.

Manz, Beatrice Forbes. *The Rise and Rule of Tamerlane*, Cambridge: Cambridge Canto, 1989.

Melikof, Irene. "Djuneyd", *EF*².

Mevsim, Hüseyin trans., *Stefan Lazareviç, Yıldırım Bayezid'in Emrinde Bir Sırp Despotu*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

Neşrî, Mehmed. Faik Reşit Unat - Mehmed A. Köymen, eds., *Kitâb-ı Cihan-nüma II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu 1957.

Nicol, Donald M. *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.

----- *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, Cambridge: Cambridge University Press, 1993.

- Nicoloudes, Nicolaos. “Byzantine Historians on the Wars of Timur (Tamerlane) in Central Asia and the Middle East”, *JOAS*, 8 (1996), 83–93.
- Savvides, Alexios G. C. *Essays in Ottoman History, Third Edition with Additions and Corrections*, Athens: Papazissis Publishers, 2007.
- *History of Byzantium with extracts from the sources, Volume 3: The Later Byzantine Empire and Medieval Hellenism, 2nd Edition, with Additions*, Athens: Patakis Publishers, 2006.
- Schreiner, Peter. *Die Byzantinschen Kleinchroniken I-II*, Wien: Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, 1976-1978.
- Setton, Kenneth M. *The Papacy and the Levant (1204-1571), vol. II, The Fifteenth Century*, Philadelphia: The American Philosophical Society, 1978, 6-8; Donald M. Nicol, *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
- Sphrantzes, Georgios. Riccardo Maisano, ed., *Cronaca*, Roma: Accademia Nazionale dei Lincei, 1990; English translation by Marios Philippides, *The Fall of the Byzantine Empire, A Chronicle by George Sphrantzes 1401-1477*, Amherst: The University of Massachusetts Press, 1980.
- Symeon, Archbishop of Thessaloniki. David Balfour, ed. and trans., *Politico-Historical Works of Symeon Archbishop of Thessalonica (1416/17–1429)*, Wien: Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften, 1979. Turkish translation Ferhan Kırıldökme Mollaoğlu, *The Historical Discourse of Symeon Archbishop of Thessalonike*, Unpublished M.A. Thesis, Ankara: Ankara University, 1996.
- Szakaly, Ferenc. “Phases of Turco-Hungarian Warfare before the Battle of Mohacs”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum*, XXIII/1 (1979), 5-111.
- Takvimler. Osman Turan, ed., *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954.
- Tsaras, Ioannes. «Η Θεσσαλονίκη από τους Βυζαντινούς στους Βενετσιάνους (1423-1430)», *Μακεδονικά*, 17 (1977), 85-122.
- Zachariadou, Elizabeth A. “Manuel II Palaeologus on the Strife between Bayezid and Kadı Burhan al-Din Ahmad”, *BSOAS*, 18 (1980), 471–481.
- “Marginalia on the History of Epirus and Albania (1380-1418)”, *WZKM*, 78 (1988), 195-210.

----- “Ottoman Diplomacy and the Danube Frontier
(1420–1424)”, *Harvard Ukrainian Studies*, VII (1983), 680-690.

----- “Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman
Chronicles”, *Der Islam*, 60/2 (1983), 268-290.

Zakythinos, Denis A. *Le Despotat grec de Morée, Histoire politique*, ed.
Chryssa Maltezou, London: Variorum, 1975.

MÜBADELE SONRASI BURSA'DA ÜRETİCİ VE KÜÇÜK ESNAFIN DURUMU

Bedri MERMUTLU*

ÖZET

Uzun süren savaş yılları ardından Osmanlı Devletinin yıkılışı ülkenin ekonomik faaliyetlerini de derinden etkilemiştir. Gittikçe azalan üretim faaliyeti durma noktasına gelmiştir. Kurtuluş Savaşının ardından toparlanmaya ve canlanmaya başlayan çalışma hayatını Bursa'daki görünümü ile bize veren güncel belgelerden biri İstanbul'da yayınlanmakta olan Meslek adlı ekonomi gazetesidir. Meslek Gazetesi hemen her hafta Bursa'dan verdiği haberlerle bu şehirdeki çalışma hayatını sıkı bir şekilde takibe almıştır. Ayrıca 1925-1926 yıllarına ait Bursa Vilayeti Sâlnamelerindeki bilgilerle kontrol edilebilen ve tamamlanan bu gazete haberleri sayesinde Bursa'da yaşanan değişim ve toparlanmaları izlemek mümkün olmaktadır. Mübadelenin yarattığı ortamda yaşanan çalışma ve üretim faaliyetlerindeki sorunlar gazete yazılarıyla gösterilen çözüm önerileriyle aşılmaya çalışılmaktadır. İnşaat esnafı, koza üreticileri, dokumacı esnafı ve berberlerin çalışma koşulları ve sorunları; balıkçılık ve ipekçilik gibi üretim kollarının geliştirilme çareleri o günlerin şartları içinde değerlendirilip sorunları dile getirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Bursa esnafı, İpekçilik, Meslek Gazetesi.

---

* Yrd.Doç.Dr. İTİCÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

ABSTRACT

The Status of Manufacturers and Small Tradesmen in Bursa After the Exchange

The fall of the Ottoman Empire after long years of war has deeply affected the country's economic activities. Gradually declining manufacturing activity has come to a standstill. One of the current documents giving us the working life in recovery and revival after the War of Independence with its appearance in Bursa is the Newspaper of Meslek published in İstanbul. The Newspaper of Meslek, with the news it gives from this city almost every week, has strictly followed the working life in Bursa. In addition, thanks to the reports which can be checked and completed with the information in the Yearbook of Bursa Province belong to years 1925-1926, it can be possible to observe the changes and recoveries in Bursa. The problems in the work and production activities, in the environment created by the Exchange, have been tried to be solved with the proposals shown in newspapers. The working conditions and problems of construction tradesmen, cocoon producers, weavers and barbers; the solution to development of such production branches as fishery and sericulture have been expressed by evaluating them in terms of the conditions of those days.

Key Words: Exchange, Bursa tradesman, Sericulture, Newspaper of Meslek.

GİRİŞ

Bir ülkenin veya şehrin ekonomik hayatının sadece sermaye, teknoloji, üretim ve tüketim elemanlarına bağlı olmayıp çeşitli sosyal ve politik gelişmeler tarafından da şekillendirildiğinin en iyi örneklerinden biri Milli Mücadele sonrası Bursa'sında gözlemlenen çalışma hayatındaki gelişmelerdir. Oldukça kapsamlı olan bu tür bir konuyu Bursa şehri özeliyle sınırlandırarak izlemek suretiyle bazı ilginç fotoğraflar tespit etmek mümkündür. Söz konusu süreç, genelde bütün Türkiye, özelde Bursa şehri için yaşanmış şiddetli bir kırılmadan sonra yaşanmakta olan toparlanma çabalarını resmetmesi bakımından önemli bir zaman dilimine aittir. Her şeyden önce, yüzyıllar boyunca daima bir üretim ve ticaret merkezi olarak ülkenin kalbi konumunda olan Bursa şehrinin bu toparlanma sürecinde de başı çekmesi doğaldı ve öyle olduğu görülmektedir. Bursa bilgi, sermaye, yetenek ve gelenek gücüyle sahip olduğu avantajlara karşılık savaş sırasında yaşadığı işgal, savaşta yitirdiği insan varlığı ve işgal sonrasında gerçekleşen demografik alt üst oluşlarla bir sürü travmanın içinden çıkmak zorunda kalmıştır. Avrupa sanayii karşısında zaten inhitat evresine girmiş olan Bursa'nın yerli sanayii savaş yılları boyunca yaşadığı yıkım ve sarsıntı ile iyice kötüleşmiş, işgal güçlerinin uyguladığı mezalimle bu yıkım

katmerlenmiştir. İstirdat sonrası ülkede yaşanan rejim değişikliği yeni toplumsal intibakları gerektirirken bunun ekonomik hayat boyutu üzerinde de şüphesiz ki yansımaları yaşanacaktı. Örneğin milli bir toplum yaratma stratejisi ile Anadolu toprağındaki Türk unsuru güçlendirilmeye çalışılmış ve dışarıda kalan Türk unsuruyla içerideki Rumlar mübadeleye tabi tutulmuştur. Bursa bu mübadele operasyonundan en fazla etkilenen şehirlerin başında gelir. Dışarıya gönderilen unsurların boşalttığı iş gücünden yoksun kalınırken dışarıdan gelenlerle ise kimi zaman sorunlar yaşanmış, kimi zaman onlara sorunlar yaşatılmış, kimi zaman da iki taraf birbirine yeni açılımlar sağlayarak yeni ekonomik tecrübeler yaşanmaya başlanmıştır. Padişahlık rejiminin yerine kurulan Cumhuriyet, bir yandan halkın yönetimi olduğunu gösterecek söylem ve projeler ortaya koymaya çalışırken bir yandan da savaştan çıkan ama yeni bir bunalıma, ekonomik bunalıma doğru yol alan dünyanın ortasında aslında ekonomik modelini aramaktaydı. Ancak ne olursa olsun Bursa bu tarihten itibaren artık eskisinden farklı bir toplumsal ve ekonomik hayata doğru ilerlemek zorunda kalmıştır.

Ele aldığımız dönem, istirdattan sonra ve Cumhuriyetin ilanı akabinde gerçekleştirilen mübadelenin taze etkileri arasında ve Cumhuriyet inkılâplarının henüz başlangıcındaki 1925-1926 yılları olacaktır. Bütün bu şartların yarattığı ortama denk düşen mutlu bir tesadüf o günleri sıcağı sıcağına sütunlarına aktarmış olan bir gazetenin, Meslek Gazetesi'nin elimizde olması ve bize yeteri kadar veri aktarmış olmasıdır. Meslek Gazetesi İstanbul'da yayınlanan ekonomi ağırlıklı bir haftalık gazetedir. "Muhyiddin" imzasıyla yayınlanan ve çalışma hayatının örgütlenmesiyle ilgili kendine mahsus görüşleri olan bir yayın organıdır. Otuz sekiz sayı çıkan bu gazetenin pek çok sayısında Bursa'daki ekonomik hayat ve Bursa esnafının sorunlarıyla ilgili haberlere ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Bazı sayılarda haberlerle ilgili belge niteliğinde güncel fotoğrafların da yer aldığı görülmektedir. Bu makalede Meslek Gazetesi'nin haber ve yorumları çerçevesinde bu yıllardaki Bursa esnafı ve Bursa'daki çalışma hayatı ile ilgili tespitlere yer verilerek savaş sonrasında toparlanmaya çalışan Bursa'nın o günlerdeki tablosu hatırlanmaya çalışılacaktır.

Muhacir İskânı

İşgal sırasında işgal güçleri Müslüman Türklerin Bursa şehrindeki varlığını mümkün olduğu kadar azaltmak üzere doğrudan ve dolaylı pek çok vesileyi kullanmışlardır. Örneğin 14 Haziran - 14 Aralık 1921 tarihleri arasında Bursa'da 3 bin 247 Müslüman aile reisine rahatlıkla çıkış izni verilerek Türklerin şehri terk etmeleri teşvik edilmiştir.¹ Ancak istirdattan sonra şehrin nüfus dengesi hızlı bir şekilde, bu defa azınlıklar aleyhine

---

¹ Akkılıç, Yılmaz, *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa*, Nilüfer Yılmaz Akkılıç Ktp. Yay., Bursa, 2008, C. II, s. 530.

değişmeye başlamıştır. Türkiye topraklarından kısa zaman zarfında ayrılan Ortodoks Rumların sayısı 850 bini buluyordu. Bu kitlenin yüzde sekseni kent kökenli olup kent merkezli iş kollarından kopmalarıyla berberlik, terziilik, kunduracılık, manifaturacılık, halıcılık, ipekçilik gibi önemli iş kollarında boşluklar bırakmışlardı. Ayrıca üretim ve hizmetin azalması sonucu fiyatlar yükselmiş; dış piyasaya dönük ticareti uzun zamandır onlar ellerinde tuttukları için ihracat rakamlarında da önemli oranlarda gerilemeler yaşanmıştır.² Özellikle Balkan Savaşından beri önemli sayıda göçmen almaya devam eden Bursa şehri 1923 yılında varılan anlaşmayla, bu sefer giden azınlıkların yerine yeni kalıcı sakinler kabul etmeye başlamıştır.

Mübadele 1924 yılının önemli toplumsal olaylarından biridir. Mübadeleyle Türkiye'deki - ve tabii ki Bursa'daki - çok sayıda Rum vatandaş yurt dışına giderken geride önemli ölçüde iş kolunda açıklık bırakmışlar; bu iş yerlerinin önemli bir kısmı kapanarak çalışanları işsiz kalmıştır. Buna karşılık mübadele yoluyla Türkiye'ye - ve tabii ki Bursa'ya - gelen çok sayıda mübadil Türk için de yeni iş imkânı yaratmak zaruretiyle karşı karşıya kalınmıştır. Gerçi gelen mübadillerin yerleştirildikleri bölgelerin eski yerlerine benzer özellikler taşımasına özen gösterilmişse de ayrıntılarda ve özel şartlarda bunun sağlanması zaman almıştır. Türkiye'den giden azınlıkların çoğu şehir kökenli meslek sahipleri iken bunlara karşılık gelen Türklerin büyük çoğunluğu tarımsal alanda çalışmakta olan bir kitle idi.³ Ayrıca her ne kadar mübadil Türkler daha vapurlara binerlerken iş kollarına göre gruplara ayrılmalarına dikkat ediliyor idiyse de çoğu zaman yerleştirildikleri yerlerde karşılaşılabilecek sorunlar yine de önlenmiş olmuyordu.⁴

Mübadil göçmenlerin Bursa'da yerleştirildikleri bölgelerde karşılaşılan sorunlardan biri, yerleşilen yeni yer dutluk bir bölge ise buradaki dut ağaçlarının yeni sakinleri tarafından kesilmesidir. Meslek Gazetesi bu konuyu sütunlarında enine boyuna tartışmaktadır. Gazetenin yorumuna göre Bursa'da bu mesele iki cepheli bir üretim faciası doğurmuştur. Bursa'dan firar eden Rum kozacı köylerine mübadil muhacirler iskân ettirilmiş bulunuyor. Buralar ipek böceği üretiminde en elverişli yerlerdi. Etrafı dutluklarla çevrili olan bu köylerin ipek böceği ve tohumu üretimi önemli bir yekûna ulaşıyordu. Mesela Demirtaş Köyü dünyanın en yüksek özelliklerini haiz ipek kozası yetiştirmekle tanınır. Sadece bu köyde Rumlar zamanında

---

² Arı, Kemal "Tarihsel Süreçte Mübadele ve Bursa", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed.: Zeynep D. Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, (tsz), s. 152.

³ Karakoç, "Bir Mübadele Kasabasının Zorunlu Göç Öncesi ve sonrasındaki Durumu: Tirilye (Zeytinbağı)'nda Ekonomik ve Sosyal Yaşam", *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed.: Zeynep D. Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, (tsz), s. 188.

⁴ Arı, s. 164.

üretim beş bin pakete yaklaşıyordu. Bugün ancak iki yüz paket ürün elde edilebiliyor. Bunun sebebi, yeni iskân edilen muhacirlerin ipekçi olmamalarıdır. Çünkü bunlar Dramalıdırlar. Tütüncü olan bu muhacircikler ipek böceği işinden anlamazlar ve anlamamakta da haklıdırlar... Bu yüzden onlara serzeniş etmek haksızlık olur. Zaten işler böyle devam ediyor. Vilayet emir veriyor: Dutluklar kesilmeyecek, kesilmesin! Jandarma ceza kesiyor. Ama yine dutluklar kesiliyor, çünkü yerine tütün ekilecektir. Bu suretle bir yandan bir istihlal maddesi mahvoluyor, diğer yandan bir istihlal hayatı durduruluyor...

Meslek, bu analizi yaptıktan sonra sorunun kaynağı ve düzeltilmesi hususunda da düşüncesini belirtmektedir: Çünkü muhacir iskân edilirken onların hangi nevi işleri yaptıkları ve hangi madde üzerinden istihsalde buldukları iyiden iyiye araştırılmamıştır. Bundan dolayı Bursa ipek böceği üretiminin mühim bir yekûnunu dolduran Demirtaş Köyü gibi köylerin dutlukları kesiliyor, diğer taraftan da devamlı olarak idari baskılarla tütün dikmeye çalışan muhacircikler bunalıp kalıyorlar... Yapılacak şey, buradaki tütüncü muhacirlerin tütün mıntikasına nakilleridir.⁵

Aralık 1923'den Aralık 1924'e kadar bir yıl içinde Bursa'ya mübadeleyle gelen göçmen sayısı 26 bin 204'tür. Bu sayı zaman içinde 32 bini bulacaktır.⁶ Bıçakçılık iş kolunda Balkan savaşı göçmenlerinin Bursa'ya kazandırdığı zenginlik ve ivmeden Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin açtıkları asri berber salonlarına kadar Bursa'nın değişen çarşı vitrininde göçmenlerin katkısı günden güne kendini gösterecektir.

İşgal sürecinde ve sonrasında en rahat konumda bulunan azınlık zümresi Yahudilerdi. Yahudiler gayrimüslim olmaları nedeniyle düşmana karşı hedef olmadıkları gibi Türklere zarar vermedikleri için diğer azınlıkların uğradıkları tepkiye de uğramamışlardır. Bu yüzden kurtuluştan sonra ekonominin yeniden canlandırılması sırasında hem istifadeleri hem katkıları olmuştur.⁷ Bu zümre ile hâlâ faaliyetini sürdürmekte olan Levantenlerin Bursa iş hayatındaki rahat konumları ve ağırlıkları o yıllarda çıkan gazetelere verdikleri firmalarına ait reklamlardan anlaşılabilir.⁸

İşgal Sonrası Bir Köy Örneği: Aksu

Yunan işgalinin Bursa ekonomisi üzerinde yaptığı tahribat ayrıntılı olarak bilinemese de bu işgali yaşayan bir köyün, Aksu köyünün işgal

---

⁵ Meslek, No. 20, 28 Nisan 1925, s. 6.

⁶ Arı, s. 167.

⁷ Akkılıç, II, s. 591.

⁸ Kaplanoğlu, Raif, *Bursa'nın Alâmet-i Farikaları*, Bursa Araştırma Vakfı Yayınları, Bursa, (tsz), ss. 56-59.

travmasından sonraki toparlanışını üretim tablosuna bakarak izlemek bizi ilginç verilerle karşılaştırır. Bursa'nın yirmi dört kilometre doğusunda İnegöl şosesi üzerindeki Aksu köyü Yunan işgalinin bütün ağırlığını çekmiştir. Burası Yunan karargâhı olmuştu. Meslek'in gözlemlerine göre köy şimdi (1925 yılı) yavaş yavaş kendine gelmektedir. İşgalden önce 90 çift öküzü olan köyde istirdattan sonra ancak üç çift lâgar öküz kalmıştı. Şimdi 63 çifte ulaşmış bulunuyor. Geçen seneye nispetle hububat üretimi beş altı mislidir. Öküz miktarının artmasından bu bellidir.⁹ Hayvancılık Bursa'ya gelen mübadil göçmenlerin vazgeçemedikleri sektörlerden biridir. Hatta bir kısmı gelirken bütün zorluklara rağmen yanlarında hayvanlarını da getirmişlerdir.¹⁰

Önceki yıl (1924) 22'yi geçmemiş iken bu sene köyde 48 kutu ipek böceği tohumu açılmıştır. Köy, işgalden önceki yıllarda 100 kutu kadar böcek besleyebiliyordu.

Bu sene gül yağı çıkaran tek kazan var. Halbuki gülcülüğün köyde çok eski bir geçmişi olmamasına rağmen, Yunan işgalinden önce on iki kazan gülyacağı üretimine ulaşılmıştı.

Ancak bazı kalemlerde ise geçen yıla göre azalma olmuştur. Geçen yıl beş yüz dönüm tütün eken köylü bu yıl ancak üç yüz dönüm ekebilmiştir. Tüccarın köylüyü bezdirmiş olması bu azalmada en önemli sebeptir.¹¹

Dokumacılık

Bursa'da 1926 yılında on üç ipek fabrikası faaliyettedir. Bu fabrikalardaki mancınık sayısı 726'dır. Fabrikaların yıllık üretimi takriben 68 000 kilo ipektir. Bursa'da bulunan on bir dokuma fabrikasında yetmiş yedi tezgâh yer almaktadır. Fabrikaların yıllık üretimi 130 000 metre kumaştır. Fabrikalardan biri Türk Anonim Şirketi tarafından Muradiye İstasyonu civarında yeni inşa edilmiş olup makine ve tezgâhları son sistemdir. Fabrikada bolinaj, tisaj, apre, boya olmak üzere dört branş vardır. Memleketimizde, kadife dışında, Avrupa'dan ithal edilmekte olan her cins kumaş bu fabrikada imal edilebilmektedir.¹²

Meslek Gazetesi dokumacılık konusunu ayrıntılı bir şekilde ele alarak Bursa'nın en eski mesleklerinden biri olan dokumacılığın Bitinya'nın Osmanlılara intikalinden beri mevcut bir iş kolu olduğunu hatırlatır. Meslek'e göre kaplıcaların ilham ve tevlit ettiği anlaşılan bu meslek sayesinde Bursa refah ve servet kazanmıştır. Bursa'da dokumacılık başlıca

---

⁹ Meslek, No. 31, 7 Temmuz 1925, s. 3.

¹⁰ Kaplanoğlu, Raif, *Bursa'da Mübadele*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 82-84, 124.

¹¹ Meslek, No. 31, 7 Temmuz 1925, s. 3.

¹² Sâlname, s. 255.

havluculuk, futacılık, âbânicilik, kefiyecilik, krep, krep döşin, Bilecik çatmacılığı, kutnu ve oda döşemeciliği olan beledicilik kollarından meydana gelmektedir. Bu dokumacılık kollarından bir kısmı çeşitli nedenlerle bu yıllarda artık yaşamamaktadır. Örneğin beş yüzden fazla futa tezgâhından, evladiye diye şöhret bulan beledi mamulâtından, kutnu ve âbânicilikten artık eser yoktur. Bilecik çatması denilen kadife işçiliği ise iki tezgâha münhasır kalmıştır. Kırk elli yıl önce tekâmül edip Dünya Harbi'nden itibaren iniş geçiren havluculuk da aynı akıbete uğramaktadır. Üç bin havlu tezgâhının dört yüze düşmesi havluculuğun düştüğü durumu göstermektedir. On dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru jakar imalinin havluculuğun tekâmül etmesindeki payı büyüktür. Ancak şimdi tezgâhlarda kullanılmakta olan kalın iplikli nedeniyle havluların kalitesi bozulmaktadır.

Bir havlu tezgâhında haşlıcı, kalemcı, devereci, çehreci, masuracı, saçakçı, potçu ve ipek sarıcısı olarak sekiz kişi çalışmaktadır. Çalışanların yarısı kadın olup evlerde, erkekler ise tezgâhlarda ve dudahhanelerde çalışırlar. Şehrin hemen her tarafında bu tezgâhlar mevcuttur. Halihazırda sayısı beş bini bulan havlucu işçi ve kalfalarının bir yardımlaşma şirketleri vardır. Şirket tamamen işçilere ait olup patronlar dahil değildir. Her işçi bu şirkete ayda elli kuruş vererek ortak olur. Şirketin bankadaki mevduatı iki bin liraya ulaşmıştır...

Havluculuğun inhibitatı sebepleri arasında Avrupa ürünlerinin rekabeti, rağbetsizlik ve himayesizlik gibi önemli sebepler sayılabilir. Esnaf özellikle himayesizlikten şikâyetçidir. İzmir ve İstanbul otellerinde düne kadar kullanılan Bursa havluları yerini Avrupa ürünlerine bırakmıştır. Büyük miktarda Tunus, Mısır, Arnavutluk; az da olsa Arabistan ve Bulgaristan'a yapılan ihracatın giderek durması ve mamulâtın yalnızca dahile sevki işlerin azalmasına ve bir çok müessesenin iflasına neden olmuştur. Şam ve Beyrut havalisine gönderilen ve anavata denilen ipek başlıklı havlularla, Bulgaristan için yapılan krep üzerine anavata işleri bu gidişle sona erecek gibi görünmektedir.¹³

Bursa'da havlu tezgâhları şehrin muhtelif yerlerine dağılmış durumdadır. Kepezler'de Birinci ve İkinci Peştemelcılar Hanı'nda 153, Meydancık civarında 100, Yolgeçen'de 240, Emir Sultan'da 30, Muradiye'de 30, Çatal mahallesinde 20 kadar havlu tezgâhı vardır. Dokunan havluların önemli bir bölümü İstanbul'a ve o yolla Anadolu'ya sevki ihraç edilir. Havlu dokumaya lazım olan ipliklerin yüzde doksanı İngiltere, İtalya ve Japonya'dan, geri kalan bölümü ise İzmir, Adana ve İstanbul'dan temin edilir.¹⁴

---

¹³ Meslek, No. 8, 3 Şubat 1341, s. 14.

¹⁴ Sâlname, s. 257.

Seferberlikten önce Bursa'da bin 700 havlu tezgâhı varken savaştan sonra bu sayı 400'e kadar inmiştir. Bu tezgâhlarda yılda 300 ila 500 bin adet havlu üretilmektedir. En ünlü ustalar Bedri, Kâmil, Hacı Ahmet, Süleyman, Abdi, Kadri ve Vahit Efendilerdir.¹⁵

Meslek'te Rıza Ruşen imzasıyla verilen bilgilerden Bursa'nın ünlü ipekli ve telli bürümcükleriyle ipekli surelerinin de (¹⁶) müşterisini önemli ölçüde kaybetmiş olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların çalıştığı iki bin krep, sure ve bürümcük tezgâhından ancak altı yüz tanesi kalabilmiştir. Bütün bu kayıplara karşılık krep döşincilik önemli bir ilerleme ve gelecek göstermektedir. Krep döşin fabrikaları ikiden altıya çıkmıştır; üç fabrika da inşa halindedir. İmalat alanında krep döşinciliğin gün geçtikçe önemli bir yer tutacağı umulmaktadır.¹⁷ Bursa'nın önemli bir zanaat kolu olan arakiyeciliğin yerini bu yıllardan itibaren şapkacılık alacaktır. Bu iş kolu 1925 yılında gerçekleşen şapka inkılâbından doğrudan doğruya etkilenecek yeni bir şekil almaya başlamıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü nevi tiftik ve yün fötr ve Panama şapka, tiftik ve yün kasket imalatı Bursa'da arakiyeciliğin yerini alarak bu şapka ve kasketler çoğunlukla Anadolu'ya sevk edilecektir.¹⁸

1926 yılında Bursa'da faaliyette bulunan özel ve tüzel dokumacılar ve faaliyet yerleri şunlardır: Kumaşçı Hacı Sabri Bey (Eşrefiler Mahallesi), Ticaret-i Umumiye Şirketi (Yeşil Caddesi), Bekir Sıtkı Bey (Yeşil Caddesi), Ahmet Zekai Bey (Daye Hatun Mahallesi), Şevkizade Tevfik Bey (Hisar Mahallesi), Osman Nuri Bey zevcesi (İshakşah Mahallesi), Mehmet Emin Bey (Tefsirhan Mahallesi), Hacı Resulzade Mehmet Bey (Mücellidi Mahallesi), Feyzullah Bey (Umurbey Mahallesi), Mehmet Nazmi Bey (Reyhan Mahallesi), Bursa Dokumacılık Şirketi (Muradiye İstasyonu civarı).¹⁹

İpek Böcekçiliği

Bursa'da dut bahçeleri yıldan yıla gelişerek 122 bin dönüme kadar ulaşmış iken 1905 yılından sonra gözle görülecek biçimde gerilemiş ve savaş şartlarının olumsuz etkisiyle 58 bin dönüme kadar düşmüştür. Böcekçiliğin yaşamakta olduğu bu sorunların giderilmesi ve geliştirilmesi çarelerinin sağlanması bağlamında bir talimatname yayınlanmış olduğu gibi uzmanların

---

¹⁵ Sâlname, s. 299.

¹⁶ Sure'nin küçük para kesesi anlamına gelen bir kelime olarak, "surre" kelimesinin bir başka söylenişi olduğu sanılmaktadır. (B.M.)

¹⁷ Meslek, No. 8, 3 Şubat 1341, s. 14.

¹⁸ Sâlname, s. 257.

¹⁹ Sâlname, s. 286.

köylere kadar giderek köylüye fenni bilgi vermesi uygulamasına başlanmıştır. Ayrıca kozacıların yetiştirdiği koza ürününün sağlıklı ve kolay biçimde piyasaya arz edilmesi ve zarar görmemeleri düşüncesiyle şehirde bir İpek Borsası kurulmuştur.²⁰

1888 yılında açılan İpek Böcekçiliği Mektebi'nin açılmasındaki öncelikli amaç, 1865 yılında Pastör'ün ipek böceklerine bulaşan hastalıkların giderilmesi ve her türlü hastalıktan uzak sağlam ipek böceği tohumu üretmek konusunda ortaya koyduğu usul ve kuralları teorik ve uygulamalı olarak öğretmektir.²¹ Bu okulun tesisinden önce ipek böceği tohumlarını Avrupa'dan almak zorunda idik; fakat sonradan iç tüketim buradan karşılandığı gibi külliyetli miktarda dışarıya tohum ihracatı yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca Fransa, İtalya, Çin ve Japonya'dan getirtilen muhtelif cins tohumlardan üretilen kelebeklerle memleketimizdeki Bağdat cinsi kelebeklerin birleştirilmesinden üretilen melez bir cins elde edilmiştir. Mektepte üç yıldan beri çalışılmakta olan bu melezleştirme uygulaması ile flaşeri hastalığına mukavim tohumların elde edilmesi amaçlanmaktadır.²²

Meslek, Bursa ekonomisinin can damarı olan ipekçilik üzerinde ısrarla durmakta ve bu konudaki gelişmeleri takibine almaktadır. Bursa'da ipekçiliğin yaşamakta olduğu olumsuzlukların tarihi seyri hakkında bilgiler verdikten sonra içinde yaşanan koşulların düzeltilmesi için de öneriler getirmektedir. Türkiye üretiminin önemli bir maddesi olan ipek böceği ve kozacılığı en güçlü ve yoğun biçimde Bursa'da yerleşmiş iken bugün Bursa böcekçiliğinin geçirmekte olduğu buhran karşısında köylüler “biz bu evleri ipekçilik ile yaptık, böceklerimize şimdi ne oldu?” demektedirler. Gerçek şu ki Bursa böcekçiliği Meşrutiyet'te başlayan ve Yunan işgali zamanında en düşük seviyesine inen bir gerilemeye maruz kalmıştır.

Meslek'e göre ipek sektöründeki olumsuzlukların başlangıcı altmış yıl kadar öncesine dayanmaktadır. Çin'de, Japonya'da, Fransa'da ve İtalya'da baş gösteren karataban hastalığı bütün dünyayı istila ettiği gibi Bursa ipekçiliğini de inhitata uğratmıştı. Bu inhitat Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin kuruluşuna kadar devam etti. Osmanlı borçlarına karşılık olmak üzere Türkiye ipekçiliği karşılık gösterildikten sonra bütün Türkiye'de olduğu gibi Bursa'da da ipekçilik gelişmeye başladı. Çünkü Düyun-ı Umumiye alacağının önemli bir kısmını ipekçilik maddesinden tahsil etmek üzere ipekçiliği inhitattan kurtaracak çarelere ve teşkilatlanmaya girişmiştir. Öncelikle karataban hastalığının önüne geçilmesi için o zamanki Düyun-ı Umumiye İdaresi, Fen Müşavir-i Umumisi olan Tomrukyan'ı tetkik için

---

²⁰ Sâlname, ss. 175-176.

²¹ Sâlname, s. 178.

²² Sâlname, s. 180.

Avrupa'ya göndermişti. Bu suretle ipek böcekçiliği karataban, kireç, sütlü gibi kırıcı hastalıkları Pastör'ün gösterdiği ve Düyun-ı Umumiye'nin uyguladığı yöntemlerle yenebilmiştir. Düyun-ı Umumiye İdaresi sayesinde ipekçilik işine Avrupa fennî usulleri girmiştir. Bursa Darülhariri'nin tesisi, tohumların, damızlık kozaların ayrılması konusunda fennî kontroller hep bundan sonra başlayan gelişmelerdir. Bursa'da ve bütün Türkiye'de koza ve tohum üretimi Düyun-ı Umumiye İdaresi'nden önceki üretimin yaklaşık dört beş misline ulaşmıştır.

Bu tedbirlerin sonucunda Meşrutiyet'in ilk yıllarına doğru Bursa üretimi, ihracat malı olarak altı milyon yaş kozaya, bir milyon 600 bin kutu böcek tohumuna ulaşmıştır. Bunun 800 bin kutusu İran ve Kafkasya'ya gidiyordu. Bu üretim gücü Meşrutiyet'ten sonra yavaş yavaş düşmeye başlamıştır. Bu düşüş savaş yılları içinde artarak Yunanlıların Bursa'yı işgalleri zamanında yaş koza üretimi 300 bin kiloya, tohum da 20 bin pakete kadar inmiştir. Bu miktar Bursa ipekçiliğinin en düşük seviyesidir. İpek böceği yapan köylüler ümitlerini kaybetmişlerdir; böcekçilikten iflas eden köylüler dutlarını kesmeye başlamışlardır.

Bursa'nın kurtuluşundan sonra böcekçilik yeniden inkişaf etmeye başlamıştır. Bu yıl (1925) 800 bin kilo yaş koza ve 160 bin kutu tohum üretilmiştir. Ancak bu üretim artışı yanılıcı olabilir. Çünkü kozacılığın, böcekçiliğin gerilemesinin amilleri hâlen devam ettiği gibi yeni buhran sebepleri de buna eklenebilir. Meşrutiyet'ten sonra savaşların verdiği devamlı sarsıntıların yanında iktisadi hayattaki genel düzensizlik en önemli nedenlerdir.

Sermayesizlik, kredisizlik ve fennî araçlardan mahrumiyetin yanında baygın hastalığı yeni bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Darülharir sütlü(ce), karataban, kireç hastalıklarına Pastör usulüyle çareler bulmuştu; ama baygın hastalığına henüz bir çare bulunabilmiş değildir. Çünkü hastalığın mikroskop altında dahi teşhis edilmesi mümkün değil. Bu hastalıktan kurtulmanın bilinen tek çaresi böcekler için “kışlaklar” hazırlamaktır. Bu ise büyük paraya dayanmaktadır. Bir kışlak yapmak için en az on on beş bin liraya ihtiyaç duyulmaktadır. Meslek'e göre bu büyük yatırımı yapması beklenen Düyun-ı Umumiye İdaresi bu işe yanaşmak niyetinde değildir; bu yüzden bugün Bursa böcekçiliğinin önündeki en önemli konu budur.²³

I.Dünya Savaşı'ndan önce Bursa'da ipekli üretiminde kırk dört fabrika çalışmakta iken savaştan sonra bu fabrikaların sayısı beşe inmiştir. İstirdattan sonraki canlanmayla birlikte ise fabrika sayısı on üçe ulaşmıştır.

---

²³ Meslek, No. 18, 14 Nisan 1925, s. 10.

Bursa'da ipek üretiminin layıkıyla değerlendirilemediği düşünülmektedir. Makineler eski sistem olduğu gibi işçilerin bilgi dereceleri de yeterli olmadığı için dış ülkelere arzu edilen kalitede ipekli kumaş verilememektedir. Dış ülkelere bu yüzden kumaş yerine koza ihraç edilmektedir. Bu durumda ürünün katma değerinden istifade edilemediği için önemli miktarlarda kazanç elden kaçırılmaktadır.

1926 yılı itibariyle Bursa'da faaliyet gösteren ipek fabrikaları şunlardır: Hacı Sabri Bey (Umurbey Mahallesi), Yusuf Ziya Bey (Umurbey Mahallesi), Yusuf Ziya Bey (Eşrefiler Mahallesi), Bilecikli Ali Vehbi Bey (Kurdoğlu Mahallesi), Mehmet Fazlı ve Ortakları (Umurbey Mahallesi), Yako Penhas Biraderler (Ahmet Paşa-yı Fenari Mahallesi), David Saban Biraderler (Dere Mahallesi), Bebo Efendi (Altıparmak Mahallesi), Mösyö Romangal (Yolgeçen Mahallesi ve Demirkapı Mahallesi), Lui Buvariye (Demirkapı Mahallesi), Mösyö Veşavul Biraderler (Dere Mahallesi), İsak Eskenazi (Dere Mahallesi).²⁴

Bu tarihte Bursa'da faaliyet gösteren meşhur tohum firmaları ise şunlardır: Mehmet Rüşdi Bey, Hacı Yakup Efendi, İmamzade Hamit Efendi, Gaffarzade Mehmet Efendi, Hafız Rıza Efendi, Fazlı ve Şürekâsı, İsmail Hakkı Bey, Sait Bey, Hacı Raşit Bey, Resulzade Mehmet Efendi, İbrahim Hakkı Efendi, Kütahyalızade İsmail Efendi, Sabri Efendi, Süleyman Razi Efendi.²⁵

Berberler

Sermayeye pek ihtiyaç duyurmayan berberlik mesleğine Türk sanatkârların çok çabuk intibak göstermekte ve başarı sağladıkları bilinmektedir. Türk berberlerinin bir kısmı dükkânlarda faaliyet gösterirken bir kısmı da “bî-dükkân” esnaf arasında yer almaktaydı. Meslek Gazetesi'nin verdiği bilgiye göre savaştan önceki yıllarda Bursa'daki en temiz berber salonlarının Ermeni ve Rumlar tarafından işletildiği görülmekte iken mübadeleden sonra bütün berberlerin Türk olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bu hızlı tekâmülde Bulgaristan muhacirlerinin önemli payı olmuştur. Aynı durum İstanbul'da da gözlenebilir. İstanbul yakasının oldukça temiz berber salonlarını muhacir gençler açmıştır.

Meslek gazetesi Bursa berberlerince o günlerde icra edilen geleneksel peştemal kuşanma töreniyle ilgili oldukça canlı tasvirlerde bulunurken esnafın mesleki dayanışmasına ve geleneklere bağlılığına dikkat çeker. Haberde bildirildiğine göre Bursa'da esnaf arasında gerçekleşen törende berberlik sanatının kıdemli büyüklere meslekte yetişen elemanlara

---

²⁴ Sâlname, ss. 286-288.

²⁵ Sâlname, s. 297.

ustalık ve kalfalık diplomalarını vermişlerdir. “Törene katılan meslek mensuplarının her biri temiz giyimli, mesleğinden geçinmeye karar vermiş mübarek bir grup olarak karşımızda yer almışlardır. Tören Bursa’nın Abdal Murad mesiresinde icra edilmiştir. Esnafın ‘taamiye’ dedikleri bu sevinçli merasimi Abdal Murad’da yapması gelenektendir. Kısmen bir gün öncesinden gidilir, çadır kurulur. Kazanlarla yemekler pişirilir. Ertesi gün meslek evlatları, uluları huzurunda yiyip içer, merasim yapılır, diplomalar dağıtılır. İşret katiyen yoktur. O kadar yürekte bir merasimdir ki dini bir mahiyet alıyor gibidir.”

Son teşekkürü itibariyle henüz bir yaşında olan Berber Cemiyeti’nin tabii üyeleri 190 kişidir. Cemiyet sandığından “mesleğin düşkünleri, hastaları tedavi ve iâşe olunmakta, mesleğe tam bir baba ve kardeş timsaliyle kanat germektedir”. Berber esnafının gösterdiği çok önemli gelişmelerden biri de eğitime önem vermeleridir. Gece mekteplerinin öğrenci mevcudunu çoğunlukla berber çırakları teşkil etmektedir.²⁶

Bıçakçılar

1926 yılında Bursa’da 47 adet bıçak, çakı, destere imalathanesi mevcut olup yılda altmış yetmiş bin kadar muhtelif bıçak, büyük ve küçük çakı, bağ desteresi yapılarak çoğunluğu İzmir’e gönderilmektedir.²⁷ Bıçakçı esnafının sayısı konusunda Meslek Gazetesi de yaklaşık aynı sayıyı vermektedir: 50 adet.²⁸

1925-1926 yıllarında Bursa bıçakçılarının ileri gelen ustaları 1910 yılından itibaren hızlanan göçlerle Bursa’ya gelen Rumeli ve Balkan göçmenleri arasından çıkmışlardır. Bu ustalar, savaşın içinden geldikleri için kesici aletlerle iyi tanışan ve en öldürücü bıçakları büyük bir özenle yapan kişilerdir. Mesleklerindeki titizliklerinde bu psikolojinin etkisi olduğu muhakkaktır. Cumhuriyet devrinin isim yapmış ustalarından Nazmi Çelener, Eşref Tüfek, Salih Görey, Mora’lı İbrahim, Yaşar Soyubol, Ömer Makasçı gibi bıçak ustaları çeşitli cephelerde savaştıktan sonra Bursa’da bu mesleği icra eden kişilerdir.²⁹

1925 yılının koşullarında fabrika ürünlerinin el ürünlerine alternatif olarak baskın çıkması bıçakçı ve destereci esnafını etkilemiştir. Bu gözlem, zamanın ekonomi basınına şu ifade ile yansımıştır: “Fabrika ile rekabet etmek kuvvetini kendinde bulan bir sanat varsa o da Bursa desterecileridir”. Meslek Gazetesi bıçakçılar ve desterecilerle ilgili geniş bir yorumda

---

²⁶ Meslek, No. 12, 3 Mart 1925, s. 12.

²⁷ Sâlname, s. 256.

²⁸ Meslek, No. 4, 6 Kânunisâni 1341, s. 6.

²⁹ Kavaklı, s. 86.

bulunarak o tarihlerdeki bu iş kolunun durumu hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir:

Desterecilerin baş müşterisi üzüm ve hurma işleriyle uğraşan çevrelerdi. Vaktiyle Mısır'a yüz bin adet çekme gönderilirken savaş yıllarının şartları bu pazarları kurutmuştur. Bir önceki yılda iki iş adamının girişimiyle Mısır'a ancak birkaç bin destere gönderilmiştir. Araya giren savaş yıllarında Bursa müşterilerini başka üreticilere kaptırmıştı. Bir zamanlar yine Avrupa çekmeleri Bursa çekmeleriyle rekabet etmeye çalışmış ancak çiftçi denediği ve bildiği Bursa çekmelerini tercih etmeye devam etmiştir. Hatta Avrupalı üreticiler bu yüzden dişsiz çekme ithal ederek dişlerini Bursa'da imal etmeyi düşündü ama dayanışan esnaf buna izin vermedi. Bugün Mısır fellahlarının kullandıkları Avrupa menşeli fabrika çekmelerinin bir nöbet kullanıldıktan sonra tekrar dişlemeye gelmediği bir gerçektir.

Girişimci esnaf bütün cesaretine rağmen yaptığı ticaretten kazanç elde edememiştir. Çünkü fabrika çekmeleri Mısır parasıyla elli paraya kurtardıği halde Bursa çekmeleri ancak yetmiş paraya kurtarıyor.

İstanbul siparişçileri de bu fiyat farkı yüzünden alelade demir çekmeyi tercih ediyorlar. Ancak esnaf bir türlü yüzyılların getirdiği şöhreti terk etmeye yanaşmamaktadır. Çelik destereyle demir destereyi ayrı ayrı fiyatlandırmaktan başka çare olmadığı için çelik destere üzerine çelik olduğunu gösteren bir damga vurularak ayırt edilmesi en makul yol olarak düşünülmektedir. Böylece isteyen istediği cins destereyi almış olur.

Bursa destere ve bıçaklarının ana müşterileri İzmir, İstanbul, Edirne ve Adana'dır. Arabistan da bu müşterilerin arasında tekrar yer alacaktır.

Bursa çekmeleri halis çelik olup bilhassa dişleri bakımından taklidi kabil değildir. Bu dişler Türk egisiyle imal edilmekte; bu egeyi de bugün ancak Bursa'da tek usta imal etmektedir. Çekme esnafı eski geleneği devam ettirmekle birlikte yeniliğe de kapalı kalmamıştır; çatal, bıçak, sustalı çakılar, çeşitli kalem çakıları, meyve bıçakları imal etmeye de başlamıştır.

Destere için kullanılan şimşir önceleri Selânik'ten getirilirken şimdi Bilecik'ten getirilmektedir. Şimşir sıcağa dayanıklı olduğu için Arap memleketleri için imal edilen ürünler mutlaka şimşirden yapılmaktadır. Adi ağaçlar bıçaklarda kullanılır. Boynuz da bıçakçılıkta kullanılan önemli bir malzemedir. Bıçakçı esnafı fantezi olarak kama da imal etmektedir ama bunun geleceği görülmemektedir; köylüye hitap eden hayvan tarakları ve çoban çakıları talep gören en harcıalem ürünlerdir.³⁰

---

³⁰ Meslek, No.4, 6 Kânunisâni 1341, s. 6.

Bıçakçılar içinde Remzi Usta, Hayrettin ve Süleyman Efendiler, destereçiler içinde İsmail, Ömer, Mustafa ustalar sanatın en maharetli isimleridir.³¹ Bursa’da her bıçakçı ustanın ayrı modellerinin olması ve hiçbir ustanın diğer bir ustanın modelini imal etmemesi eskiden beri devam eden bir meslek geleneğidir.³²

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’de demir ve çelik temin etme konusunda büyük sıkıntılar yaşanmaktaydı. Bu yıllarda çelik ihtiyacını karşılamak için hurda demir ve çelik toplanmakta, Yunanlıların sınır belirlemek üzere çaktıkları çelik kazıklar sökülerek, yarılıp, kesilip bıçak namlusu yapılmaktaydı. Bu yıllarda Bıçakçı esnafı Bursa’da değişik yerlerde bulunmakla birlikte yoğunlaştıkları bölge Okçular Çarşısı’nın altında Dağistan Çarşısı denilen yerdı. Bursa’ya mahsus yivli-oluklu “Bursa bıçağı” üretimi aynı kalite üzerine üretilmeye 1953 yılına kadar devam ederek bu yılda değiştirilen 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Yasası ile bu üretim sona erecektir.³³

Dülger Esnafı

Rum ve Ermenilerin Bursa’yı terk etmelerinden dolayı en çok boşluğu hissedilen iş kollarından biri de inşaatçılık olmuştur. İnşaat sektörü neredeyse tümüyle bu kesimlerin elindeydi. Ermeniler bu bölgeden gidince, insanlar “artık bizim evlerimizi kim yapacak?” diye üzölmüşlerdi.³⁴ Özellikle Ermenilerin bu iş kolunda bıraktığı boşluk kısa zamanda Türkler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Böylece bu önemli iş kolu Türklerin elinde devam etmeye başlamış bulunuyordu. 1925 yılında inşaat sektöründe çalışan esnaf bir araya gelip yeniden örgütlenerek yapılanmaya karar vermiştir. Meslek Gazetesi’nde bu konudaki gelişmeler yakından izlenmektedir: Bursa’da inşaatçılık yapan ve daha çok dülger ve duvarcı esnafı olarak anılmakta olan bu esnafın mevcudu üç yüz kişiye ulaşmıştır. Her sanatta kalfalık ustalıktan daha alt kademede yer alırken ilginç bir şekilde dülgerler arasında kalfalık ustalığın üstünde bir mertebe olarak kabul edilmektedir.

Savaştan çıkarak yeniden yapılanmakta olan Bursa’da şu sıralarda önemli bir inşaat faaliyetine tanık olunmaktadır. Bu inşaatlar arasında 48 bin liraya ihale edilmiş olan Özel İdare ile 55 bin liraya ihale edilen Maliye binalarının temelleri atılmıştır. Bu önemli inşaat yatırımları karşısında

---

³¹ Sâlname, s. 299.

³² Kavaklı, Murat, *Bursa Bıçakçılığı Tarihi*, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2007, s. 34.

³³ Kavaklı, ss. 30-32.

³⁴ Kaplanoğlu, Raif, *Bursa’da Mübadele ...* s. 124-125.

memnun olmaları gereken inşaat esnafının tam tersine şikâyetçi oldukları görülmektedir. Çünkü inşaatlarda ecnebi ustalar istihdam edilerek yerli ustalara yer verilmemektedir. Esnaf, ecnebi ustaların istihdamından şikâyetini hükümete bildirmiş; ancak, “ne yapalım, onlar ecnebidir; bir şey yapamayız” denmiş. İnşa işini yüklenen firmaların şüphesiz ki istedikleri elemanları çalıştırma yetkileri vardır. Ancak neden bu inşaatları kendilerinin taahhüt ederek bu soruna başından el atmadıkları sorulduğunda söz dönüp dolaşp yine sermaye meselesine gelmektedir. Yabancı mallarına karşı yerli mamulâtı savunan Cumhuriyet hükümetinin avans vermek suretiyle milli esnafı himaye etmesi gerekir. Gerçi ustalar için ötede beride iş bulmak şimdilik zor değilse de gelecekte daha büyük sıkıntılar yaşanabilir.³⁵

Bu yazıdan iki hafta sonra “Bursa Dülgerler Esnafı Cemiyeti Reisi Mustafa” imzasıyla gazeteye bir yazı gönderilir. Daha önceki haberi kısmen düzelterek bazı ilavelerde bulunan bu açıklama o günlerdeki dülger esnafının durumunu açıklığa kavuşturmuş olması bakımından önemli bir belgedir. “Bursa Dülger Cemiyeti Hakkında” başlığıyla yayımlanan bu yazı şöyle devam etmektedir:

“... Bizim gibi her suretle unutulmuş ve terk edilmiş bir kitleye dair herhangi bir mecmuada bahis açılması fevkalade memnuniyet ve iftiharımı mucip oldu. Bazı hususlarda isabet olmadığını da arz etmek isterim. Bir kere cemiyetimizin ismi doğru olarak “Bursa Dülger Cemiyeti”dir. İkincisi üç yüze varan üyemizin tümü denebilecek surette iş bulmakta olduğu da doğru değildir. Yirmi otuz kişi ancak iş görmekte, diğerleri kahve parası bulamayacak derecede işsizlik içinde boğulmaktadır. Binaenaleyh ecnebi ustaları istihdamı, belirttiğiniz gibi daha az şayan-ı ehemmiyet değildir. Mamafih şunu da temin ederim ki bu resmi inşaatların sorumlusu olan mühendis (Ekrem Hakkı Ayverdi Bey) Bursa’daki meslek erbabı hakkında bilgi sahibi olmadıkları için betonarme gibi işlerde istifade edilecek kimselerin aramızda bulunduğunu bilmemektedir. Durum kendisine açıklanınca memnuniyetle yerli ustaları çalıştırabileceğini bildirmiştir. Bursa ustalarının inşa ettikleri çok sayıdaki resmi daireler bu yanlış kanaati geçersiz kılacak olan örneklerdir. Kârgir umumi hapishane binası, kârgir ve henüz inşa halindeki Deveciler Mektebi, kârgir Hoca Alizade Mektebi, Ulucami önündeki medrese, Hoca İlyas Mektebi, ahşap Darümuallimin Mektebi, keza Kız Muallim Mektebi, Sanayi Mektebi, hastahaneler kâmilen Bursa’mızın Türk ustaları tarafından inşa edilmiştir. Her nedense düşmanlar tarafından, mübadele suretiyle güya açılan yokluğu Türklerin dolduramayacağı hakkında yapılmakta olan propagandaya Türk gazeteleri bile katılmakta ısrar etmektedir. Esnafımız duvarcılık, dülgerlik, seyyar

---

³⁵ Meslek, Nu. 17, 7 Nisan 1925, s. 4.

marangozluk ve betonarmecilikte yeterli tecrübe sahibidir. Seyyar marangozluktan özellikle bahsetmemiz sabit marangozların ayrı bir teşekkül olmasındandır. Yoksa onların da büyük bir varlık gösterdikleri kabil-i inkâr değildir”.³⁶

Dülger Cemiyeti Reisi bu yazı ile birlikte “cemiyetin hey’et-i idaresini havi bir fotoğrafını da” gazeteye göndermiştir. Dülger Esnafının bu fotoğrafı Meslek Gazetesi’nin 19 Numaralı nüshasında yayınlanmıştır.

Balıkçılık

Meslek Gazetesi’nin verdiği bilgiye göre Bursa’da mübadele dolayısıyla akamete uğrayan üretim alanlarından biri de balıkçılıktır. Daha önceki Rum sakinleri tarafından gölden azami derecede yararlanılırken onların gitmesiyle göl olanca verimiyle ihmal edilmiştir. Giden Rumların yerine gelen mübadillerin de balıkçılıkla başlarının hoş olmadığı görülmektedir.

Bursa’dan Kirmasti’ye giden şoseye altı kilometrelik bir yol ile bağlanan Apolyont köyü ekonomik bağlantılarının elverişliliğine rağmen beklenen randımanı verememektedir. Bu köy fetihten beri kendi özel şartlarını bozmadan yaşamıştı. Savaştan önceki sakinlerinin pek azı Müslüman olan ve görünüşte Bursa merkezine tabi bir köy ama gerçekte ruhani ve cismani bir teşkilat ile özerk durumda yaşayan Apolyont, şimdi bu sakinleri mübadele görünce kısırlaşmış fakirleşmiştir. Mübadeleden önce dokuz yüz civarında Rum ailenin yaşamakta olduğu köyün eski sakinlerine ait dört beş katlı evler şimdi ancak yakacak olarak kullanılan malzeme yığınlarına dönmüş durumdadır. Bu evlerden bir müddet sonra enkazdan başka bir şey kalmayacağı anlaşılıyor.

Mübadeleden önce bin aileye geçim kaynağı olan göl mübadeleden sonra nihayet yüz haneye ulaşan eski sakinlerinin ancak altmış kayık ile avlandığı ve yüz yirmi kadar balıkçının yararlandığı bir kaynak haline inmiştir. Oysa Apolyont Gölü’nden gerektiği gibi yararlanılabildiği takdirde bu sayının birkaç misli aileye geçim sağlayabileceği kuşkusuzdur. Gölün mahsulü tür itibariyle yayın, sazan, turna gibi balık cinsleriyle sınırlı olmakla birlikte avlanma süresi uzun olduğu için bol miktarda ürün elde edilebilmektedir. 1925 yılı itibariyle, son derece düşük randımanlı halinde bile gölden çıkarılan balık miktarı iki yüz bin okkayı aşmış bulunmaktadır. On dört bin kilo kadar da havyar elde edilmiştir.

Gölün civarındaki köylerin de yararlanması mümkün olduğu halde gölden yararlanan altmış kayığın tümü eski bir şehircik olan bu köy halkına

---

³⁶ Meslek, Nu. 19, 21 Nisan 1925, s. 11.

aittir. Civardaki köylerden yalnız üçü yarımşar saat kadar içeride olup, diğerleri bir deniz modelini andıran gölün tam sahillerindedir. Ancak ne var ki Türkler bu nimet madenine arkalarını çevirmişlerdir. Sıkı çalışıldığı takdirde en fazla bir haftada telafi edilebilecek av malzemeleri masrafiyla verimli bir iş alanına girmesi mümkünken sudan ekmek çıkarmaya alışkın olmayan Türkler buna uzak durmaya devam etmektedir. Yeni yerleşen yüzlerce muhacir ailesinden ancak beş kayak balık için göle çıkmaktadır; diğer çoğunluğun gözü topraktır.

Balık ve havyardan başka gölün karides potansiyeli de mevcuttur; ancak ne avlanmasına önem veriliyor ne de çıkıyor. İstihale zamanında önemli bir hastalığa uğrayan karides büyük ölçüde kırılmıştır.

Binlerce hane Türk'ü mutlu ve müreffeh edebilecek kapasitedeki Apolyont Gölü'nden gerektiği oranda yararlanmanın koşullarının bir an önce sağlanması beklenirken şu soru öne çıkmaktadır: “Acaba suni surette balık üretenler bu servet ve huzur membaından neler istihsal edemez?”³⁷

SONUÇ

Ard arda gelen savaşlar ve ardından 8 Temmuz 1920 - 10 Eylül 1922'ye kadar iki yılı aşkın bir zaman yaşanan işgal ile uzun bir savaş maratonu yaşayan Bursa şehrinin kurtuluşla birlikte nasıl bir ekonomik yıkımın içinden çıktığı rahatlıkla görülebilir. Aslında Balkan Savaşı'yla başlayan bu yıkım süreci savaş yılları boyunca derinleşerek işgal yıllarında zirveye ulaşmıştır. İşgalden çıkan Bursa ekonomik gücünü neredeyse bitirmiş ve iyice yoksullaşmış bir şehirdir. Bursa'nın yeni demografik tablosuyla çalışma hayatı yeniden şekillenirken modernleşme koşullarının baskısıyla geleneksel üretim ve çalışma tablosunda da kopuşlar yaşanmaya başlanmıştır. “Ticareti tekeline ve ihtikârlığına alan bir azınlığın istilasından kurtulmuş” olmak, işgal sonrası toparlanış sürecinde resmi ağızlardan ifade edilen en önemli teselli noktası olmuştur. Ortaya çıkan boşluğun “Türklerin fitri doğruluğuyla ticaret alanında başarıyla doldurulmuş olduğu” inancı devlet ve basın organları tarafından pekiştirilmeye çalışılmış ve bu konuda duyulan kaygıları boşa çıkarma³⁸ hususunda toplumsal dayanışma ve dinamizm canlı tutulmaya çalışılmıştır. 1925-1926 yıllarında en çok üzerinde durulan konu iyice azalan üretimin artırılması olurken bunun çağdaş yolunun üreticinin ve esnafın kendi aralarında birlikler kurmasından geçtiği düşünülerek bu yönde yeni deneyimlere başvurulmuştur.

---

³⁷ Meslek, No. 3, 30 Kânunisâni 1341, s. 3.

³⁸ Sâlname, s. 245.

KAYNAKLAR

- Akkılıç, Yılmaz: *Kurtuluş Savaşı'nda Bursa I-II*, Nilüfer Akkılıç Kütüphanesi Yayınları, Bursa, 2008.
- Arı, Kemal, “Tarihsel Süreçte Mübadele ve Bursa”, *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed.: Zeynep D. Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, (ts.), ss. 147-170.
- Bursa Vilâyeti Sâlnamesi 1927*, Defa 35, Bursa Vilâyet Matbaası, 1927.
- Kaplanoğlu, Raif, *Bursa'nın Alâmet-i Farikaları*, Bursa Araştırma Vakfı Yayınları, Bursa, (tsz.).
- Kaplanoğlu, Raif: *Bursa'da Mübadele*, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.
- Karakoç, Fulya Düvenci, “Bir Mübadele Kasabasının Zorunlu Göç Öncesi ve sonrasındaki Durumu: Tirilye (Zeytinbağı)'nda Ekonomik ve Sosyal Yaşam”, *Bursa'nın Zenginliği Göçmenler*, Ed.: Zeynep D. Abacı, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, (ts.) ss. 179-194.
- Kavaklı, Murat, *Bursa Bıçakçılığı Tarihi*, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa, 2007.
- Meslek*, Haftalık Resimli Gazete, Sayı. 1-38, İstanbul, 1925.
- Selek, Sabahattin, *Anadolu İhtilâli*, 5. baskı, Örgün Yayınları, İstanbul, 1981.

بیر برلکی بللرندہ پشمال اولانلر اوستہ ، یقوللرندہ دستمال اولانلرندہ قالفہدر .

Resim 1: Abdal Murad mesiresinde peştamal kuşanma törenine katılan berberler. (1926)

بروسہ دولکر اصنافی جمعیتی ہیئت اداره سی

Resim 2: Bursa Dülger esnafı cemiyeti idare heyeti. (1926)

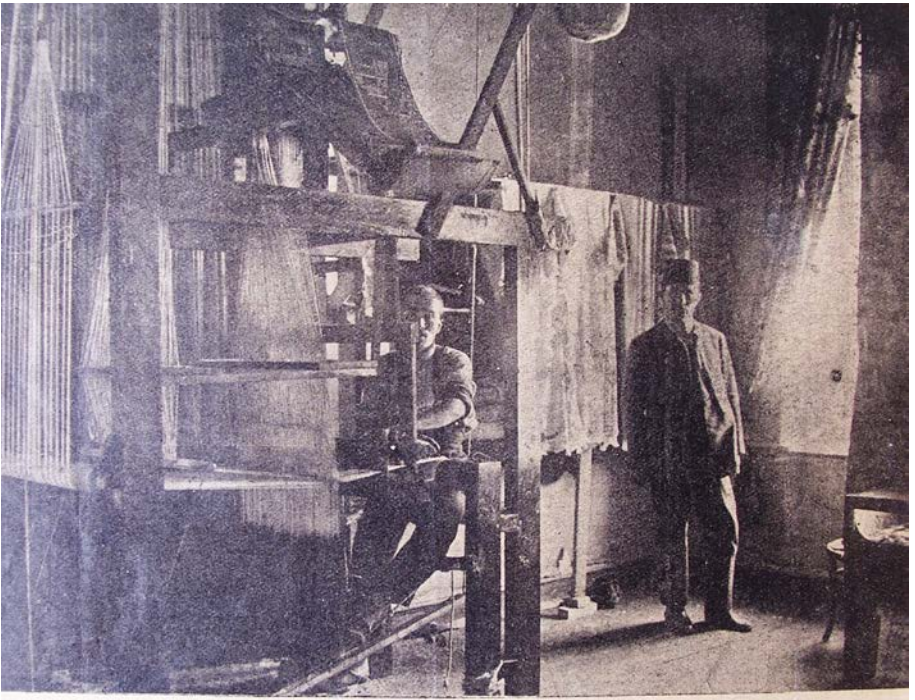

Resim 3: Bursa Pazarı'nda ürünlerini satan köylü kadınlar. (1926)

Resim 4: Bursa'da kadınlar pazarı. (1926)

مملکتک محبت و حمايه سنه لایق و مفتقر بروسه خاویلیجیانی دستکارلارندن بری
مازلیجی نویس بک آتالیسی

Resim 5: Bursa'daki havlu tezgâhlarından biri. (1925)

MİHALİÇ ÇİFTLİKÂT-I HÜMÂYÜNU'NDA MERİNOS KOYUNU YETİŞTİRİCİLİĞİ

Necmi ODABAŞI*

ÖZET

Sanayi İnkılabı sonrasında Osmanlı Devleti'nde her alanda olduğu gibi hayvancılık ve tarım alanında da devlet desteğiyle verimi artırıcı çalışmalar yapılmıştır. II. Mahmud döneminden itibaren, yeni kurulan ordunun elbise ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla fabrikalar açılmıştır. Bu fabrikalar için gerekli olan, kaliteli ve esnek yün ihtiyacının karşılanması amacıyla yurtdışından merinos koyunları getirilmiştir. Bu koyunların yetiştirilmesinde, padişah mülkü olan Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu önemli bir rol oynamıştır. Bu makalede, Mihaliç (Karacabey) Çiftlikât-ı Hümâyûnu'nun merinos koyunu yetiştirilmesine katkıları, merinos yetiştiriciliğini teşvik etmede devletin sağlamış olduğu kolaylıklar, merinos koyunu yetiştirmede görülen aksaklıklar ve başarısızlığın sebepleri, arşiv kaynakları ışığında irdelenmiştir.

***Anahtar Kelimeler:** Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu, emlak-ı hümâyûn, merinos, yapağı.*

ABSTRACT

Merino Sheep Breeding in the Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûn

After the Industrial Revolution, in the Ottoman Empire, as well as all areas, have been studied to increase to production of with government support in the field of animal husbandry and agriculture. From the period of Mahmud II, factories were opened in order to meet the need of the dress the of newly established army. In order to meet the need of high-quality and flexible wool necessary for this factories were

---

* Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi, necmi odabasi@hotmail.com.

brought merino sheep from abroad. The upbringing of these sheep, which is the property of the sultan, Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu has played an important role. In this article, contributions of the production of merino sheep the Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu, facilities provided by the government with the support of to cultivating merino sheep, problems consisting of in merino breeding and the reasons of failures of breeding sheep are, discussed and examined in the light of archival sources.

Key Words: Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu, property of sultan, merino, wool.

GİRİŞ

18. yüzyıl ortalarından itibaren Avrupa’da başlayan sanayileşme hareketlerini Osmanlı Devleti her ne kadar eş zamanlı olarak takip edememiş olsa da bu gelişmelere tamamen kayıtsız kalmamıştır. Osmanlı bürokrasisi, biraz gecikmeli de olsa Avrupa’da meydana gelen gelişmelerden yararlanma yollarını aramıştır. Osmanlı Devleti’nde sanayileşme faaliyetleri, Osmanlı’nın en fazla harcama yaptığı, en çok önem verdiği askeri alanda başlamıştır. Sanayileşme alanındaki ilk önemli gelişme ise II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun elbise ihtiyacını karşılamak amacıyla Feshane’nin¹ kurulmasıdır.

Osmanlı Devleti’nde 1500-1800 yılları arasında uygulanan iaşecilik (provizyonizm), fiskalizm ve gelenekçilik şeklinde sıralanabilecek ekonomi politikaları² tüketicinin ihtiyaçlarını gözettiğinden Osmanlı Devleti’nde büyük sermaye birikimlerine sahip zengin bir müteşebbis zümre oluşmamıştır. Bundan dolayı 19. yüzyılda yapılan sanayileşme çalışmalarında Cumhuriyetin ilk yıllarında olduğu gibi özel teşebbüsün etkin olmadığı, yatırımların daha çok devlet eliyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Tanzimat’tan sonraki süreçte, Osmanlı bürokrasisi tarafından Hazine-i Hassa’nın mali desteğiyle birçok devlet fabrikası kurulmuştur. Bunlar arasında Zeytinburnu Demir Fabrikası, İzmit Çuka Fabrikası, İslimye Çuka Fabrikası, Hereke Kumaş Fabrikası, Veli Efendi Basma-Kumaş Fabrikası gibi kuruluşlar yer almaktadır³.

---

¹ 1833’te kurulan Feshane, 1843’ten itibaren ilave edilen dokuma tezgâhlarıyla, aynı zamanda bir çuka fabrikası haline gelmiştir. Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. I, IRCICA Yayınları, İstanbul 1994, s. 640.

² Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötügen Yayınları, İstanbul, 2000, s. 47.

³ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bilim, Teknoloji ve Sanayide Modernleşme Gayretleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II*, İ.Ü. Edb. Fak. Yayınları, 1998, s. 18.

Bu fabrikalar faaliyete geçtikten sonra, fabrikalarda imal edilecek ürünlerin hammaddelerinin de yurtiçinde üretilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Bunlardan Feshane, İslimye Çuka Fabrikası ve İzmit Çuka Fabrikası'nın ihtiyaç duyduğu hammaddeyi karşılamak amacıyla, çok kaliteli yüne ve yüksek verime sahip olan merinos koyunları ithal edilerek ülkenin değişik yerlerinde yetiştirilmeye çalışılmıştır. Bu iş için seçilen en önemli yerlerden biri de Hazine-i Hassa'ya bağlı çiftliklerden Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu olmuştur. Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu, merinos koyunu yetiştirilmesinde ve bu koyunların damızlık olarak Anadolu ve Rumeli'de değişik çiftliklere dağıtılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

1. Merinos Koyunu Yetiştiriciliğini Gerekli Kılan Etkenler

Osmanlı Devleti'nde hayvancılıkla ilgili, en önemli teşviklerden biri Feshane-i Amire, İslimye ve İzmit Çuka Fabrikaları gibi yeni açılan fabrikaların kaliteli yapağı ihtiyacının, yurt içi üretimle karşılanabilmesi amacıyla başlatılan merinos cinsi koyunların üretimi ve çoğaltılması çalışmalarıdır⁴. Merinos koyunlarının anayurdu muhtemelen Kuzey Afrika olup, oradan da İspanya'ya geçmiş ve bu koyun türü yüzyıllarca bu ülkenin tekelinde kalmıştır. O dönem Avrupası'nda merinos yünleriyle yapılan kumaşlar başka yünlere göre inceliği, sağlamlığı ve parlaklığıyla üstün durumda görülmekteydi⁵.

Osmanlı Devleti'nde de kumaş kalitesini artırma amacıyla, merinos ithal etme düşüncesi 1835'li yıllarda benimsenmiş olmasına karşın, 1840'lı yıllara kadar bu hedefe yönelik önemli sayılabilecek bir girişim gerçekleştirilmemiştir⁶. Yerli koyun ırklarının yapağı, et, süt verimlerinin yetersiz oluşu, ıslah çalışmaları yapılmasını gündeme getirmiştir. Islah çalışmalarında, uzun yıllar dokuma fabrikalarının gereksinimi olan ve yurtdışından ithal edilen, ince ve düz yapağının yurtiçi üretimle karşılanması amaçlanmıştır⁷.

İlk olarak 1839 yılında merinos koyunlarından 600 baş getirtilerek Edirne çevresindeki çiftliklere dağıtılmıştır. 1843 yılında merinos cinsi

---

⁴ Tefvik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren yayınları, İstanbul 1998, s. 53.

⁵ “Merinos”, Meydan Larousse, C. XIII, Sabah Gazetesi Yayınları, s. 414-415.

⁶ Ahmet Uzun, “İslimye Çuka Fabrikası”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Yayın No:21-22 (Ekim 1999, Mart 2000), s. 77.

⁷ Gökhan Günaydın, “Koyun Yetiştiriciliğinin Ekonomi Politikası”, *U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi*, C. 23, Sayı 2, 2009, s. 19.

koyunlardan on yıl süre ile hiçbir vergi alınmaması kararlaştırılmıştır⁸. Daha sonra yeniden 300 adet damızlık koç getirilerek talep eden vilayetlere, yapağısının piyasa fiyatıyla devlete satılması şartıyla, 3000 kuruşa ithal edilerek 1000 kuruşa satılmıştır⁹. Hayrabolu ve Mihaliç'teki devlet çiftliklerine de çok sayıda damızlık merinos koçu getirilerek yerli koyunların türlerinin ıslahına gayret gösterilmiştir¹⁰.

19. yüzyıl başından itibaren yeni kurulan askeri birliklerin kıyafetlerini üretmek için kurulan fabrikaların kaliteli yapağı ihtiyacını karşılamak amacıyla, Mihaliç ve Kirmasti'deki çiftliklerde merinos yetiştirilmeye başlanmıştır. 1840'lardan sonra merinosların Kırım taraflarından satın alınarak Çiftlikât-ı Hümâyûna getirildiği anlaşılmaktadır. 1847 yılında 157 baş merinos koçu için Darphâne-i Âmire'den 100.000 kuruş ödeme yapılmıştır¹¹. Bu tarihlerde o bölgede bir yerli koyunun fiyatının 20 kuruş olduğu dikkate alındığında, bir merinos koçunun maliyetinin çok yüksek bir meblağa denk geldiği görülmektedir. Bu durum Osmanlı Devleti ve özellikle Hazine-i Hassa Nezareti'nin hayvancılık sektörünün geliştirilmesi noktasında ne kadar gayretli olduğunu göstermektedir.

Merinos koyunlarının eti her ne kadar lezzet bakımından yerli koyun türlerinden olan kıvırcık cinsinden aşağı olsa da büyüklük ve ağırlık itibarıyla hemen hemen kıvırcığın iki misli civarındadır. Merinos koyunları, yerli koyunun fazla yününün bulunmadığı karın altı, bacakları ve başı gibi bölgelerde de yün vermesinden dolayı çok faydalıdır. Normal kıvırcık koyun 1,5-2 kilo civarında yün verirken merinoslar 6-7 kilo yün vermekteydi. Ayrıca merinos koyunlarının yünlerinin inceliği ve elastikiyeti de diğer koyun türlerinin hepsinden daha kalitelidir. En kötü dönemde bile merinos yünü kıvırcık yününün 1,5 katı bir fiyatla satılabilmektedir. Bu hesaba göre, kıvırcık koyunu senede $2 \times 6 = 12$ kuruşluk yapağı verirken, merinos koyunu $6 \times 9 = 54$ kuruşluk yapağı vermekte olup, kıvırcık koyunun dört buçuk katı bir gelir sağlamaktadır¹².

---

⁸ İsmail Yıldırım, "Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, Sayı: 2, 2001, s. 315.

⁹ Güran, *a.g.e.*, s. 53.

¹⁰ Metin Altun-Hasan Ünlü-Fatma Kesiriklioğlu, *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos*, U.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama Merkezi Yayınları, Bursa, 2001, s. 85. Güran, *a.g.e.*, s. 53.

¹¹ Cafer Çiftçi, "19. Yüzyılda Kirmasti'de Padişah Çiftlikleri", *Mustafakemalpaşa (Kirmasti) Sempozyumu (7-9 Ekim 2011) Bildirileri*, Mustafa Kemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2013, s. 150.

¹² BOA, *HHD*, nu. 11328, s. 9, 5 Mart 1311/17 Mart 1895.

Arşiv kayıtlarında yer alan resmi rakamlara bakıldığında ise yukarıda belirtilen yapağı fiyatlarında baz alınan 1,5 katlık oranın, 3 kata kadar çıktığı hatta bu oranı geçtiği de görülmektedir. Çiftlikât-ı Hümâyûn yetkilileri tarafından 1852 yılında yapağı ücretlerinin yapılan masrafı karşılamadığından yakınılarak, yün kalitesine göre yapağı fiyatına zam yapılması talep edilmiştir. Ve bu talep doğrultusunda Tablo 1.'de gösterildiği şekilde yapağı fiyatlarına zam yapılmıştır¹³.

Tablo 1. Yapağı fiyatlarının yıllara göre değişimi

Yapağının türü	1852 öncesi	1852	1854
Merinos yapağı	15	20	22,5
Melez yapağı	12	15	17,5
Pırlak yapağı (yerli)	5	7	7

Kaynak: HHD, nu. 72, nu. 10,

Merinos yetiştiriciliğine verilen önem sonucunda, Çiftlikât-ı Hümâyûnda bulunan merinos koyunlarından beklenen semere alınmaya başlamıştır. 1854 yılında Çiftlikât-ı Hümâyûndan İzmit Çuka Fabrikası'na gönderilen 20.869 kıyye yapağıdan 12.800 kıyyesi merinos koyunlarından elde edilen yapağıya aittir. Ayrıca 4810 kıyye kadarı da yine merinoslarla yapılan çiftleşmelerden hâsıl olan melez koyunlarına aittir. Yine aynı kayıтта yer alan bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla yapağı fiyatlarına Tablo 1.'de gösterildiği şekilde tekrar zam yapılmıştır¹⁴.

Tablo 2. Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'ndan İzmit Çuka Fabrikasına gönderilen yapağı miktarı

Yapağı cinsi	Merinos Yapağı	Yüzde	Melez Yapağı	Yüzde	Kaba Yapağı	Yüzde	Toplam
Ağırlık (kıyye)	12.800	%61	4810	%23	3259	%16	20.869
Fiyat (kuruş)	22		17,5		7,5		
Toplam tutar	310.500	%74	84.175	%20	26.076	%6	420.751

Kaynak: HHD, nu. 10.

Genelde Osmanlı Devleti'nde, özelde ise Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'nda ilk dönemlerde merinos yetiştiriciliği hızlı bir gelişme

¹³ BOA, HHD, nu. 72, s. 112, 25 Ca 1268/17 Mart 1852.

¹⁴ BOA, HHD, nu. 10, s. 2, Gurre-i Ra 1271/22 Kasım 1854.

göstermiştir. Çiftliklerde yetiştirilen merinos koyunlarının sayısı 1870'lere kadar sürekli artış göstermiştir. Çiftliklerde 1847 yılında, mevcut meraların yeni kuzuların da doğumuyla çiftlik hayvanlarına yetmediği ve bunun için yeni meralara ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Özellikle Keşişdağı (Uludağ) eteklerinde ve yüksek yerlerinde Türkmenlere kiralanın meraların Çiftlikât-ı Hümâyûna kiralanması istenmektedir. Arşiv kayıtlarında, Kirmasti ve İnegöl taraflarındaki meralarda çiftlikât-ı hümâyûn hayvanlarının çobanlar tarafından otlatılmaya götürüldüğü bilgisi de yer almaktadır. Hayvan yetiştirme konusunda tecrübeli ve bilgili biri olan Rusça tercümanı Agaton Efendi, çiftliklerdeki koyunların ot ihtiyacının karşılanması amacıyla, Avrupa'daki gibi uygun yerlere çayır tohumu ekilmesini tavsiye etmiştir¹⁵.

1849 yılında mevcut çiftlikler merinos ve yerli koyunlara yetmeyince civarda koyun otlatmaya uygun çiftliklerin Çiftlikât-ı Hümâyûn topraklarına katılması istenmiştir¹⁶. Bundan dolayı Hazine-i Hassa topraklarından Ekmekçi, Akçasığırlık, Kızıllar, Sultaniye (Karayani) ve Kepsut Çiftliği Çiftlikât-ı Hümâyûn sınırlarına dâhil edilmiştir¹⁷.

Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'nda görülen koyun yetiştiriciliğindeki gelişmenin, genelde bütün Osmanlı topraklarında etkili olduğu düşünülmektedir. Bu gelişmede özellikle bu dönemde açılan Feshane, İslimye Çuka Fabrikası, Hereke Çuka Fabrikası gibi kuruluşların hammadde ihtiyaçlarının karşılanması etkili olmuştur. 1835-1857 yıllarına ait bir incelemede, Rumeli'de yetiştirilen koyun sayılarının büyük oranda arttığı görülmektedir. 1835'te Edirne'de 158.000 civarında olan küçükbaş hayvan sayısının 1850'lerde 400.000 civarlarına ulaştığı görülmektedir. Plevne'de 1835'te 44.500 olan küçükbaş hayvan sayısının 1850'lerde 150.000 civarında olduğu görülmektedir. Filibe'de ise küçükbaş hayvan sayısı 1835'te 190.000 civarlarında iken 1850'lerde 300.000-400.000 civarlarında olduğu görülmektedir¹⁸.

---

¹⁵ BOA, HHD, nu. 66, s. 25, 24 B 1262/18 Temmuz 1846.

¹⁶ Mihaliç ve havâlisinde kâin çiftlikât-ı şâhânede mevcûd olan merinos ve yerlü ağnâmı te'sîr-i tevcihât eksîr ayât-ı cenâb-ı cihândâri ile tekessür iderek çiftlikât-ı merkûme mer'âsına sığışmamakda olduğundan civâr çiftlikâtında münâsib mahallin mübâyaası derece-i vücûbda görünmüş olduğuna binaen ledettaharri Mihaliçde vâki' Karayani çiftliği çiftlikât-ı merkûme arazisi civârında olub arazi-i merbûtası ağnâm-ı merkûme ra'yine elvirişli ... BOA, HHD, nu. 70, 27 C 1265/20 Mayıs 1849.

¹⁷ Bursa Vilâyet Sâlnâmesi, Def'a 35, Bursa Vilâyet Matbaası, 1927, s. 200.

¹⁸ Ahmet Uzun, "Osmanlı Devleti'nde Koyun Yetiştiriciliği Üzerine Kantitatif Bir İnceleme (1835-1857)", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 52, Sayı 1, 2002, 63-65.

İlk dönemlerde merinos koyunlarının sayısı hızlı bir artış göstermiş olsa da ilerleyen yıllarda devlet desteği azalınca, fabrikaların yapağı alımları azalmış ve merinos yetiştiricileri güç duruma düşmüştür. Merinoslar yerli ırklara göre daha hassas olduklarından, yetiştirilmeleri de zahmetliydi. II. Abdülhamid döneminde, Rumeli'den kıvrıcık koçları getirilerek merinoslarla kıvrıcık ırkı çiftleştirilmiştir. Böylece Marmara bölgesindeki Merinos yetiştiriciliği yerini daha kaba yapağıya sahip, fakat kötü şartlara daha dayanıklı melez bir ırka bırakmıştır¹⁹.

Tablo 3. Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'nda yıllara göre merinos koyunu sayısı.

Yıl	Koyun	Koç	Toplam
1846 / r. 1261	2893	1154	4047
1847 / r. 1262	3310	1870	5180
1863 / r. 1279			13.099
1864 / r. 1280			13.965
1865 / r. 1281			14.017
1872 / r. 1288			35.000
1880 / r. 1296			16.000

Kaynak: Hazine-i Hassa Defterleri, nu. 18920; 19257; 19259; Y. PRK., Arzuhal ve Journaller, nu. 4/18.

2. Merinos Yetiştirmek Amacıyla Çiftlikât-ı Hümâyûn'da Avrupalı Uzmanların ve Tecrübeli Çobanların Görevlendirilmesi

Çiftlikât-ı Hümâyûn'da bulunan merinos koyunlarının bakımı ve tedavisi ile devlet tarafından özel olarak ilgilenilmiştir. Merinos koyunlarının yetiştirilmesinde, onların bakımında ve hastalıklarının tedavisinde bu işten anlayan yabancılar görevlendirilmiştir. Çiftlikât-ı Hümâyûn'da 1847'de çobanbaşılık görevinin Prusyalı bir Alman olan Tekman tarafından yapıldığı, ancak Tekman'ın görevini layıkıyla yerine getirmediği belirtilmektedir. Tekman'ın görevinde gerekli hassasiyeti göstermemesi nedeniyle koyunlar uyuz hastalığına yakalanmıştır. Tekman, bu hastalığın diğer koyunlara bulaşmasına da engel olmadığı için görevine son verilmiştir.

Tekman'ın görevden uzaklaştırılmasından sonra Çiftlikât-ı Hümâyûna önce sadrazam tarafından, kendisine ait çiftliğin müdürü olan Kıkork isminde bir gayrimüslim gönderilmiştir. Kıkork'tan sonra ise, Kırım üzerinden ithal edilmiş olan merinos koyunlarıyla birlikte Çiftlikat-ı

¹⁹ Ali Rıza Aksoy, *Hayvan Islahı Ders Notları*, Kafkas Üniversitesi, Kars 2003, s. 15.

Şahane'ye gelen Rusyalı Toma çobanbaşı yapılmıştır. Toma'nın çalışmaları sonucunda, Tekman döneminde hastalanan hayvanlar tedavi edilmeye başlanmıştır. Çobanbaşı Toma ile yapılan sözleşmenin süresi bitmek üzere olduğundan merinos koyunlarının bakımı için yeni bir yabancı uzman arayışına girilmiştir²⁰.

Osmanlı Devleti'nde fabrikaların kurulmasında önemli rol oynayan mühendislerden Barutçubaşı Hoca Evanis (Ohannes)²¹, merinos yetiştiriciliği ve bakımında bilgili birisi olan Avusturyalı Matej isminde bir Avrupalı uzmanın bölgede olduğu bilgisini vermiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, Matej hayvanları iyileştirebileceğini ifade ederek göreve başlamış ve bu işte ehil olduğunu hayvanları tedavi ederek göstermiştir. Hakkında alınan olumlu referanslar ve göstermiş olduğu performans sonucunda Matej çobanbaşı yapılmıştır. Matej'e selefi Tekman'a verildiği gibi 1500 kuruş maaş verilmiştir. Matej çiftliklerde konuşulan Türkçe ve Bulgarca'yı bilmediği için, çiftliklerdeki personel ile iletişimi sağlamak amacıyla 500 kuruş maaşla bir tercüman görevlendirilmiştir²². Bu dönemde çiftliklerde çalışan çobanlara 62,5 kuruş maaş verildiği göz önüne alındığında Matej'e çok fazla maaş verildiği anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde ve Çiftlikât-ı Hümâyûn'da merinos yetiştiriciliğine verilen önem, sadece Avrupalı uzmanların görevlendirilmesiyle kalmamış, bununla ilgili bilgiler içeren kitapçıkların basılarak koyun yetiştiricilerinin bilgilendirilmesi tavsiye edilmiştir. Bu amaçla Almanya'da merinos yetiştiriciliği ile ilgili yayınlanmış olan ve daha önce Ermeni harfleriyle Türkçe basıldığı ifade edilen kitapçığın Arap harfleriyle Türkçe olarak basılması tavsiye edilmektedir²³. Daha sonraları bu kitapçıktan vazgeçilerek Ziraat Talimhanesi'nde Rusça tercümanlığı yapan

---

²⁰ BOA, *HHD*, nu. 66, s. 24, 1 S 1263/19 Ocak 1847.

²¹ Barutçubaşı Hoca Evanis (Ohannes) Dadyan II. Mahmud döneminde Avrupa'ya gönderilen ilk öğrenciler arasında yer almaktadır. Londra elçisi Nuri Efendi'nin gayretleriyle, Hoca Evanis'in 1835'de Waltham Abbey baruthanesinde staj yapması sağlanmıştır. Altuniş Gürsoy, Belkıs, "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü", *Bilig*, Kış 2006, sayı: 36, s. 151. Osmanlı sanayileşmesinde önemli bir yere sahip olan Hoca Evanis (Ohannes) 1843 yılında eski seraskerlerden Rıza Paşa ile birlikte Hereke Fabrikası'nı işletmeye açmışlardır. Mehmet Topal ve arkadaşları, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketinin Türkiye'de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri Hereke Fabrikası ve Nizamnamesi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 25, 2012, s. 42.

²² BOA, *HHD*, nu. 66, s. 24, 1 S 1263/18 Ocak 1847.

²³ BOA, *HHD*, nu. 66, s. 24, 3 Ra 1263/19 Şubat 1847.

Agaton Efendi* tarafından başka bir kitapçığın tercüme edilerek basılması ve koyun yetiştiricilerine dağıtılması istenmiştir²⁴.

Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'nda çalıştırılan çoban ve çiftçilerin bu tarihlerde genellikle Filibe ve Pazarcık taraflarından getirildiği görülmektedir. Çiftlikât-ı Hümâyûna gelecek çoban ve çiftçilerin hayvan otlatmada ehil ve ziraattan anlayan kişiler arasından seçilmesi istenmektedir. Çobanlar Filibe ve Pazarcık taraflarından bir yıl süreyle Ruz-i Kasımdan²⁵ (8 Kasım) yaklaşık 20-25 gün önce Çiftlikât-ı Hümâyûnda olacak şekilde gönderilmektedir. Çobanların seçilmesinde Filibe ve Pazarcık'tan kefiller istenmekte, çobanların kaçması halinde veya verecekleri zararların karşılanmasında bu kefiller sorumlu tutulmaktadır. Ayrıca belirlenen çobanlar ve kefillerin hangi kazada, hangi köyde, hangi hanede oturduklarının; ne isimle tanındıklarının belirlenmesi istenmektedir²⁶.

---

* Agaton Efendi, Osmanlı Devleti'nde ilk ziraat okulu olan Yeşilköy'deki "Ziraat Talimhanesi"nde görevli Amerikalı Davis adındaki uzmana tercümanlık yapmaktadır. Agaton Efendi Fransa'da ziraat eğitimi almış olan ilk Osmanlı gençlerindedir. Bu kişi aynı zamanda sonraları hükümette görev alan ilk Hıristiyan Nazır olacaktır. Sevtap Kadioğlu, "Osmanlı Döneminde Türkiye'de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve 'Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi'", *Kutadgubilig*, sayı 8, 2005, ss. 239-257, s. 259.

²⁴ BOA, *HHD*, nu. 66, s. 25, 17 Ra 1264/22 Şubat 1848.

²⁵ Eskiden yıl "Hızır Günleri" ve "Kasım Günleri" olarak ayrılmaktaydı. 8 Kasım'dan 6 Mayıs'a kadar geçen zamana Ruz-i Kasım günleri denilmekte olup, bu zaman dilimi kış mevsimini oluşturmaydı. 6 Mayıs'ta başlayan Hıdrellez ile Kasım başlangıcı olan 8 Kasım arasındaki günler Hızırilyas'ın devamı kabul edilen yaz mevsimi olarak kabul edilmekteydi. Yavuz Unat, "İslâm'da ve Türklere Zaman ve Takvim", *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ed: Öcal Oğuz, 2004, s. 17. Kasım günleri 8 Kasım ile 6 Mayıs tarihleri arasını kapsayan 179/180 günlük süreyi kapsamaktadır. Hıdrellez günleri ise 6 Mayıs ile 8 Kasım tarihleri arasını kapsayan 186 günlük bir dönemi kapsamaktadır. Kasım günlerinin başlamasıyla birlikte Pastırma yazı denilen sıcak bir dönem başlar, ardından Ülker ile havalar soğumaya başlar ve daha sonra Erbain denilen dönem başlar. M. Ali Özdemir – Okan Bozyurt, "Afyonkarahisar Halk Takviminin Sıcaklık Verileri İle Karşılaştırılması", *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 11, Sayı 15 Erzurum, 2006, s. 53-82. Erbain, kırk demektir ve kırk günlük (21/22 Aralık-31 Ocak) karakışım adıdır; Zemheri olarak da bilinir. Hamsin ise, elli anlamındadır ve erbainden sonra gelen elli günlük (1 Şubat-21 Mart) devredir. 19 Şubat-7 Mart arası birer hafta arayla cemreler düşer. İlk cemre 20/21 Şubat'ta havaya düşer ve havalar ısınır. İkinci cemre 27/28 Şubat'ta suya düşer, sular ısınır. Üçüncü ve son cemre 6/7 Mart'ta toprağa düşer ve toprak ısınır. Cemreler düşse de kış henüz bitmemiştir. Çünkü 10-17 Mart arası günlerde kocakarı soğukları (berde'l-acüz) soğukları olarak adlandırılan soğuk ve yağışlı havalar hüküm sürer. Mustafa Sever, "Toplumsal Bellek Ve Geleneksel Eylem Bağlamında Bir Sözel Tarih Metninin Değerlendirilmesi", *Millî Folklor*, Yıl: 20, Sayı: 77, Ankara, 2008, s. 65.

²⁶ Çiftçi, a.g.m., s. 9.

Filibe ve Pazarcık'tan gelen çoban ve çiftçilerin yol masrafları olarak her birine 200 kuruş verilmekte ve bu masraflar Filibe mal sandığından karşılanmaktadır²⁷. Daha sonra bu harcırahların 1852 senesi için 600 kuruşa çıkarıldığı görülmektedir²⁸. Aynı yıl için çoban maaşları da 62,5 kuruştan 100 kuruşa çıkarılmıştı²⁹. Böylelikle çoban ve çiftçilerin bir yıllık ücretlerinin yarısı peşin olarak daha işe başlamadan kendilerine verilmektedir. Bu durumun sebebi olarak Çiftlikât-ı Hümâyûna gelen çoban ve ırgatların geride bıraktıkları ailelerinin geçim sıkıntısına düşmesini engellemek ve böylelikle Çiftlikât-ı Hümâyûn'dan kaçmalarına engel olmak istenmesi etkili olmuştur.

Filibe ve Pazarcık'tan gelen çoban ve çiftçilerin sayısının ilerleyen dönemlerde giderek arttığı gözlenmektedir. 1847 senesi için Çiftlikât-ı Hümâyûna 40'ı çoban ve 20'si çiftçi olmak üzere toplamda Filibe kaymakamından 60 kişi istenmiş ve yol masrafları olarak toplamda 12.265 kuruş verilmiştir³⁰. Bu verilen meblağ ortalama kişi başına 200 kuruşa tekabül etmektedir. 1851 ve 1852 seneleri için de Filibe'den 90 kişilik çoban ve çiftçi talep edilmiştir³¹. 1853 senesi için ise Filibe ve Pazarcık taraflarından 70 çoban istenmiştir³². 1854 senesi için istenen çoban sayısının tekrar artırıldığı, 120 çoban ve çiftçinin istendiği görülmektedir³³. 1855 senesi için istenen çoban ve çiftçilerin sayısının ise 100 olduğu görülmektedir³⁴.

3. Merinos Yetiştiriciliğini Geliştirme Çalışmaları

Merinos koyunu yetiştiriciliğinin geliştirilmesi amacıyla önemli girişimlerde bulunulmuştur. Bunlar arasında açılan eğitim kurumlarında hayvancılıkla ilgili eğitimler verilmiş ve merinos koyunlarının memleketin değişik bölgelerinde yetiştirilmesi için çeşitli yerlere dağıtıldığı görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde açılan ilk modern ziraat okulu olan Ziraat Talimhânesi'ne de merinos koyunu yetiştiriciliğinin daha sistemli bir şekilde ve eğitilmiş bir kadro tarafından yapılması için önemli görevler

---

²⁷ BOA, *HHD*, nu. 72, s. 111, 1 Ca 1267/4 Mart 1851.

²⁸ BOA, *HHD*, nu. 72, s.112, 1 Ca 1268/22 Şubat 1852.

²⁹ BOA, *HHD*, nu. 72, s. 111, 22 Z 1267/18 Ekim 1851.

³⁰ BOA, *HHD*, nu. 66, s. 25, 28 Ra 1263/16 Mart 1847.

³¹ BOA, *HHD*, nu. 72, s. 111, 3 Ca 1267/6 Mart 1851.

³² BOA, *HHD*, nu. 72, s. 113, 26 Ca 1268/29 Mart 1851.

³³ BOA, *HHD*, nu. 72, s. 113, 4 Ra 1270/5 Aralık 1853.

³⁴ BOA, *HHD*, nu. 72, s. 115, 15 M 1271/8 Ekim 1854.

düşmüştür. Osmanlı sanayileşmesinde ve merinos koyunu yetiştiriciliğinde etkili bir isim olan Barutçubaşı Hoca Evanis'in (Ohannes) girişimleri sonucunda açılmış olan Ziraat Talimhanesi'nde, yünlü hayvanların özellikle de merinos koyunlarının ıslahı ile ilgili teorik ve pratik dersler verilmekteydi³⁵.

Merinos koyunlarının fiyatlarının yukarıda da ifade edildiği gibi çok yüksek olmasından dolayı halkın kendi imkânlarıyla bu hayvanları satın alıp yetiştirmesi zor görünüyordu. Bundan dolayı devlet Rumeli'de ve Anadolu'da değişik çiftliklere bu koyunları düşük fiyatlarla veya tamamen ücretsiz olarak dağıtmıştır. Örneğin bunlar arasında Vidin müşirine 1500, Silistre ve Rumeli müşirlerine 500 baş merinos koyunu ve damızlık koç satın almaları emredilerek bunları “ashab-ı ağnama” dağıtmaları istenmiştir. Bu sayede halkın bu koyunları yerli koyunlarla birleştirerek kısa sürede çoğaltacağı ve böylelikle iyi cins yapağı elde edileceği düşünülüyordu. Halkın merinos koyunu yetiştirmesini teşvik etmek amacıyla yapılan diğer önemli bir uygulama ise ondalık ağnam vergisinin alınmamasıydı. Bu verginin 1258/1842-3 yılında 10 yıllığına alınmayacağı belirtilmiş, bu süre 1269/1852-3 senesinde tekrar 10 yıllığına uzatılmıştır³⁶.

Bu tür çalışmaların Çiftlikât-ı Hümâyûnu'nda da yapıldığı görülmektedir. Manisa eski kaymakamı Sadık Bey'e tanesi 150 kuruştan 12 adet merinos koçu satılmıştır³⁷. Filibe eski kaymakamı Abdülehad Ağa'ya da 1845'te 50 adet merinos koyunu tanesi 1000 kuruştan satılmış, 38.000 kuruşu 1846'da yeni kaymakam tarafından ödenirken, kalan 12.000 kuruş Özine Eyaleti müşiri Rüstem Paşa tarafından 1847'de Darbhâne-i Âmireye ödenmiştir. Yine 1845'te Tırnova eski kaymakamı İsmail Ağa'ya 15 merinos tanesi 1.000 kuruştan satılmıştır. Bunların bedeli olan 15.000 kuruşun ödemesi ise yeni Tırnova Kaymakamı Hilmi Paşa tarafından yapılmıştır. Vize Sancağı Muhassılı İsmail Rahmi Paşa'ya da 15 adet merinos koyunu yine 1845'te verilmiş, bunların ücreti olan 12.000 kuruş tahsil edilmiştir³⁸.

---

³⁵ Mehmet Ali Yıldırım, “Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)”, *OTAM*, Sayı: 24, 2008, s. 230.

³⁶ Uzun, “İslimye...”, s. 77.

³⁷ Mihaliç ve Kırmasti kazalarında kâin Çiftlikât-ı Hümâyûnun mevcûd ağnâmdan olub sâbık müdürü Ahmed Sâbit Efendi marifetiyle Mağnisa kâimakamı sâbıkı Sâdık Beye fûrûht olunan merinoz koçlarıyla Rumeli ağnâmı esmânî olub mîr-i mumâileyhden bittahsil darbhâne-i âmireye teslimi için işbu pusula tahrîr olundu. 3 Rebiyülahir sene 262(31 Mart 1846). BOA, *HHD*, nu. 66, s. 33.

³⁸ BOA, *HHD*, nu. 66, s. 33.

Merinos yetiştiriciliğini teşvik amacıyla, 10 adet koçun Barutçubaşı Evanis'in (Ohannes) kardeşi Bağos'a verildiği kaydedilmektedir³⁹. Hûdâvendigâr Valisi Mustafa Nuri Paşa da kendi çiftliğinde çoğaltmak için 65 adet merinos koçu istemiştir. Çiftlikât-ı Hümâyûn Müdürü Halil Efendi, paşanın bu isteğini mabeyne iletmiştir. Halil Efendi'ye verilen cevapta paşanın istediği koçların verilmesine izin verilmiştir. Merinos koyunlarının sayısının artırılması amacıyla, Rumeli'de uygun olan mahallerde koyunculukla uğraşanlara merinos koyunlarının kuvvetli kefil ve senetlerle demirbaş olarak verilebileceği ifade edilmiştir. Bu verilen merinos koyunlarından elde edilecek yapağuların rayiç fiyatın üzerinde fabrikây-ı hümâyûn için satın alınacağı belirtilerek halkın merinos yetiştiriciliği noktasında heveslendirilmesi amaçlanmıştır⁴⁰. Tabii burada merinos koyunu yetiştirilmesinin et ve süt ihtiyacından çok yün elde etmek amacıyla gerçekleştirildiğini ifade etmek yararlı olacaktır. Özellikle İzmit'te bulunan Çuha fabrikasının hammaddesini karşılamak amacıyla bu girişimlerde bulunulduğu görülmektedir⁴¹.

4. Merinos Yetiştiriciliğinin Başarısız Olmasının Nedenleri

Merinos koyunu yetiştirmenin geliştirilmesi amacıyla devlet tarafından gerçekleştirilen girişim ve yatırımlara, hayvancılıkla uğraşanlara sağlanan kolaylıklara rağmen, merinos yetiştiriciliğinde hedeflenen başarıya ulaşılamadığı görülmektedir. 16 Teşrin-i Sani 1296 (28 Kasım 1880) tarihli arzda yer alan bilgilere göre 7-8 sene evveline kadar 35.000 civarında bir sayıya ulaşmış olan merinos koyunu sayısının 16.000'lere düştüğü ifade edilmektedir⁴².

Merinos koyunlarının yetiştirilmesinde başarısız olunmasının nedenleri, Ziraat Nezareti Umur-u Baytariye Müfettişi ve Baytar Mektebi Müdürü Miralay (Albay) Mehmet Ali Bey⁴³ tarafından padişaha sunulan

---

³⁹ BOA, *HHD*, nu. 66, s. 23, 9 N 1262/31 Ağustos 1846.

⁴⁰ BOA, *HHD*, nu. 66, s. 26, 17 Ra 1264/31 Ağustos 1846.

⁴¹ Hilal Karavar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmit Çuka Fabrikası*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006, s. 53.

⁴² Yıldız Perakende Evrakı, Arzuhal ve Jurnaller, nu. 4/18.

⁴³ Mehmet Ali Bey, Osmanlı'da sivil veterinerliğin gelişmesine gayret göstermiştir. Vasıta-i Servet isimli mecmuasında bunu gerçekleştirmek için çalışmalarda bulunmuştur. 1888'de Nafia Nezaretine bağlı Umur-u Baytariye Müfettişi-i Umumiliğine tayin edilmesi işini daha da kolaylaştırmıştır. Mehmet Ali Bey'in de içinde bulunduğu bir komisyonun sunmuş olduğu rapor doğrultusunda Mülkiye Tıp Mektebi'nde veteriner yetiştirmek amacıyla bir sınıf açılması istenmiştir. Verilecek eğitimin süresi 4 yıl olacak, son iki sınıf

raporda izah edilmektedir. Mehmet Ali Bey raporunda, daha önce Çiftlikât-ı Hümâyûn görevlilerinin ifade etmiş olduğu, hayvanların farklı bir coğrafyadan gelmelerinden dolayı iklim şartlarına uyum sağlayamayarak telef oldukları şeklindeki sebepleri, hayvanların çoğalmalarını engelleyen faktörler olarak görmemektedir. Müfettişe göre bu sebepler doğru olsa, Mihaliç kazasında kimsenin koyunu olmaması gerekmektedir. Çünkü ister İspanya ağnamı olarak tabir edilen merinos koyunları, isterse farklı bir bölgeden getirilen hayvan hava ve su değişiminden dolayı adaptasyon sorunu yaşayarak ölebilir. Ancak ondan meydana gelecek yavrular doğduğu yerin havasına, suyuna ve otuna alışmaktadır ve Çiftlikât-ı Hümâyûnda da bu şekilde 30 yılı aşkın bir süre merinos koyunu yetiştirildiği için bu bahaneler inandırıcı bulunmamıştır. Ayrıca halka dağıtılan merinos koyunları varlıklarını devam ettirirken Çiftlikât-ı Hümâyûndaki merinos ağnamının telef olması veya asli özelliklerini koruyamaması çiftlik çalışanlarının görevlerini iyi yapmadıklarını göstermektedir.

Raporda merinos koyunlarının çoğaltılmasındaki başarısızlığın nedenleri ayrıntılı bir şekilde çıkartılmıştır. Sebepler arasında, gelen merinos koçlarının istenilen vasıfta olmaması, merinosların gıdalarını meralarda tam olarak alamaması, Avrupa'da olduğu gibi bu hayvanlara gıda takviyesi yapılmaması da merinosların çoğalmasını engellemiştir. Merinos koyunlarının ağıllarının hayvanların barınması için yeterli olmaması, veterinerlik hizmetlerinin iyi verilmemesi gibi sebepler de merinos koyunlarının yıldan yıla sayısının azalmasına neden olmuştur⁴⁴. 1880'li yıllara ait Ziraat Gazetesi de merinos yetiştiriciliğinde, koyunların yetiştirildiği iklim, havaya, meraya dikkat edilmemesi, nasıl bakım yapılacağı ile ilgili herhangi bir eğitim almadan, eski alışkanlıkları devam ettirilmesi; kurak yerlerde beslenmesi gerekirken nemli yerlerde beslenmesinden dolayı kelebek ve uyuz gibi hastalıklara yakalanarak hayvanların telef olduklarını ifade etmektedir⁴⁵.

Merinos yetiştiriciliğinin başarısız olmasında, 19. yüzyılın ikinci yarısında kumaş ithalinin serbest bırakılması da etkili olmuştur. Çünkü kumaş ithaline izin verilmesi yerli dokumacılığı öldürüldüğü gibi merinos

---

öğrenciler Halkalı Ziraat Mektebi'nde okuyacak ve her sınıfa 40 öğrenci alınacaktır. 1889'da Mülkiye Tıp Mektebi'nde açılan bir sınıfa veterinerlik öğrencileri alınmıştır. İlk iki yılı burada okuyan öğrenciler üçüncü ve dördüncü sınıfı ise 1891'de Halkalı'da bulunan Ziraat Mektebi'nde yatılı olarak tamamlamışlardır. Mehmet Ali Bey 1892'de açılan Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'ne müdür tayin edilmiştir. Sivil veteriner mektebi, aralarında milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un da bulunduğu ilk mezunlarını 1893'te vermiştir. Nihal Erk, *Veteriner Tarihi*, A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966, s. 284-285.

⁴⁴ BOA, *HHD*, nu. 23419, s. 1.

⁴⁵ *Ziraat Gazetesi*, 17 Ş 1298/15 Temmuz 1881, s. 96-97.

yetiştiriciliğini de baltalamıştır⁴⁶. Merinoslar yerli ırklara göre daha hassas olduklarından, yetiştirilmeleri de biraz zahmetliydi. II. Abdülhamid döneminde 1900'lerde Rumeli'den kıvırcık koçları getirilerek gerek Karacabey Harası gerekse Marmara bölgesinde merinosların kıvırcık ırkına çevrilmesine başlanmıştır. Böylece Marmara bölgesindeki Merinos yetiştiriciliği, yerini daha kaba yapağılı fakat kötü şartlara daha dayanıklı kıvırcık yetiştiriciliğine bırakmıştır⁴⁷. Ancak bu melezlemelerde merinos koyunlarının asli özellikleri kaybolmuş, dolayısıyla melez koyunlardan elde edilen yünlerdeki kalite de azalmıştır. Bundan dolayı 1912 yılında yeniden Fransa'dan 90 adet merinos koyunu ve 10 adet merinos koçu getirilmiştir. Ancak bunların çoğaltılmasında da gerekli hassasiyet gösterilmediğinden bunların da asli özelliklerini kaybettikleri 1927 Sâlnâmesi'nde belirtilmektedir⁴⁸.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde sanayileşme çabaları içerisinde açılan fabrikalardan özellikle dokumacılıkla ilgili olan Feshane, İslimye Çuka Fabrikası, İzmit Çuka Fabrikası gibi kuruluşların hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla Hazine-i Hassa'ya bağlı olan çiftliklerden Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'nda merinos koyunu yetiştirilmesi konusunda ciddi bir atılım gerçekleştirilmiştir. Devlet büyük meblağlar ödeyerek yurtdışından merinos koyunları ithal etmiş, Anadolu ve Rumeli'de değişik çiftliklere aldığı fiyattan daha düşük ücretlerle satmış hatta bazı çiftliklere demirbaş olarak ücretsiz bir şekilde dağıtmıştır.

Yine merinos koyunu yetiştirmede yurtdışından yabancılar getirilerek görevlendirilmiş, Avrupa'da merinos yetiştiriciliği konusunda basılmış yayınlar tercüme edilmiştir. Koyun yetiştiriciliği alanında tecrübeli oldukları belirtilen Filibe ve Tatarpazarcık taraflarından çobanlar getirilmiştir. Her bölgeden İstanbul'un et ihtiyacını karşılamak amacıyla alınan ondalık ağnam vergisinin merinos koyunları için muaf tutulduğu görülmektedir. Merinos koyunlarının yapağı üretimini artırmak amacıyla devlet merinos yetiştiren çiftçilerden yapağı fiyatının 1 kat fazlasını ödeyerek ürünlerini satın alacağı vaadinde bulunmuştur.

Merinos yetiştiriciliğinde önceleri başarı elde edilmiş, özellikle Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'nda yetiştirilen merinos koyunlarının sayısı her geçen gün artmış, ancak daha sonra ibre tersine dönmüştür. Ve ilerleyen

---

⁴⁶ Metin Altun ve arkadaşları, a.g.e., s. 86.

⁴⁷ Aksoy, a.g.e., s. 15.

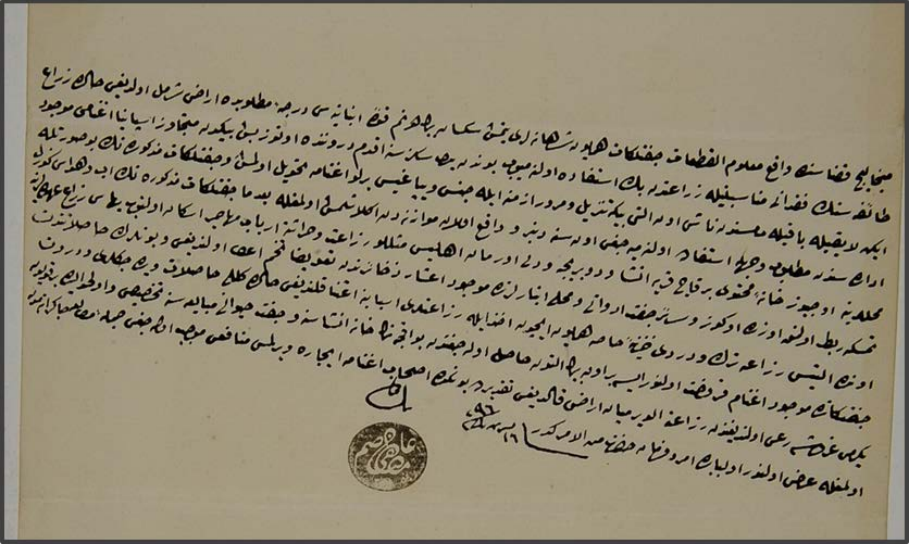
⁴⁸ Sâlnâme, 1927, s. 200.

dönemlerde merinos koyunu yetiştiriciliği kişi ve kurumlardaki ilgisizlik ve tedbirsizlik sonucunda önemini iyice yitirmiştir. Merinos koyunu yetiştiriciliğinde bu olumsuz sonuçların oluşmasında; merinosların bakımında gerekli hassasiyetin gösterilmemesi, yapılan melezlemeler neticesinde merinos koyunlarının cinslerinin bozulması, yapağı kalitesinin düşmesi, etinin yerli koyunlara göre lezzetsiz oluşu, merinos koyunlarının bakımını yapacak ehil çobanların olmaması gibi faktörler sıralanabilir.

Osmanlı Devleti döneminde Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu merinos koyunu yetiştirmede başarılı olamasa da Cumhuriyet döneminde Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu topraklarında kurulan Karacabey Harası'na Alman merinosu getirilerek yerli kıvırcık koyunlarıyla melezleme yoluyla Karacabey merinosu denilen tür elde edilecektir.

Ek 1. Mihaliç Çiftlikât-ı Hümâyûnu'nda merinos koyunu yetiştiriciliğinin başarısız olması sonucunda Çiftlikât-ı Hümâyûn'un değerlendirilmesi ile ilgili bir belge. Yıldız Perakende Evrakı, Arzuhal ve Journaller, nu. 4/18.

Ek 2. İspanya Merinosu

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

- Bursa Vilâyet Sâlnâme-i, Def'a 35, Bursa Vilayet Matbaası, 1927.
BOA, *Sadaret, Mektûbî Kâlemi, Umum Vilayet Evrakı*, nu. 144/85/1.
BOA, *Hazine-i Hassa Defterleri*, nu. 10, 66, 70, 72, 11328, 18920, 19257, 19259, 23419.
BOA, *Yıldız Perakende Evrakı, Arzuhal ve Journaller*, nu. 4/18.

Kitaplar ve Makaleler

- Aksoy, Ali Rıza, *Hayvan Islahı Ders Notları*, Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Kars 2003.
- Altun, Metin – Ünlü, Hasan – Kesiriklioğlu, Fatma, *Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Bursa ve Merinos*, U.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uygulama Merkezi Yayınları, Bursa, 2001.
- Altunış Gürsoy, Belkıs, “Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü”, *Bilig*, Ankara Kış 2006, sayı: 36, ss. 139-165.
- Çiftçi, Cafer, “19. Yüzyılda Kırmastı’de Padişah Çiftlikleri”, *Mustafakemalpaşa (Kırmastı) Sempozyumu (7-9 Ekim 2011) Bildirileri*, Mustafa Kemalpaşa Belediyesi Yayınları, Bursa, 2013, ss. 145-154.
- Erk, Nihal, *Veteriner Tarihi*, A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.
- Günaydın, Gökhan, “Koyun Yetiştiriciliğinin Ekonomi Politikası”, *U. Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, 2009, ss. 15-32.
- Güran, Tefvik, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*, Eren yayınları, İstanbul 1998.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Bilim, Teknoloji ve Sanayide Modernleşme Gayretleri”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II*, İ.Ü. Edb. Fak. Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 1-22.
- Kadioğlu, Sevtap, “Osmanlı Döneminde Türkiye’de Ziraat Okulları Üzerine Notlar ve ‘Tedrisatı Ziraiye Nizamnamesi’”, *Kutadgubilig*, sayı: 8, İstanbul 2005, ss. 239-257.
- Karavar, Hilal, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İzmit Çuka Fabrikası*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2006.

- Kütükoğlu, Mübahat, “Osmanlı İktisadî Yapısı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, C. I, IRCICA Yayınları, İstanbul 1994, ss. 513-650.
- “Merinos”, Meydan Larousse, C. XIII, Sabah Gazetesi Yayınları, s. 414-415.
- Özdemir, M. Ali – Bozyurt, Okan, “Afyonkarahisar Halk Takviminin Sıcaklık Verileri İle Karşılaştırılması”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 11, Sayı: 15, Erzurum, 2006, ss. 53-82.
- Sever, Mustafa, “Toplumsal Bellek Ve Geleneksel Eylem Bağlamında Bir Sözel Tarih Metninin Değerlendirilmesi”, *Millî Folklor*, Yıl: 20, Sayı: 77, Ankara, 2008, ss. 61-68.
- Topal, Mehmet ve arkadaşları, “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Hareketinin Türkiye’de İşletmecilik Anlayışının Oluşumuna Etkileri Hereke Fabrikası ve Nizamnamesi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 25, 2012, ss. 37-64.
- Unat, Yavuz, “İslâm’da ve Türklerde Zaman ve Takvim”, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ed: Öcal Oğuz, Ankara 2004, ss. 15-24.
- Uzun, Ahmet, “İslimye Çuka Fabrikası”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Yayın No:21-22 (Ekim 1999, Mart 2000), ss. 77-84.
- _____, “Osmanlı Devleti’nde Koyun Yetiştiriciliği Üzerine Kantitatif Bir İnceleme (1835-1857)”, *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 52, Sayı 1, İstanbul 2002, ss. 55-67.
- Yıldırım, İsmail, “Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 11, Sayı: 2, 2001, ss. 313-326.
- Yıldırım, Mehmet Ali, “Osmanlı’da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Mektebi (1847-1851)”, *OTAM*, Sayı: 24, Ankara 2008, ss. 223-240.

AMERİKAN BOARD KAYITLARINA GÖRE BURSA'DA PAPAZ DÖVÜŞÜ: AMERİKALI MİSYONERLERLE YERLİ RUHBAN SINIFININ İKTİDAR MÜCADELESİ (1832-1860)

Muhsin ÖNAL*

ÖZET

Amerikan Board teşkilatına mensup misyonerler 1834 yılında Bursa istasyonunu kurmuşlardır. Hedef Bursa'da Protestanlığa iman etmiş bir cemaat teşkil etmektir. Ancak bu hedefe ulaşmak kolay değildir. Zira onlar misyonlarını yayarken ciddi sıkıntılarla uğraşmak zorunda kalmışlardır. Belki de bu sıkıntıların en büyüğü yerli ruhban sınıfının muhalif tavırlarıdır. Kentteki papaz ve rahipler uzun süre evangelik öğretinin önünü kesmek ve Protestanlık davasının Bursa'ya nüfuz etmesini engellemek için her türlü yolu denemişlerdir. Bu çalışmada iki grup arasındaki mücadelenin bizzat misyonerlerin gözüyle Bursa ekseninde incelenmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Amerikan Board, Protestan, Misyoner, Ruhban Sınıfı.

ABSTRACT

The Struggle Among The American Priests: The Power Contest Between American Missionaries and Native Clergy (1832-1860)

The members of the American Board Organization established the Bursa station in 1834. They aimed to constitute a congregation that believes the Protestantism. But it isn't easy to reach this goal. For as much as the missionaries emit their missions, they obliged to dealt with crucial annoyances. Probably the

---

* U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

most important problem was the adverse attitudes of the native clergy. The pastors and the priests of the city stick at nothing to prevent evangelic principles and hinder the Protestantism to penetrate Bursa for a long time. At this work it was aimed to investigate the conflict and contest among the two groups according to missionaries point of view in the context of Bursa.

Key Words: Bursa, American Board, Protestant, Missionary, Clergy.

GİRİŞ

Osmanlı toprakları üzerinde faaliyet gösteren ve en etkili sonuçları üreten misyonerlik teşkilatı Amerikan Board'dur. Bu teşkilat 27 Temmuz 1810 tarihinde kurulmuş ve ilk toplantısına Andover Ruhban Okulundan Profesörler, civar yerleşim birimlerinde görevli papaz ve rahiplerin yanı sıra Ruhban Okulunda okuyan dört öğrenci katılmıştır (Strong, 1910). Amerikan Board, 1818 tarihli yıllık toplantısında Osmanlı İmparatorluğu'na bir heyet yollamayı kararlaştırmıştır (Köprülü, 1987). Alınan bu karar doğrultusunda Pliny Fisk ve Levi Parsons adlı iki misyoner aynı yıl Filistin'de görev yapmak üzere atanmışlardır. Ne var ki Fisk ve Parsons 1819 yılı sonuna kadar Amerika'dan ayrılamamış ve ancak 1820 yılında İzmir'e ulaşabilmişlerdir (American Board of Commissioners for Foreign Missions [ABCFM], 1908). Misyonerlerin gayesi Kudüs'e ulaşmaktır. Fakat İzmir vasıtasıyla Türkiye topraklarıyla tanışan Protestan misyonerlerin yeni hedefi İmparatorluğun kalbi sayılacak Anadolu coğrafyasının önemli merkezleri olacaktır.

1. Amerikalı Misyonerlerin Bursa'ya Ulaşma Serüvenleri

Amerikan Board'un Türkiye kısmındaki misyonerlik faaliyetleri 1831 senesinde William Goodell'in İstanbul'a ulaşması ile başlamıştır. Bir önceki yıl Eli Smith ile H.G.O. Dwight, gözlemlerde bulunmak ve araştırmalar yapmak üzere Anadolu, Ermenistan ve Pers bölgesini kapsayan uzun ve yorucu bir seyahat tertip etmişlerdir. Dönüşte, İstanbul'a ulaşmaları, Goodell'in bu kente gelişinin hemen ardından olmuştur (Bartlett, 1972).

Bununla birlikte Board misyonerlerinin geniş çaplı aktiviteleri 1830'dan sonra özellikle de Amerikan hükümetinin onlara yakın ilgi göstermesi ve cesaret vermesiyle gerçekleşmiştir. 1840'larda A.B.D. Dışişleri Bakanı Daniel Webster (1831-1843), Protestanları ve kurumlarını korumaya yönelik sempatisini açıkça izhar etmeye başlamıştı (Aydın, 2006). Bu gelişmelerden cesaret alan misyonerler, Türkiye toprakları açısından misyon tarihinde ilk dönem olarak ifade edilen 1831-1846 yılları arasında birbiri ardınca pek çok istasyon kurmuşlardır. Bu istasyonlardan bazıları İstanbul (1831), İzmir (1833), Bursa (1834), Trabzon (1836) ve Erzurum (1839)'dur (ABCFM, 1908).

Bursa, çok erken tarihlerde misyonerlerin dikkatini çekmiş ve önemli bir çalışma sahası olarak kabul görmüştür. Her ne kadar kent, 1834 yılında istasyona dönüştürülmüşse de bu tarihten önce Bursa'yı görme fırsatını yakalayan misyonerler olmuştur. Şehri ilk ziyaret eden misyoner William Goodell'dir. Goodell 1832 senesinde Bursa'yı ziyaret etmiş ve kente hayran kalmıştır. Misyoner şehrin doğal güzellikleri karşısında hayranlığını gizleyememiş ve konuyla ilgili Board merkezine yolladığı mektupta şu satırları kaleme almıştır: "İstanbul'u bir tarafta tutarsak, Bursa kesinlikle Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilindeki en güzel şehirlerden biri. Eksik olan tek şey Tanrı'nın ve Mesih İsa'nın öğretisi" (Goodell, 1833; s. 155-156).

Board merkez heyeti bu sözleri ciddiye almış olacak ki 8 Aralık 1833 tarihine denk gelen Pazar gecesi, Andover Ruhban Okulunun ibadethanesinde Peder Thomas Pinchnet Johnston ve Peder Benjamin Schneider, Asya kıtasındaki Bursa'ya misyoner olarak atandıklarına dair tayin bildirgesini almışlardır (ABCFM, 1834).

İki misyoner eşlerini de yanlarına alarak 12 Aralık 1833 tarihinde Boston'dan yola çıkmış ve 1834 Şubatında İstanbul'a ulaşmışlardır (Good, t.y.). Schneider buradan Bursa'ya geçecektir. Ne var ki Johnston için rota farklıdır. Zira sonradan yapılan bir değişiklikle Bursa'ya onun yerine Philander O. Powers atanmıştır (Richardson, 1868). Powers ve ailesi, altmış üç günlük zorlu bir yolculuğun ardından 12 Ocak 1835 tarihinde İzmir'e ulaşmıştır. Buradan İstanbul'a geçmiş ve nihayet 13 Şubat'ta Bursa'ya varmıştır (ABCFM, 1835, 1836). Schneider'ın ailesiyle birlikte kente ulaştığı tarih ise 15 Temmuz 1834'dür (ABCFM, 1836).

2. Rum Ruhban Sınıfı ile Misyonerler Arasında İktidar Mücadelesi

Schneider, ailesini Bursa'ya götürmeden önce Goodell'le birlikte kenti ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Bursa'ya yerleşebilmek için gerekli koşul ve düzenlemeler sağlanmaya çalışılmıştır. Bölgedeki tüm unsurların misyonerleri dostça karşılamış olmaları Schneider'ı bir hayli cesaretlendirmiştir (ABCFM, 1836). Bununla birlikte misyonerlerin şehirden ayrılmalarının hemen ardından kentteki rahipler onlara karşı şiddetli bir muhalefet kampanyası başlatmışlardır. Dolayısıyla Schneider ailesini Bursa'ya götürdüğünde durum tamamen değişmiştir (ABCFM, 1836).

Schneider'ın kente ikinci kez ayak basmasından itibaren din adamları kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmuş ve kendisine muhalefet etmeye başlamışlardır. Misyoner ilk etapta Rum mahallesinde yaşamaya karar vermiş ve esas itibariyle Rumlar arasında faaliyet göstermeye niyet etmiştir: "O, Ermeniler'in, Rumlar'a göre İncili Şerife karşı daha hassas ve yatkın

olduklarını henüz kavrayamamıştır” (Good, t.y. s. 12). Schneider, mahallede bir ev kiralamıştır. Ancak hanesinin güvenliğini sağlama konusunda endişeleri vardır. Zira şehirde, Rum piskoposun, İstanbul’daki patriği durumdan haberdar edene kadar kendilerine ev temin edilmemesi konusunda cemaatine talimat verdiği yönünde ciddi söylentiler dolaşmaktadır. Rumlar arasında piskoposun otoritesini ve nüfuzunu kullanarak misyonerleri engelleyeceği kanaati hâsıl olmuştu. Schneider’ı rahatlatan ise ev sahibinin basiretli tutumuydu. Misyoner ev sahibinin oldukça münevver bir kimse olduğundan bahsetmektedir. Piskoposun tehditleri onu caydırmamıştır. Ev onundur ve kendisi uygun gördüğü kimseye malını kiralama hakkına sahiptir. Misyonerin bu konuda içini rahatlatan asıl husus ise Bursa’ya gelişlerinden birkaç gün sonra ev sahibinin kontratı imzalamak üzere yanlarına gelmiş olmasıdır. Schneider bu konuda şunları söylemektedir: “Bu sayede sessiz ve huzurlu bir biçimde kendi bağ ve incir ağacımızın altında oturabilme imkânını elde etmiştik. Bir sığınak bulduğumuz için memnunduk. Kurtarıcımız Mesih’in başını sokacak küçük bir barınak bile bulamamış olması karşısında, Tanrı’nın bize verdiği nimetler için şükretmekten başka yapacak hiçbir şeyimiz yoktu” (Schneider, 1835a; s. 97).

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere misyoner, yaklaşık bir yıl boyunca oradan oraya dolaştıktan sonra ihtiyaçlarına uygun bir yer bulmuş olmanın huzuru içerisindeydi. Böylelikle kentte kök salmanın yolu da açılmış olacaktır. Halkla irtibat kurmak için mukim olmak şarttır. Ayrıca bu sayede kabul görme ihtimali de artacaktır. Ne var ki Schneider’ın en büyük sıkıntısı yalnızlıktır. O, buna rağmen mutlu olmayı bilmiştir. Zira muhalefet beklenen bir şeydir ve misyonerin mutlu olma konusunda kendisini haklı çıkaracak nedenleri vardır. O, bu konuda şunları söylemektedir: “Tıpkı Hz. İsa örneğinde de görüldüğü gibi hakikate yönelik itirazlar arttıkça insanların ibadet ve hizmetlerimize duydukları ihtiyaç konusundaki inancımız da çoğalmaktaydı. Tanrı imanımızı arttırsın diye dua ediyorduk. Onun bize sunduğu akıl, dirayet ve vicdan ile vazifemizi yılmadan yerine getirmeye çalışacaktık” (Schneider, 1835b; s. 98).

Rumlar açısından değerlendirildiğinde Bursa’da misyonerlere yönelik en kararlı muhalefet ruhban sınıfından gelmiştir. Rum din adamları başta Schneider olmak üzere Protestanlığa iman etmiş kimseleri yollarından döndürmek için her türlü mücadeleyi vermişlerdir. Ev konusunda istedikleri sonuca ulaşamayan rahipler rotayı halka çevirmiş ve Rum cemaatini misyonerlere karşı doldurmak için her türlü çabayı sarf etmeye başlamışlardır. Schneider’a göre ruhban sınıfının cehaleti bu sonuçları doğurmuştur. Rahiplerin birçoğu okuma yazma bilmemektedir. Tamamı kalbin kutsiyetinden bihaberdir. Misyonerin ifadesiyle onlar sanki ellerinde hiç Kitabı Mukaddes yokmuş gibi davranmakta, ayin ve törenlerini meşru kılmak için kutsal kitabı işlerine geldiği şekliyle yorumlamaktadır.

Misyonerlere zarar vermek için bıkip usanmadan iftiralar atılmaktadır. Schneider iftiralara dikkat çekmek açısından bir de örnek vermektedir. Buna göre genç bir Rum güya Protestan olduğu takdirde kendisine 600 piaster¹ önerildiğini iddia etmiştir. Muhtemeldir ki rahiplerden biri kendisine rüşvet vererek bu yalanı uydurmasını istemiştir. Zaten bu zavallı şahıs daha önce de Schneider'ın bölgeden uzaklaştırılması için büyük çaba sarf etmiştir. Misyoner bu olayla alakalı olarak şunları söylemektedir: “Bunlar hiçbir ahlaki değere sığmayacak davranışlar. Acaba bir insan nasıl bu kadar küçülebilir? Para karşılığı iradesini satarak maddeye bu kadar meyleden bir insandan her şey beklenir. Ne var ki bu onlar için günah sayılacak bir durum değil aksine onlar bunu hayırlı bir iş olarak görmekteler” (Schneider, 1835c; s. 301-302).

Misyonerlere yönelik muhalif tavır sergileyenler yalnızca yerli din adamları değildir. Zaman zaman başta İstanbul olmak üzere civar yerleşim birimlerinden gelen rahipler de misyonerler aleyhine propaganda faaliyetleri yürütmüşlerdir. Schneider 19 Temmuz 1836 tarihli mektubunda İstanbul'dan gönderilen bir rahibin muhalif tavırlarına yer vermiştir. Rahip halka hitaben sözlerine sürekli patrik tarafından görevlendirildiğini ve patriğin mesajını kendilerine iletmek için geldiğini belirterek başlamaktadır. Misyoner, rahibin konuşmalarından payına düşenleri fazlasıyla aldığını beyan etmektedir. Onun ifadesiyle rahip, misyonerlere karşı halkta nefret uyandırmayı amaçlamaktadır. Din adamı özellikle de Schneider ile irtibata geçilmesini yasaklamıştır. Hatta daha da ileri giderek ona selam bile verilmemesi gerektiğini söylemektedir. O, piskoposun talimatlarına uyularak halkın elinde misyonerlere ait ne kadar kitap varsa derhal kendilerine teslim edilmesi gerektiği yönünde açıklamalarda bulunmaktadır. Schneider'ın şahit olduklarıyla alakalı ne düşündüğünü ve ruh halini yansıtmaya açısından şu satırlara göz atmakta yarar vardır: “Rahibin tavsiyelerine uyulmadığı takdirde onulmaz bir kaderle karşılaşılabilirdi. Aksi takdirde öteki dünyada hesap büyüktü. Rahiplerin bizleri yasak kitaplardan alıkoymaya çalıştıkları dünya nerede? Niye sadakat göstermedik; gibi haykırışlar artık işe yaramayacaktı” (Schneider, 1837a; s. 152-153). Schneider sözlerine devamla rahip ve yandaşlarına teslim olmayanların bir kısmının bu durumdan fazlasıyla rahatsız olarak bu yorumlara kulak asmadığını ifade etmektedir. Misyoner ayrıca rahibin yalanlarının aşikârlığı karşısında bazı kimselerin bu sözlerde hakikat payı olmadığını fark ederek bu yorumlara itirazlarını açıkça beyan ettiklerini söylemektedir. En sonunda rüzgâr misyonerlerin lehine esmeye başlamış ve iftiralar hiç kimsede kalıcı bir etki bırakmamıştır. Misyonerin şu sözleri bu gerçeği gözler önüne sermektedir: “Hâlihazırda

---

¹ Amerikan Kuruluşu.

rahip birkaç haftadır bu nutukları atmaktaydı. Ne var ki artık kendisinden haber alamıyorduk” (Schneider, 1837a; s. 153).

Bununla birlikte ruhban sınıfı kararlı bir biçimde muhalefeti sürdürmektedir. Başpapaz Schneider’ı evinden çıkartabilmek için her türlü yolu denemektedir. Ev sahibini harekete geçirebilmek adına hiçbir fedakârlıktan kaçınılmamaktadır. En çok başvurulan yöntem tehditler savurmaktır. Ev sahibi, kiracısını evden çıkarmadığı takdirde piskoposun gazabına uğrayacağı yönünde korkutulmaktadır. İşte tam bu noktada Türk yetkililer Hızır gibi yetişmiş ve misyonerleri koruma altına almışlardır. Bu nedenle başpapaz misyoneri yerinden oynatma gücünü kaybetmiştir. Korkuları biraz yatıştıktan sonra piskoposa bir mektup yazarak misyoneri defedebilmek için elinden gelen her şeyi yaptığını ancak bunu başarabilecek güç ve nüfuzun kendisinde bulunmadığını söylemiştir. Papaz şayet dilerse piskoposun bu vazifeyi yerine getirebileceğini ifade etmektedir (Schneider, 1837a).

Misyonerleri asıl sevindiren husus ise zulüm ve zorbalığıyla tanınan başpapazın Bursa’dan ayrılacak olmasıdır. Bu haber Board genel merkezine şu şekilde duyurulmuştur: “Bu mektubu göndermekte gecikmemin sebebi duyduğum bir haberi doğrulamaktı. Bu haber Bursa başpapazının ayrılmasıyla alakalıydı. Kendisi kenti henüz terk etmedi. Fakat büyük bir ihtimalle kısa bir süre içerisinde Bursa’dan ayrılacak. Muhtemeldir ki komşu piskoposluk bölgelerinden birisinde görevlendirilecek. Sizler de biliyorsunuz ki din adamları arasında bu tip değişikliklere sık sık rastlanabiliyor” (Schneider, 1837b; s. 153). Misyonerin asıl merak ettiği husus ise beklenen nakil gerçekleştiği takdirde daha liberal görüşlere sahip birisiyle muhatap olunup olunamayacağıdır. Zira rahatça hareket etmek ve huzura kavuşmak için bu gereklidir (Schneider, 1837b). Ne var ki misyonerlerin hevesleri kursaklarında kalmıştır. Başpapaz değişmiş ama yaklaşımlar değişmemiştir. Yeni Rum din adamı göreve başladıktan kısa bir süre sonra gerekli talimatları almak üzere İstanbul’a gitmiştir. Geri döndüğünde kiliseye uğramış ve İstanbul’da kaleme aldığı mektubu cemaate okumuştur. Tahmin edileceği üzere mektup misyonerleri ve faaliyetlerini hedef almaktadır. Misyonerlerden sapkın hatta kâfir olarak bahsedilmektedir. Halk, Protestanlara ait kitapları almak yahut okumaktan men edilmektedir. Misyonerlere ait ellerinde ne varsa tamamını derhal ortadan kaldırmaları emredilmektedir. Onları ziyaret etmeleri ve onlarla temasa geçmeleri yasaklanmıştır. Bu talimatlara uymayı reddedenlerin tekrar tekrar aforoz edileceği tehditleri savrulmaktadır (Schneider, 1837c). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere mektubun dili ve ruhu çok serttir.

Zikredilen mektuptan 20 gün sonra yine kilisede Rum piskoposun adeta genelge niteliğinde yazılmış talimatnamesi okunmuştur. Bu dini otoritenin bugüne kadar yayınlamış olduğu en şiddetli ve hakaretamiz

belgedir. Talimatname otuz sayfa olarak hazırlanmıştır ve misyonerleri şeytani emellere hizmet eden sapıklar olarak nitelemektedir. Piskoposun ifadesiyle misyonerler cehennemin en kuytu mağaralarından çıkıp gelmiş kimselerdir. Onlar, Kuzey okyanusunun dipsiz sularına batmayı hak eden şeytanın uşaklarıdır. Onların hedefi kiliseyi tahrif etmek ve fitne tohumları ekerek ihtilafları körüklemektir. Peşinde oldukları şey delalettir. Protestan doktrininin hâkim olduğu ülkelerin tamamı acınacak haldedir. Halk, onlara ait kitaplardan herhangi birisine sahip olma hakkından men edilmiştir. Ayrıca İncil'in misyonerlerce hazırlanan Türkçe, Sırpça, Arapça, Bulgarca ve diğer dillere yapılan çevirilerini okumak da yasaktır. İnsanların herhangi bir hususta misyonerlere yardım etmelerine kesinlikle müsaade edilmeyecektir (Schneider, 1837c). Tüm bu anlatılanlar olayların vahametini göstermesi açısından bir hayli önemlidir. Zira misyonerler büyük bir girdabın içerisinde çekilmişler ve savunmasız bırakılmışlardır. Müslümanlardan beklenen tepkinin dindaşlarından gelmiş olması ise onları bir hayli rahatsız etmiştir.

Alt tabakadaki insanlar arasında genellikle bu ve benzeri baskıların etkisi görülmekteydi. Onlar başpapazın güç ve nüfuzundan çekinmekteydiler. Schneider, bu kimselerin etki altına alınmalarında cehalet ve önyargılarının da büyük payı olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte zekâsını kullanan ve biraz daha münevver olanlar arasındaki yaygın kanaat ise misyonerlere bu şekilde davranmak ve bu kadar yaygara koparmak için hiçbir neden bulunmadığı yönündedir. Aslında böylesine olumsuz tavırlar takınmak ve öfkeli davranmak başpapaz ve piskoposun makamlarına olan saygınlığı da azaltmaktadır. Schneider'in ifadesiyle bu tavır bir ulus için yüz karası bir durumdur. Misyoner ümitlidir zira baskılara rağmen bu zavallı halk misyonerlere yönelik tutumu hâlâ yadırgamaktadır. Ne var ki din adamlarının nüfuz ve gücü o kadar fazladır ki, hiç kimse açık bir biçimde onların memnuniyetsizliğine şahit olmak istememektedir. Misyonerlerle dost olmaktan memnuniyet duyacak pek çok kimse bunu açık bir biçimde gerçekleştirmeye cesaret edememektedir. Nitekim başpapaz olan biten her şeyden haberdar olmak istedikçe insanlar misyonerleri destekliyormuş gibi görünen her türlü davranışı sergilemekten korkmaya devam edeceklerdir (Schneider, 1837c).

Misyonerler tüm bu olumsuz koşullar altında bile dimdik ayakta durmayı bilmişler ve geri adım atmamışlardır. Misyonerlerin felsefesini yansıtmaları açısından Schneider'in müteakip sözlerine kulak kabartmakta yarar vardır: “Şahsımıza yönelik muhalefet tekrür ettikçe tıpkı düşündüğüm gibi halkın bizlere ve gayemize yönelik ilgi ve teveccühleri daha da artmakta. Hakkımızda çıkan yalan yanlış haberler ve bizlere atılan iftiraların haddi hesabı yok. Tüm şer odaklarının ve şeytani emellerin üzerimizde toplandığı iddia edilmekte. Bütün bu musibetlerden hayırlar

doğacağı ümidini hiç kaybetmedim. Bizler ve bu sözde Hıristiyanlar arasındaki büyük fark varlığımızın kıymet ve kadrini bilenlerin sayısını gün be gün arttıracaktır” (Schneider, 1837d; s. 397).

Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere misyonerlerin felsefesinde yılgınlığa yer yoktur. Aslında onlar en başından beri başlarına geleceklerin farkındadır. Yaşananlar onlar için sürpriz sayılmamaktadır. Schneider, Evangelik olmayan ülkelerde, ruhban sınıfı ve kilisede, Hıristiyanlığın esasları ve Hz. İsa'nın öğretisinin yayılımına karşı güçlü bir muhalefet sergilendiğini beyan etmektedir. Ruhbanlar makamlarını, çıkarlarını korumak için işgal etmektedirler. Onlar bu şekilde davranarak ceplerini doldurmuşlardır. Misyonerin ifadesiyle bu grup İncilin doğası ve temayülünü öğrenince bu anlayışın karşısında duracaktır. Zira “Zanaatları”nı kaybetmek işlerine gelmeyecektir. Onlar çıkar ve menfaatlerinin avuçlarından uçabileceği korkusu yahut ceplerini artık dolduramayacakları endişesi neticesinde harekete geçerek havariler dönemindekilere benzer bir biçimde kararlı bir muhalefet ve düşmanlık hareketi başlatacaklardır. Ayrıca yöneticilerin uyguladıkları politikaya benzer bir siyaseti dini alanda sergileyeceklerdir. Schneider’a göre bu bir tür despotik uygulamadır ve kendi başlarına gelen de bu durumun aynısıdır (Schneider, 1838a).

1838 yılı itibariyle çok önemli bir gelişme yaşanmış ve Rum piskopos görevinden ayrılmıştır. Yerine atanan din adamı 7 Mart tarihinde Bursa’ya bir ziyaret tertip etmiştir. Schneider’ı heyecanlandıran asıl husus ise adına verilen davettir. Onun ifadesiyle bu, üst düzey din adamlarının pek gösteremeyeceği bir açıklık, tarafsızlık ve serbestlik örneğidir. Piskoposun sabık meslektaşının aksine misyonerlere karşı ılımlı bir yaklaşım sergilediği gözlerden kaçmamaktadır. Schneider, Tanrı'nın da inayetiyle makamında kaldığı müddetçe piskoposun misyonerlik davasına pek müdahale etmeyeceği kanaatindedir (Schneider, 1838b).

Misyonerler her ne kadar bu değişimi hayra yorumlarsa da tutulan kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla reel anlamda değişen çok bir şey yoktur. Yeni piskoposun yaklaşımlarından da cesaret alan Schneider, 1838 yılının Eylül ayında civar köylere yönelik bir tebliğ ziyareti düzenlemiştir. Misyoner, uğradığı tüm köy ve kasabalarda Rumlara dağıtılan kitapların din adamlarının talimatıyla toplatıldığına şahit olduğunu söylemektedir. Bu durum Evangelizm taraftarlarına gösterilen muhalefetin boyutlarını gözler önüne sermektedir. Schneider’ın ifadesiyle bu öylesine şiddetli ve yaygın bir düşmanlıktır ki bir daha böylesine şahit olunup olunmayacağı konusunda kesin bir şey söylemek imkânsızdır. Bu noktada bir kez daha misyonerlere özgü tevekkül ve sağduyuyla hareket eden Schneider, hakikati engellemeye yönelik tüm çabalara rağmen İncili Şerif öğretisinin sürekli yayıldığını ifade etmektedir. Misyoner bu konuda şunları söylemektedir: “Öğretimiz sessice

ve derinden halk kitlelerinin içine sızılmaktaydı. Gösterilen tepkiler yalnızca yüzeydekileri alıp götürmekteydi. Bununla birlikte hakikatin ışığı derinden derine yanmaya devam etmekteydi” (Schneider, 1839a; s. 177).

Tüm bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere piskopos değişiminin olumlu rüzgârları çok kısa esmiştir. Aslında kent merkezinde taşradakinin aksine bir müddet işler yolunda gitmiş ve yeni piskoposun yaklaşımları neticesinde misyonerler kış boyunca düzenli ve huzurlu bir biçimde faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ancak ilkbaharla birlikte yeni bir muhalefet dalgası hâsıl olmuştur. Misyonerlerle kurulan münasebetler en şiddetli dini müeyyidelerin uygulanacağı tehdidiyle yasaklanmaktadır. Evangelizm taraftarlarına ait kitapların rahiplere teslim edilmesi yönünde talimatlar verilmektedir. Demirtaş ve Filadar (Gündoğdu)’daki okullarda bulunan kitap ve risalelerin toplanması için de bir rahip görevlendirilmiştir. Bununla da yetinilmemiş halka dağıtılan nüshalara da el konmuştur. Bunların tamamı piskoposun emriyle Rum kilisesi önünde yakılan ateşe atılarak imha edilmiştir. İmha edilenlerin tamamı irili ufaklı beş yüz, altı yüz nüsha civarındadır. Kitapların arasında Yeni Ahit, Mezmur, Tevrat vb. eserler de bulunmaktadır. Bununla birlikte bizzat Rumlar tarafından desteklenen Demirtaş ve Filadar okullarının ve Bursa’daki Lancaster² okulunun öğretmenleri de misyonerlere ilgi duydukları ve Evangelik görüşlere sahip oldukları gerekçeleriyle görevlerinden azledilmişlerdir. Okullardan biri tamamen kapatılmış, diğerleri ise eski sistemlerine geri dönmüşlerdir. Öte yandan Demirtaş’taki rahiplerden bir tanesi görevinden azledilmiş, kendisine bölge piskoposunun diyakozluk sahasına giren herhangi bir yerde rahiplik yapmasına müsaade edilmeyeceği bildirilmiştir. Schneider’in ifadesiyle böylesine bir karar alınmasının yegâne nedeni bahsi geçen din adamının yaygın batıl itikatların karşısında durarak özgürce İncil’in kanaatlerini savunmasıdır (Schneider, 1839b).

1841 yılı itibarıyla Evangelizmi vaaz etme konusundaki engeller öylesine güçlü ve etkili hale gelmiştir ki vaizlerin kenti terk edip etmemeleri

---

² Lancaster metodu 1800-1840 yılları arasında İngiltere’de, 1810-1840 arasında da A.B.D.’de benimsenmiş ve geniş kullanım alanına sahip bir geçiş dönemi eğitim sistemidir. Bu sistemde öğretmen, derslerde hususi başarı göstermiş, en kabiliyetli ve ders bakımından ileri safhadaki öğrenciler arasından birkaç monitör öğrenci seçer; Onlara bir ders verir ve ardından her monitör bu dersi yaklaşık on öğrenciye anlatır. Bu, misyonerlerin de tercih ettikleri bir metottur. Zira Protestan eğitim anlayışına göre kişi öncelikle ana dilinde okumayı öğrenmeli, bu sayede ana dilinde yazılmış İncil bizzat okuyarak Hıristiyanlığın başlangıcından itibaren kilise yapısına ve ibadet usullerine karışmış batıl anlayışları ayıklamalıdır. Bu durumda misyonerlerin yapmaları gereken ilk iş, en kolay ve en hızlı şekilde okumayı öğretme ortamları oluşturmak olmuştur. Dolayısıyla onlar pratik bakımından en hızlı ve bir anda çok sayıda öğrenciye okuma öğretebilecek karakterdeki Lancaster metodundan yararlanmayı denemişlerdir.

meselesi tartışılır hale gelmiştir (ABCFM, 1841). Schneider, 27 Eylül 1840 tarihli mektubunda misyonerlerin hangi güçlük ve sıkıntılarla baş etmek zorunda kaldıklarını şu şekilde okuyucularına aktarmaktadır:

Okullarımız kapatıldı, kitaplarımız iki kez toplatıldı ve halkın nazarında yok edildi. Tanrı'nın kelamından başka bir şey ihtiva etmeyen Kitabı Mukaddeslere bile tahammül yoktu. En üst kilise yetkilileri bizleri sapkın ve kâfir ilan etmişlerdi. Ortodoks inancına sahip halkın kuyusunu kazmakla suçlanıyorduk. Bizimle temasa geçenlerin aforoz edilecekleri, hapse atılacakları ve sürgün edilecekleri tehditleri savruluyordu. Kitaplarımız okunmamalı bize ve devamıza yardım edilmemeliydi. Bununla da yetinmeyeceklerdi. Kökümüzü kurutmaya kararlıydılar. Onlar, hiçbir misyoner ailesine Bursa'da yaşam hakkı tanınmaması yönünde Türk hükümetinin bir talimat yayınlaması beklentisindeydiler (Schneider, 1841a; s. 163).

Schneider, bu muhalefet hareketinin halkın zihnini bulandırdığını ve Protestanlık davasına ciddi sekte vurduğunu söylemektedir. Uzun süre eğitim faaliyetlerini sürdüren okullar kapanmıştır. Vaazlar kesintiye uğramaktadır. Buna bağlı olarak da Tanrı kelamının daha geniş kitlelere yayılmasının önüne geçilmektedir. İnsanlarla doğrudan münasebet kurmak artık çok zordur (Schneider, 1841b).

Yaşanan sıkıntılarla alakalı malumat veren bir diğer misyoner de Philander O. Powers'dır. Misyoner, Schneider'ın Rum mahallesinden sürüldüğünü söylemektedir. Rumlar'dan vaaz hizmetine ilgi duyan pek kimseye de rastlanmamaktadır. Schneider'ı dinlemeye gelenlerin neredeyse tamamı Frenk'dir. Sadece bir yerli vatandaş düzenli bir biçimde ayinlere katılmaktadır ki o da zaten misyonerlerin istihdamı altındadır. Bir Rum papaz sadece bir kez katılmış piskopos tarafından şiddetli bir biçimde uyarılınca geri adım atmıştır (Schneider, 1841b).

Misyoner kayıtlarından elde edilen bilgilere göre 1834 yılı itibariyle faaliyete geçirilen Bursa istasyonunda, Rum ruhban sınıfının muhalif tavrı yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir. 4 Temmuz 1847 tarihinde Schneider tarafından kaleme alınan mektupta, Bursa'da gidişatın umut kırıcı olduğundan bahsedilmektedir. Muhalefet etkisini derinden hissettirmektedir. Bir tarafta nefret ve şiddetli muhalefet diğer tarafta da buna bağlı olarak gelişen korku ve kayıtsızlık vardır. Misyonerin ifadesiyle herşeye kadir olan ve hükmedenin inayetiyle pekçok yerde şer hayra dönüşmüştür ancak Bursa'da durum giderek daha felaket bir hâl almaktadır. Kentte şahit olunan gizli bir muhalefettir fakat bu tarz bir muhalefetin sonuçları çok daha yaralayıcı olmaktadır (Schneider, 1847). Tek başlarına ve kendi imkânlarıyla misyonerlerin üstesinden gelmeyeceklerini anlayan Rumlar, açık bir biçimde kısa bir süre sonra İmparatorun işleri yola koyacağı ümidini taşımakta ve

böbürlenmektedirler. Böylelikle Protestanlardan geriye hiçbir şey kalmayacak ve onların izine bile rastlanmayacaktır (Hamlin, 1855).

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Evangelik ittifakın İstanbul şubesi, ruhban sınıfının uyguladığı zulüm ve baskıları gündemine almıştır. Bir İngiliz vekil Sadrazamın huzuruna çıkararak meydana gelen hadiseler konusunda İngilizlerin hissiyat ve hassasiyetini anlatacaktır (Hamlin, 1839). Bu hadise olayın boyutlarını ve misyonerlik faaliyetlerinin en az Amerika kadar İngiltere tarafından da desteklendiğini göstermesi açısından önemlidir. Misyonerler her fırsatta dış mihraklardan destek bulmuşlardır. Bununla birlikte hiçbir gelişme Rum ruhban sınıfına geri adım attıramamıştır. Ne var ki yüzyılın ikinci yarısı itibariyle kendilerine az sayıda da olsa taraftar bulan misyonerler biraz daha rahat hareket edebilme imkânını yakalamışlardır. Bundan böyle ruhban sınıfının işi daha zor olacaktır. Tutulan kayıtlarda bu hususu doğrulamaktadır. Zira Rum din adamlarının muhalefeti 1860'lı yıllarla birlikte yatışmaya başlamış ve ilerleyen yıllarla alakalı olarak bu konuda elle tutulur bir bilgiye rastlanmamıştır.

3. Ermeni Ruhban Sınıfı İle Misyonerler Arasında İktidar Mücadelesi

Bursa'da görev yapan misyonerler başlangıç itibariyle herhangi bir din yahut mezhep ayrımı gözetmeksizin kentte yaşayan tüm etnik unsurlara "*hakikatin ışığı*"nı götürmüşler ama neticeyi daha çok Ermeniler üzerinden almışlardır. Schneider, William Goodell ile kenti ilk ziyaretinde Ermenilere yönelik bir okul açılması yönünde alt yapı faaliyetlerinde bulunmuştur. Hatta okulun açılabilmesi için gerekli şartları sağlamak üzere genç bir Ermeni görevlendirilmiştir. Genç adam misyonerin yokluğunda hazırlıkları yapmış ve sadece bu işle meşgul olmuştur. Misyoner kente geldiğinde derslik ve gerekli malzemeleri hazır bulmuştur. Buna rağmen bazı güçlüklerle karşılaşmıştır. Ermeniler kendi aralarında bu konuyla alakalı toplantılar tertip etmişlerdir. İçlerinden bazıları okul açma fikrine sıcak bakmamaktadır. Bilhassa da bu işe muhalefet eden başrahiptir. Kendisi bunun bir Protestan meselesi olduğunu söylemekte ve bu sayede çocukların tamamının Lutheranlaşacaklarını iddia etmektedir. Bu onların dini için tehlikeli bir durumdur (Schneider, 1835b). Her ne kadar çeşitli istişare ve münakaşalardan sonra okul açılmışsa da bu yaşananlar daha en başından Ermenilerin misyonerlere yönelik yaklaşımlarının ne olacağı konusunda ipuçları vermektedir.

Okulda misyonerlerden dostluğunu esirgemeyen bir rahip öğretmenlik yapmaktadır. Halk genel itibariyle bu durumdan hoşnuttur. Aralarından en nüfuzlu olanı okulu en çok destekleyenidir. Zaten misyonerler açısından tersi bir durumda rahiplerin şiddetli muhalefeti

karşısında ayakta kalmak neredeyse imkânsız hale gelecektir. Schneider, nüfuz sahibi Ermeni'nin bu konuya bu denli ihtimam göstermesini Tanrı'nın lütfu adetmektedir. Bu sayede beklenen fırtınanın savuşturulacağı tahmin edilmektedir. Bununla birlikte rahipler, her geçen gün muhalefetlerini daha da arttırarak kararlı bir biçimde itirazlarını sürdürmüşlerdir (Schneider, 1835b).

Rahipler arasında özellikle okula yönelik muhalefet çok şiddetlidir. Ayrıca din adamlarından biri başta komşuları olmak üzere cemaat üyelerinin misyonerleri ziyaret etmemeleri hususunda onları sürekli uyarmaktadır. Rahibin misyonerlerle temasa geçilmesine bile tahammülü yoktur. Bilhassa da Powers'ın karşı komşusunu duyduğu her kapı tıkırtısını kendisine bildirmesi konusunda sıkı sıkıya tembihlemiştir. Bahsi geçen komşu ise müteyakkız rahibin direktiflerine uymak yerine her durum ve koşul altında misyonerleri ziyaret edenleri desteklemektedir (Powers, 1838a).

Misyonerlerin Rumlara nazaran Ermeni cemaatinden daha fazla taraftar buldukları kayıtlarla sabittir. Powers'da bu gerçeğe dikkat çekerek bahsi geçen komşusu dışında birkaç duyarlı dostlarının daha bulunduğundan bahsetmektedir. Hatta dost kabul edilenlerden bir tanesi Powers'a son zamanlarda rahiplerin misyonerlere yönelik tutumları nedeniyle şevk ve cesaretinin kırılmaması gerektiğini söylemiştir. Onun ifadesiyle bu can sıkıcı hadiselerin neredeyse tamamı tek bir rahibin başının altından çıkmaktadır. Ona göre Ermeniler Müslümanların arasında yaşamaya başladıklarından beri Müslümanlar gibi davranmaya başlamışlardır (Powers, 1838b).

Misyonerler açısından tıpkı Rumlar örneğinde de olduğu gibi asıl tehdit ruhban sınıfıdır. Zira Ermeni piskoposlar şiddetli bir biçimde muhalefetlerini sürdürmektedir. Misyonerlerle münasebete geçenler, en şiddetli dini müeyyidelerin uygulanacağı tehdidiyle yıldırılmaktadır. Ermeni cemaatine dağıtılmış kitaplara henüz el konmamıştır ancak bunlar da emniyet altına alınmadıkları takdirde Rumlarınkine benzer bir kaderi paylaşmak zorunda kalabileceklerdir. Okullara yönelik şiddetli baskı faaliyetleri uygulanmaktadır. Ne var ki Powers'ın tedrisatı altındaki iki genç Ermeni öğretmen okullarını terk etmemişlerdir. Fakat davranışları karşısında her ikisi de şiddetli bir biçimde azarlanmış ve misyonerlerle irtibat halinde oldukları için piskopos tarafından kilisede hakarete uğramışlardır. Bunun yanı sıra kendilerine göz hapsinde tutulacakları beyan edilmiştir. Onlar daha önce de bu konuda uyarılmışlardır. Tüm bu gelişmeler sonucunda öğretmenler Powersla olan münasebetlerini askıya almışlardır. Misyoner, yaşananlar karşısında İncil sınıfının faaliyetlerine de ara vermek zorunda kalmıştır (Schneider, 1839b).

Misyonerlerin başına gelenler her anlamda onları zor durumda bırakmıştır. Powers'ın yanından hiç ayrılmayan Ermeni yardımcısı bile

kendisini terk etmek zorunda kalmıştır. Bu önemli bir hadisedir zira kendisi gelecek vaad eden bir gençtir ve çevirilerde misyonerlere yardımcı olmaktadır. Yaşanan sıkıntılara rağmen Atinalı genç bir Rum'un yardımlarıyla çeviri faaliyetleri aksatılmadan devam ettirilmektedir (Schneider, 1839c).

Powers'ın başındaki bir diğer sıkıntı da kiraladığı evden çıkarılma konusunda ev sahibine baskı yapılmasıdır. Ev sahibi, bu müeyyideyi uygulamadığı takdirde aforoz ve sürgün edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Bu koşullar altında misyonerler şehrin valisine başvurmuşlar ve kendisi Protestanların haklarının güvence altına alınması konusunda aracılık yapacağı teminatını vermiştir. Powers'a göre bu husumetin temel nedeni misyonerleri tamamen ortadan kaldırma niyetidir. Bu sayede misyonerlerin nüfuzu bütünüyle kırılacak, insanların onlara ulaşabileceği tüm yollar tıkanacaktır. Her şeye rağmen Powers ümitlidir ve bu konuda şunları söylemektedir: “Fakat bizimki Tanrı'nın davasıydı. Hakikat ve kutsiyet peşinde koşuyorduk. Bu yüzden davamıza mutlak manada son vermeleri mümkün değildi. Halk nazarında bu propagandaların karşılığı pek yoktu. Bilhassa da yoksul kesim misyonerliğe ve misyonerlik davasına duyduğu ilgiyi kaybetmemiştir” (Schneider, 1839d; s. 406).

Bu satırlardan da anlaşılacağı üzere Rumlarla mukayese edildiğinde misyonerlerin Ermeniler konusunda ellerini güçlendiren husus kısmen de olsa halk desteğidir. Powers, çekilen ıstırapların bir gün sona ereceği konusunda ümitlidir. Misyonerler birkaç aydır kentte var olma mücadelesi vermektedir. Çabaların sonucu yavaş yavaş alınmaktadır. Fırtına geçici bir süreliğine de olsa dinmiştir. Her ne kadar hâlâ hoş olmayan hadiselerle karşılaşılrsa da eskiyle mukayese edilemeyecek kadar işler yoluna girmiştir. Powers'ın ruh halini ve içinde bulunduğu durumu yansıtmaya açısından müteakip satırlara göz atmakta yarar vardır:

Yavaş ama kararlı adımlarla ilerliyoruz. Her şeye rağmen endişeyle geçirdiğimiz gün ve geceleri unutmadık. Korkularımıza rağmen ümidimizi hiç kaybetmedik. O günlerde Tanrı'ya olan güven ve inancımız bizi ayakta tuttu. Tek sığınağımız ve aman dileyebileceğimiz varlık da O idi. Tanrı muhtaçların dualarını her zaman kabul edendir. Kargaşa dönemlerinde dostlarımızın pek çoğundan uzak durmak zorunda kaldık. Tüm bu yaşanan olumsuzluklara rağmen öğrendiğim tek bir gerçek var ki o da hakikat için verdiğimiz mücadelenin en sıkıntılı zamanlarda bile sessiz ama kararlı bir biçimde insanların nazarından kaçmamasıdır. Tedrisatımız altındaki genç insanlar başkalarını da etkilemeye başlamışlardır. Talebelerimizden biri geceler boyu ailesine İncil okumuş, kutsal kitabı şerh etmiş ve bunun sonucunu da almıştır. Bu sizlere sunabileceğimiz ilk ve tek misal değildir. Bir diğeri ise yüksek mevkideki bir din adamıyla hakikat yolunda günlerce

tartışmış ve bunun semeresini fazlasıyla almıştır. Kısacası halk rahiplerinin onları karanlıkta tutmaya çalıştığını, yapılanların din için değil kirli emeller için gerçekleştirildiğini artık fark etmektedir (Powers, 1840a; s. 56-57).

Bununla birlikte misyonerlerin pembe tablolar çizdiği ve iyimser yorumlarda buldukları dönem çok kısa sürelidir. Powers, 3 Ocak 1840 tarihli mektubunda kilise otoritelerinin zulüm ve baskılara yeniden hız kazandırdıklarına değinmektedir. Bunun neticesinde de bölgedeki halkla temasın azaldığından bahsedilmektedir. Powers bu konuda şunları söylemektedir: “Bizler Tanrı’nın teveccühünü kazanmak için her şeyi yapıyoruz. Sabır ve sebatla davamızın yolunda ilerlemekteyiz. Kitap ve risaleler hazırlıyor, bizim için gerekli olduğunu düşündüğümüz ve bizleri halka yaklaştıracak kültür ve dili edinmeye çalışıyoruz” (Powers 1840b; s. 351).

Misyonerlerin etrafındaki çember giderek daha da daralmaktadır. Powers kendi evinde hapiste gibidir. Üst ya da alt tabakadan yerli Hıristiyanların hiçbirisi yanına yaklaşmamaktadır. O, bu konuda şunları söylemektedir:

Bir keresinde karım hastaydı; hemşire, aşçı ve uşak olmak zorunda kaldım. Farklı zamanlarda kitaplarımız toplatıldı ve yakıldı. Okullarımız kapatıldı ve öğretmenler bizimle münasebetleri olduğu gerekçesiyle yalnızlık ve açlığa mahkûm edildiler. Kapılarımız gözlendi. Evimize gelen ve gidenler papazlara ihbar edildi. Tekrar, tekrar ve tekrar bıkip usanmadan bizleri evlerimizden kovmaya çalıştılar. Schneider, kentin Rum mahallesinden sürüldü. Zulüm ve baskıların ardı arkası kesilmiyordu. En sadık dostlarımız bile evimize uğramaz oldular. Mesela bizimle İncil okuyan ve okuduklarını özümsemeye çalışan yakın dostlarımızdan biri sekiz aydır kapımızı çalmadı. En yakınımızdakiler bile bunu yaparsa kim bilir diğerleri ne yapmaz (Powers, 1841; s. 163).

Sürekli dile getirildiği üzere misyonerler öncelikle ruhban sınıfıyla mücadele etmek zorundaydılar. Schneider, cemaatin manevi anlamda aydınlanmasını teşvik etmek yerine ona karşı durmayı melankolizmle izah etmektedir. 1842 yılı itibariyle Bursa’da bir görev değişimi yaşanmış ve kente yeni bir Ermeni başpapaz atanmıştır. Papaz misyonerlerin yardımcılarında iki tanesini huzuruna çağırılmış ve Protestanlarla münasebetleri olduğu gerekçesiyle onları azarlamıştır. Başpapaz, konuklarının misyonerleri ziyaret etmemelerini zira onların Voltaire’i takip ettiklerini ve kâfir olduklarını söylemiştir. Misyonerlerin İngilizce öğrenmeleri kendilerini de kâfirliğe hazırlamaktan başka bir işe yaramayacaktır. Bütün bu suçlamalara karşılık konuklardan bir tanesi şunları söylemiştir:

Onlar hiçbir surette kâfir değiller. Onlarla altı yıldan beri irtibat halindeyim. Böylesine aşağılayıcı bir suçlamaya neden olabilecek hiçbir şeylerini görmedim. Aksine hepsi de İncil'in sadık takipçisidir. Nihai hedefleri akidelerini uygulayabilmek ve mümkün olabildiğince Tanrı rızası doğrultusunda bir hayat sürmektir. Aramızda bulunmalarının sebebi ise mezhebimizi ortadan kaldırmak değildir. Bizlere Hıristiyanlığın esaslarını ve Hz. İsa'nın öğretisini anlatmaktır. Kendi mezhep ve itikatlarını benimsememiz gibi bir amaçları yoktur. Fakat cemaat ve kilise olarak İsa ve havarilerinin talimatlarını anlayıp yerine getirmemiz için uğraş vermektedirler. İngilizce öğrenmenin tehlikeli olduğu hususuna gelince dini meseleleri ve ibadetleri bu derece akıcı ve güzel bir üslupla anlatan başka bir dil var mıdır? Yine Fen ve tekniğin hazinelerini gözler önüne seren yegâne lisan da İngilizcedir (Schneider, 1843; s. 321).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere misyonerler Ermeniler arasından kendilerine sadık taraftarlar bulmayı başarmışlardır. Bu önemlidir zira halk misyonerlere destek verdikçe doğal olarak din adamlarının güç ve nüfuzu da azalacaktır. Ne var ki başpapazın söyleyecekleri bu kadarla da sınırlı değildir. O, misyonerleri Meryem'in ebedi olarak bakire kaldığına, azizlerin şefaatine, İsa'nın göğe yükselişine inanmamakla suçlamaktadır. Aynı zamanda misyonerlere ait kitapların Ermeni okullarında kullanılmaması gerektiğini söylemektedir. Kendi namına onu önlem almaya iten bir diğer neden de şudur: "Aslında iki Amerikalı misyonerle görüşmeye niyetim vardı. Lakin ne onları ziyaret edebilirim ne de onlardan gelen talebi kabul edebilirim. Şayet onlarla yakınlaşırsam halk papazları bile Protestan olmuş demez mi? Böylesine bir münasebete cesaret etmem mümkün mü?" (Schneider, 1843; s. 321). Bu sözlerden de anlaşıldığı kadarıyla başpapaz halk arasındaki popülaritesine misyonerler ve faaliyetlerine karşı düşmanlık göstermekten daha fazla önem vermektedir.

Misyonerlere yönelik muhalefet sadece kent merkeziyle sınırlı değildir. Onlar tebliğ ve kitap satışı için ziyaret ettikleri köylerde de benzer sıkıntılarla karşı karşıya kalmışlardır. Burada da tepki daha çok din adamlarından gelmiştir. Köylerin birinde rahiplerin etkisiyle öylesine sert ve haşin bir müdahaleye maruz kalınmıştır ki dağıtılan yahut satılan kitaplar toplatılmış bunlardan bazıları yırtılmış ve sokaklara savrulmuş diğerleri ise yakılmıştır. Köydeki rahiplerden birisi Protestanlara teveccüh göstermektedir. Din adamı yaşananlar neticesinde sıkıntıya düşmüş ve Evangelik gerçekleri yayma konusunda ister istemez geri adım atmıştır. Onun ifadesiyle tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen nadiren de olsa birkaç kişiyle buluşulup İncil okumaya devam edilmektedir (Schneider, 1845a).

Schneider, 23 Ocak 1845 tarihli mektubunda civar köylerden birinde oturan bir rahip tarafından yazılan mektuptan bahsetmektedir. Mektup itiraz

ve muhalefetin boyut ve biçimlerini gözler önüne sermektedir. Mektupta şu satırlara yer verilmiştir:

Hakikat dostu birkaç arkadaşla birlikte başrahabin evine gittik. Amacımız orada İncil okumaktı. Yemeğe oturmadan önce Mark'tan bir bölüm okuduk. Ev sahibimiz birdenbire "Perhiz ne kadar nafil bir ibadet aynı zamanda azizlerden şefaathane ummak yahut atalarımızın buyruklarını hüküm telakki etmek de boşuna... Protestanlar da böyle söylemiyor mu?" Bunun üzerine biz ona dedik ki: "Kendisini Protestan addedip İncil okuyan ve vaaz edenler asla keşfettiklerini gerçek ve hakiki örnek olarak görmezler; Onlar sadece Tanrı namına İsa'nın tavsiye ve uygulamalarının takipçisidirler. Aynı zamanda İncil'de bulunmayan hiçbir sözü kendilerine düstur edinmezler." Rahibin cevabı gecikmemiştir: "O zaman kiliseleri kapatalım. İlahiler, tören ve ayinler, kilisede gerçekleştirilen uzun dualar... Demek ki bunların hepsi boş. İnsanlara atalarımızın ve bizlerin aynı zamanda da kilisenin cahil kaldığını, yoldan çıktığını ve bu adamların (Protestanlar) doğru yolu bulduklarını söyleyelim (Schneider, 1845b; s. 225).

Bu mektuptan da anlaşılacağı üzere yerli ruhban sınıfı ile misyonerler arasındaki çekişme esas itibariyle mezhepseldir ve iktidarı ele geçirme mücadelesidir. Çatışma fiili tecavüz kadar psikolojik bir boyutta da gerçekleşmektedir. Bunun farkında olan misyonerler ve taraftarları her fırsatta din adamlarının karşısına çıkıp doğru bildiklerini haykırma isteğindedirler. Ne var ki zulme ve baskıya uğrama korkusu onları dizginlemekte, cesaretlerini kırmaktadır.

Misyonerler Bursa'ya adım atar atmaz ruhban sınıfının tepkisiyle karşılaşmışlardır. Bursa'daki şiddetin dozajının diğer yerlerle mukayese edildiğinde daha hafif olduğu söylenebilir. Ancak yaşanan olumsuz hadiseler misyonerlerin faaliyetlerini ciddi oranda sekteye uğratmaktadır. Bu uzun soluklu bir süreçtir ve misyoner kayıtlarından elde edilen bilgilere göre Protestanlığın Bursa'daki on üçüncü yılında da değişen bir şey yoktur. Sürekli aforoz tehditlerine maruz kalan Evangelik Ermenilerden dördü isim isim lanetlenmiştir. Görünüşte bu kimselere hiçbir şiddet uygulanmamıştır; Hiçbirisi falakaya yatırılmamış yahut tutuklanmamıştır. Ancak aforoz koşullarını olabildiğince şiddetli ve olumsuz kılmak için her türlü yol denenmiştir. Bu tedbirler işe yararmış ve Evangelizm taraftarlarından geri adım atanlar olmuştur. Schneider, dindaşlarından bir tanesinin nüfuzlu akrabalarının etkisiyle adının lanetlenenler arasında yer almaması için tavizler verdiğini söylemektedir. Bir diğeri ise sözünden caymış ve lanetlenmekten kurtulmuştur (Schneider, 1846). Anlatılanlardan da anlaşıldığı kadariyle halk büyük bir korku içerisindeydi.

Protestanlığa iman edenlerin yaşadığı sıkıntılara 1846 tarihli teşkilat raporlarında da yer verilmiştir. Buna göre Evangelik Ermeniler, ulusal

kiliselerinin batıl itikatlarını kabul etmeme konusunda ısrarlıdırlar. Elbette ki bu reddedişin faturası ağır olmuştur. Bu kimseler aforoz da dâhil en şiddetli cezalara çarptırılmaktadır. Önceki raporlarda da zaman zaman aileden ihraç, tutukluluk, hapsedilme, mal kaybı, sürgün vb. zulüm faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Ama bunlar bireysel manada uygulanmış cezalandırmalardır. Bugün şahit olunan ise bir cemaatin toptan zulüm ve baskıya maruz kalmasıdır (ABCFM, 1846).

Bu rapor önemlidir. Zira Batılı devletlerin misyonerlik faaliyetlerine müdahalesi hususunda da ipuçları vermektedir. Raporda İsveç Bağımsız Kilisesinin Yahudilere yönelik misyon faaliyetlerinde bulunduğuna değinilmektedir. Kilisenin önde gelenlerinden Allan, zulüm gören 15 ila 20 arasındaki Protestan'a kol kanat germektedir. Öte yandan dönemin İngiliz Sefiri Sir Stratford Canning'de Evangelizm taraftarlarına yönelik dini müsamahanın sağlanması konusunda her türlü mücadeleyi vermiştir. Raporda ifade edildiği kadarıyla: “Kendisi Türkiye’de dini müsamahanın sağlanması konusunda gerçek bir Hıristiyan gibi davranmış, akli, zekası ve tarafsız duruşuyla işlerin çığırından çıkmasının önüne geçmiştir.” Aynı zamanda Prusya sefiri Le Coq, Amerikan ortaelçisi Carr ve onun yokluğunda maslahatgüzar Brown’da Canning’e sürekli destek çıkmışlardır (ABCFM, 1846).

Raporda Türk hükümetinin sadrazamı Reşit Paşa’yla alakalı da ilginç bilgiler yer almaktadır. Amerikalı misyonerler Reşit Paşa’nın İmparatorluğun ev münevver ve en liberal yöneticilerinden birisi olduğu kanaatindedir. Onun talimatıyla patrik İstanbul’daki tutukluları serbest bırakmak zorunda kalmıştır. Destek bu kadarla da sınırlı değildir. Paşanın talimatıyla zorla kapattırılan dükkânlar açılmıştır. Ayrıca patrik Trabzon ve Erzurum’da Protestanlara yönelik zulüm ve baskı faaliyetlerinde bulunanların tutuklanmalarına göz yummak zorunda kalmıştır. Daha da önemlisi Sadrazam efendinin Haziran ayında Erzurum’daki paşaya hitaben yazdığı mektup, Türkiye’de Protestan inancı taşıyanların himaye edilmesine dair kaleme alınan ilk İmparatorluk belgesi olarak tarihe geçmiştir (ABCFM, 1846).

Misyonerler bu dönemde kendi dertleriyle boğuşurken bir yandan da piskopos tarafından İstanbul’dan Anadolu’nun içlerine sürülen ve çareyi Bursa’ya sığınmakta bulan iki Evangelik Ermeni’yle uğraşmak zorunda kalmışlardır. Sığınmacılar Bursa’da güven içerisinde olacaklarını bilmektedirler. Schneider’in ifadesiyle: “Varlıkları yerli dava arkadaşlarımızı güçlendirmiştir. Piskopos, onları başkentten uzaklaştırırken bir misyonerin kucacağına attığının farkında değildir. Düşmanın muhalefeti Tanrı yolunda olanlar için hayırlı neticeler üretebilmektedir” (Schneider, 1846, s. 268-269).

Misyoner kayıtlarından edinilen bilgilere göre Evangelik Ermenilere yönelik zulüm ve baskı faaliyetleri 1856 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihte yayınlanan bir belgede Türk hükümetinin boyunduruğu altındaki tüm cemaatler için dini özgürlüğün güvence altına alınacağına dair pek çok işaret bulunduğu değerlendirilmektedir (ABCFM, 1856). Her ne kadar ilerleyen yıllarda da zaman zaman sıkıntılara maruz kalınmışsa da Ermeni ruhban sınıfının sistemli zulüm faaliyetleri bu tarih itibarıyla sona ermiştir.

SONUÇ

1834 yılı itibarıyla kurulan Bursa istasyonunda faaliyet gösteren misyonerlerin hedefi Ermeni ve Rumlar arasından yandaşlar kazanmaktır. Misyonerler bu uğurda mücadele verirken en büyük tepki yerli ruhban sınıfından yani Ermeni ve Rum din adamlarından gelmiştir. Papaz ve rahipler misyonerleri engellemek ve onları yollarından döndürmek için her türlü çareye başvurmuşlardır. Misyonerlere ait kitap ve broşürler toplatılmış, okullar kapatılmış, aforoz uygulanmış ve fiili darpta bulunulmuştur. Kaynaklardan tespit edildiği kadarıyla ruhban sınıfı tarafından misyonerlere yönelik uygulanan baskı faaliyetleri yaklaşık yirmi beş yıl sürmüştür. Bu tarihten sonraki dönemlerde de benzer sıkıntılar yaşanmışsa da sistemli baskı faaliyetlerinin nihayete erdiği tarih 1860 yılı başlarıdır.

Aslında olaylar misyonerler açısından değerlendirildiğinde tam bir ironi söz konusudur. Onlar tepki ve baskıyı Müslüman nüfus ve Türk yetkililerden beklerken tersi bir durum söz konusu olmuştur. İtirazlar Rum ve Ermeni ruhban sınıfından gelmiştir. Her iki taraf da karar mercii olarak Türk yetkililere yönelmiş ve adaleti tesis etmeleri için onlardan aman dilemiştir. Aslında tahmin edilenin aksine bir sonuçla karşı karşıya kalınmış ve resmi görevliler tercihlerini ağırlıklı olarak misyonerlerden yana kullanmışlardır. Ancak bu husus çalışmanın kapsamına giren yaklaşık otuz yıllık süreç için geçerlidir. Her ne kadar bu çalışmanın konusu olmasa da ilerleyen yıllarda tersi bir durumun söz konusu olduğuna dair örnekler vardır.

Sonuç itibarıyla misyonerlik faaliyetleri Osmanlı coğrafyasının kangreni gibidir. Amerika gibi uzak bir diyardan gelip Anadolu topraklarında Protestanlığı yayma mücadelesi veren misyonerlerin mücadelesi her yönüyle titizlikle ele alınmalıdır. Bu sadece tarihsel bir mesele değil, sosyolojik ve psiko-sosyal boyutları olan bir hadisedir. Bu çalışmada mikro düzeyde Bursa ve civar köylerde misyonerlere yönelik zulüm ve baskı faaliyetlerinin kaynağını bizzat misyoner belgelerine dayalı olarak inceleme gayesi güdülmüştür.

KAYNAKLAR

- American Board Commission (1834). Instruction and Departure of Missionaries. *Missionary Herald*, 30, 73.
- American Board Commission (1835). Broosa. *Missionary Herald*, 31, 5-6.
- American Board Commission (1836). Broosa. *Missionary Herald*, 32, 7.
- American Board Commission (1841). Mission to Turkey-Broosa. *Reports of the American Board*, 32, 94-95.
- American Board Commission (1846). Armenians-Persecution and It's Results. *Reports of the American Board*, 37, 95-97.
- American Board Commission (1856). Survey of the Missions of the Board. *Missionary Herald*, 52, 4-5.
- American Board Commission (1908). *Condensed Sketch of the Missions of the American Board in Asiatic Turkey*. (1.b.). Boston: American Board Press.
- Aydın M. (2006). Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Dergisi (OTAM)*, 19, 79-122.
- Bartlett S.C. (1972). *Historical Sketches of the Missions of the American Board*. (1.b.). New York: Arno Press.
- Good J. I. (t.y.). *Life of Rev. Benjamin Schneider, D.D., at Broosa and Aintab, Turkey 1834-1877*. (1.b.). Philadelphia: American Board Press.
- Goodell W. (1833). Constantinople-Journal of Mr. Goodell. *Missionary Herald*, 29, 153-156.
- Hamlin C. (1855). Demirdesh. *Missionary Herald*, 51, 331.
- Köprülü O. (1987). Türk Amerikan Münasebetleri. *Belleten*, 51 (200), 927-947.
- Powers Philander O. (1838). Indifference to Education. *Missionary Herald*, 34, 61-62.
- Powers Philander O. (1838). Ecclesiastical Jealousy. *Missionary Herald*, 34, 62-63.
- Powers Philander O. (1840). Ecclesiastical Opposition and Jealousy abating. *Missionary Herald*, 36, 56-58.
- Powers Philander O. (1840). Embarrassments in the Way of Labor. *Missionary Herald*, 36, 351-353.
- Powers Philander O. (1841). Effects of Ecclesiastical Opposition. *Missionary Herald*, 37, 162-164.
- Richardson S. (1868). Report of Broosa Station. *P.A.B.C.F.M.*, 1-19.

- Schneider B. (1835). Letter from Mr. Schneider dated at Broosa, Aug. 5, 1834. *Missionary Herald*, 31, 97-98.
- Schneider B. (1835). Arrival and Commencement of Missionary Labors. *Missionary Herald*, 31, 98.
- Schneider B. (1835). Extracts from the Journal of Mr. Schneider. *Missionary Herald*, 31, 301-305.
- Schneider B. (1837). Opposition of Patriarch and Bishops to the Schools . *Missionary Herald*, 33, 152-153.
- Schneider B. (1837). Letter from Mr. Schneider, dated at Broosa, Aug. 5. 1836. *Missionary Herald*, 33,153.
- Schneider B. (1837). Letters from the Greek Bishop and Patriarch. *Missionary Herald*, 33, 396-397.
- Schneider B. (1837). Extracts from the Journal of Mr. Schneider. *Missionary Herald*, 33, 397-398.
- Schneider B. (1838). Importance of Prayer for the Success of Missions, Arising from the Obstacles to be Encountered. *Missionary Herald*, 34, 89-92.
- Schneider B. (1838). Less Opposition from Ecclesiastics. *Missionary Herald*, 34, 468-469.
- Schneider B. (1839). Opposition-Spread of Knowledge. *Missionary Herald*, 35, 177-178.
- Schneider B. (1839). Violent Oppositions of Ecclesiastics. *Missionary Herald*, 35, 405-406.
- Schneider B. (1839). Translations. *Missionary Herald*, 35, 406.
- Schneider B. (1839). Letter from Mr. Schneider, dated at Broosa, May, 17, 1839. *Missionary Herald*, 35, 406-407.
- Schneider B. (1841). Letter from Mr. Schneider, dated at Broosa, Sep. 27, 1840. *Missionary Herald*, 37, 162-164.
- Schneider B. (1841). Effects of Ecclesiastical Opposition. *Missionary Herald*, 37, 163-164.
- Schneider B. (1843). Opposition of the Bishop. *Missionary Herald*, 39, 321.
- Schneider B. (1845). Light and Shade. *Missionary Herald*, 41, 222-223.
- Schneider B. (1845). Letter from Mr. Schneider, dated at Broosa, Jan., 23, 1845. *Missionary Herald*, 41, 224-225.
- Schneider B. (1846). The Persecution of Broosa. *Missionary Herald*, 42, 268-269.
- Schneider B. (1847). Letter from Mr. Schneider, dated at Broosa, July 4, 1847. *Missionary Herald*, 43, 358.
- Strong W. E. (1910). *The Story of the American Board*. (1.b.). Boston: The Pilgrim Press.

BALKANLAR'DA GÜVENLİĞE YÖNELİK BİR TEHDİT: YUNANİSTAN-MAKEDONYA ANLAŞMAZLIĞI

Cenk ÖZGEN¹

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Yunanistan ile Makedonya Cumhuriyeti arasındaki anlaşmazlığı incelemektir. Buna göre Balkanlar'da istikrar ve güvenliğin sağlanması önündeki en önemli engellerden biri, Yunanistan ile Makedonya Cumhuriyeti arasındaki anlaşmazlıktır. 17 Eylül 1995'te Makedonya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesinden sonra ortaya çıkan anlaşmazlığın temelinde, tarafların isim, tarih ve kimlik konusunda yaşadıkları görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu konudaki en kötü senaryo, sorunun silahlı çatışmaya dönüşmesi ve Üçüncü Balkan Savaşı'nın çıkmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Makedonlar, Makedonya, Makedonya Cumhuriyeti, Yunanistan, İsim Sorunu, Geçici Uzlaş, Üçüncü Balkan Savaşı.

ABSTRACT

A Threat to Security in the Balkans: Greece-Macedonia Dispute

The aim of this study is to examine the dispute between Greece and Republic of Macedonia. According to this one of the most important barriers to ensure stability and security in the Balkans is dispute between Greece and Republic of Macedonia. Dispute between parties that originates from differences in the case of name, history and identity has come into existence in the aftermath of declaration of independence of Republic of Macedonia on September 17, 1995. The worst

---

¹ Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi.

scenario in this case is transition of problem to armed conflict and outbreak of Third Balkan War.

Key Words: *Macedonians, Macedonia, Republic of Macedonia, Greece, Name Dispute, Interim Accord, Third Balkan War.*

GİRİŞ

Yugoslavya Federasyonu'na bağlı Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nin, 17 Eylül 1991'de Makedonya Cumhuriyeti ismiyle bağımsızlığını ilan etmesi, Balkanların zaten yoğun olan siyasi gündemine yeni bir konu başlığı daha eklemiştir.² Kuzey komşusunun ismini, anayasasını, sembollerini ve bayrağını egemenliğine yönelik tehdit olarak gören Yunanistan, Makedonya Cumhuriyeti'ni tanımamakla kalmamış, bu ülkeyi diplomatik ve ekonomik açıdan izole etmeye de çalışmıştır. Üçüncü ülkelerin arabuluculuğunda gerçekleştirilen müzakereler sonucunda, taraflar arasında 13 Eylül 1995'te "Geçici Uzlaş" olarak adlandırılan bir çerçeve antlaşması imzalamıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde yapılan müzakerelerde kalıcı bir çözüme ulaşılmaması mümkün olmamıştır.

Yunanistan ile Makedonya Cumhuriyeti arasındaki uyuşmazlığın ele alındığı bu çalışma, iki bölümden oluşmaktadır. Makedonlar ve Makedonya'nın konu alındığı birinci bölümde, sırasıyla Makedon etnik kimliği, Makedonya'nın coğrafi ve demografik yapısı ve Makedonya tarihi üzerinde durulacaktır. Yunanistan ile Makedonya Cumhuriyeti arasındaki uyuşmazlığın incelendiği ikinci bölümde ise sorunun ortaya çıkışı ve gelişimi, tarafların iddiaları, Yunanistan'daki Makedon azınlığın durumu, konuya ilişkin Yunan Dış Politikası, Geçici Uzlaş Antlaşması ve gelinen son durum masaya yatırılacaktır.

MAKEDONLAR VE MAKEDONYA

Makedon Etnik Kimliği

Etnik köken olarak Anadolu'dan, Morova-Vardar istikametinden ve Rusya ile Tuna Nehri boylarından gelen kavimlerin karışımı olan Makedonların, M.Ö. 2000'lerde günümüzde Makedonya olarak adlandırılan coğrafyaya yerleştiği düşünülmektedir (Görgülü, Yılmaz & Erdin, 1992, ss. 5-6). Batı ve kuzeyde İliryalılar, doğuda Trakyalılar, güneyde ise

---

² Makedonya Cumhuriyeti, Makedonya olarak adlandırılan coğrafyanın tamamı üzerinde egemenlik sahibi değildir. Dolayısıyla ayrımı ortaya koyabilme amacıyla çalışmada, 1991'de bağımsızlığını ilan eden devlet için Makedonya Cumhuriyeti, coğrafya içinse sadece Makedonya ifadesi kullanılacaktır.

Yunanlılarla komşu olan Makedonların, ilk yerleşim yerlerinin Selanik Körfezi'ne dökülen Vardar Nehri'nin aşağı yatağı ile bunun doğu ve batısında bulunan dağ etekleri olduğu kabul edilmektedir (Lauffer, 2004, s. 18).

Diğer yandan Makedonların ayrı bir etnik kökene sahip olmadığı, Arnavut, Bulgar, Yunan, Slav ya da Türklerin akrabaları olduğuna yönelik görüşler de bulunmaktadır. Makedonların özellikle Yunanlılar ve Arnavutlar ile olan yakınlıkları eskiden beri üzerinde tartışılan bir konudur. Bu kapsamda Eski Çağ'larda Makedon hükümdarlarının "politik sebeplerden" ötürü kendilerini Yunanlı kabul ettikleri ve M.Ö. 6'ncı yüzyıldan itibaren Yunan Uygarlığı ile bağlarını kuvvetlendirmeye çalıştıkları bilinmektedir. Ancak dil, toplumsal ve kültürel özellikler açısından Makedonlar ile Yunanlıların birbirinden farklı oldukları bir gerçektir. Bu farklılığın somut göstergelerinden biri, Eski Çağ'larda Yunanlıların da Makedonları ayrı bir ulus olarak görmesi ve ekseriyetle onları "barbar" olarak nitelendirmesidir (Lauffer, 2004, ss. 18-19). Aynı şekilde Makedonların, Arnavutların akrabası olan Pelags asıllı olduklarını öne süren görüşler de vardır. Bu görüşü savunanlar, Makedon Kralı III. Alexander ya da bilinen ismiyle Büyük İskenderin'in resmi dil olarak Yunanca'yı konuşmasına karşılıklı, günlük yaşamında Arnavutçayı kullandığını iddia etmektedir (Görgülü, Yılmaz & Erdin, 1992, s. 5). Ancak akademik çevrelerde bu görüşün de pek fazla taraftar bulmadığı söylenebilir.

Makedonya: Coğrafi ve Demografik Yapı

Makedonya ismiyle anılan coğrafya, Balkan Yarımadası'nın güney ve orta kesiminde yer almaktadır. 67.741 km² yüzölçüme sahip olan Makedonya'nın sınırları doğuda Karasu Nehri (Mesta) ve Rodop Dağları'na, güneyde Ege Denizi'ne, batıda İncekarasu Nehri (Bistrica), Ohri Gölü, Prespa Gölü, Drim Nehri ve Korab Dağları'na, kuzeyde ise Şar, Kozyak, Osogova ve Rila dağlarına kadar uzanmaktadır (Alp, 2002, s. 71). Dağlık bir topografyaya sahip olan Balkanlar'ın en verimli toprakları Makedonya'da bulunmaktadır. Hal böyle olunca bu toprakların taşıdığı ekonomik değer göz ardı edilemez boyuttur (Bulut, 2005, s. 402).

Makedonya'nın, coğrafi konum itibariyle Balkan Yarımadası'nın kalpgâhı durumunda olduğu söylenebilir (Görgülü, Yılmaz & Erdin, 1992, s. 2). Bunun en önemli sebeplerinden biri, bölgenin kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda uzanan ve tarih boyunca hem askerler hem de tüccarlar tarafından kullanılan iki yolun kesişim yeri olmasıdır. Makedonya'nın ortasında kuzey-güney doğrultusunda uzanan Vardar Nehri'nin oluşturduğu vadi, en eski çağlardan günümüze kadar kullanılan doğal bir yol olagelmıştır. Bu yol, yukarı boyları kuzey-güney doğrultusunda Sırbistan'ın ortasından geçerek Tuna'ya katılan Morova Nehri'nin oluşturduğu vadiye

açılmakta ve Selanik-Üsküp-Niş-Belgrad üzerinden Ege Denizi'ni Orta Avrupa'ya bağlamaktadır. Aynı şekilde Makedonya'nın güneyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan bir başka yol da, Dıraç-Manastır-Selanik üzerinden Adriyatik Denizi'ni Ege Denizi'ne, oradan da sahil boyunca İstanbul'a bağlamaktadır (Karatay, 2002, s. 4).

Bugün Makedonya coğrafyası, büyük ölçüde üç devlet arasında bölünmüştür: Makedonya Cumhuriyeti, Yunanistan ve Bulgaristan. Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulu olduğu bölüm Vardar Makedonyası, Yunanistan sınırları içerisindeki bölüm Ege Makedonyası ve Bulgaristan sınırları içerisindeki bölüm ise Pirin Makedonyası olarak adlandırılmaktadır. Öte yandan Makedonya coğrafyasının sınırları, Arnavutluk'taki Mala Prespa ve Golo Brdo ile Sırbistan'daki Gora ve Prohor Pcinhski bölgelerini de kapsamaktadır (My Macedonia, t.y.; Ayrıca bkz. Harita-1).

Harita-1: Makedonya Coğrafyası

Kaynak: (History of Macedonia, t.y.a).

Makedonya Cumhuriyeti'nin egemenliğindeki Vardar Makedonyası, 25.713 km² yüzölçüme sahiptir. En büyük şehri, ülkenin başkenti durumundaki Üsküp olan bölgenin diğer önemli yerleşim yerleri Tedova, Kumanova, İstip, Pirlepe ve Manastır'dır. 2011 yılı resmi rakamlarına göre 2.077.328 kişilik nüfusa sahip olan Vardar Makedonyası'nda, nüfusun etnik gruplara göre dağılımı %64,2 Makedon, %25,2 Arnavut, %3,9 Türk, %2,7 Roman, %1,8 Sırp ve %2,2 diğerleri (Ulah, Torbeş, Bulgar, Yunan vs.) şeklindedir (CIA The World Fact Book, 2010). Öte yandan bölgedeki Makedonların nüfusunun %45,6-54,3, Arnavutların %26-34, Türklerin %8,64-13,04 ve diğer etnik grupların %10,8 oranında olduğuna yönelik tahminler de yapılmaktadır (Alp, 2002, s. 80).

Yunanistan'ın kuzey kesiminde yer alan Ege Makedonyası'nın yüzölçümü 34.203 km²'dir. Bölge, kendi içerisinde Batı Ege Makedonyası, Orta Ege Makedonyası ve Doğu Ege Makedonyası olmak üzere üç bölüme ayrılmaktadır. Bölgenin en büyük şehirleri Selanik ve Kavala'dır. 2001 yılı rakamlarına göre 2.424.765 kişilik nüfusa sahip olan Ege Makedonyası'nda Makedonlar, Yunanlılar, Arnavutlar, Türkler ve Ulahlar yaşamaktadır. 1913'de Kornetsi Komisyonu tarafından yapılan nüfus sayımında, Makedonların 329.371 kişilik nüfuslarıyla bölgedeki en büyük etnik grubu oluşturdukları tespit edilmiştir (Öznel, 1993, s. 28). 90 yıldır Ege Makedonyası'nı elinde bulunduran Yunanistan, ülkedeki diğer azınlıklar gibi Makedonlara karşı da sistematik bir asimilasyon politikası uygulamaktadır. Ne var ki tüm inkâr ve asimilasyon çabalarına karşın, bazı kaynaklarda 1.000.000 civarında gösterilen nüfuslarıyla Makedonlar, bölgedeki en kalabalık etnik grubu oluşturmaya devam etmektedir (Ministry of Foreign Affairs of Turkey, 1999, s. 4).

Bulgaristan'ın doğu kesiminde yer alan Pirin Makedonyası'nın yüzölçümü ise 7.825 km²'dir. En büyük şehri Yukarı Cuma (Blogoevgrad) olan bölgenin diğer önemli yerleşim yerleri Sandaski, Gotse Delchev, Simitli, Petriç ve Razlog'dur. 2001 yılı rakamlarına göre 341.173 kişilik nüfusa sahip olan Pirin Makedonyası'nda Makedonlar, Bulgarlar, Türkler ve Romanlar yaşamaktadır. 1956'da yapılan nüfus sayımında, Pirin Makedonyası'nda yaşayan 281.015 kişiden 178.862'si ya da başka bir ifadeyle bölge nüfusunun %63,7'si kendisinin etnik Makedon olduğunu beyan etmiştir. Avrupa Birliği'ne (AB) üye olmasına karşın Bulgaristan, bugün ülkedeki etnik Makedonların varlığını inkâr etmektedir. Ancak tüm inkâr girişimlerine karşın Bulgaristan'da 250.000 civarında Makedon'un bulunduğu ve bunların önemli bir bölümünün de Pirin Makedonyası'nda yaşadığı tahmin edilmektedir (Macedonia for the Macedonians, t.y.).

Güney Slav dilleri arasında yer alan Makedonca, Sırpça ya da Hırvatçadan çok Bulgarcaya yakındır (Güney, 2002, s. 326). Makedoncanın başlıca üç lehçesi bulunmaktadır. Bunlar, Makedonya'nın kuzeyinde

konusulan ve Sırpçaya oldukça benzeyen lehçe, doğusunda konuşulan ve büyük oranda Bulgarçaya benzeyen lehçe ve son olarak da, batısında konuşulan ve aynı zamanda ulusal dil de kabul edilen lehçedir (Görgülü, Yılmaz & Erdin, 1992, s. 1). Etnik Makedonların çoğunluğu Ortodoks Hıristiyan'dır.

Kısa Tarihçe

Makedonya Krallığı'nın bilinen ilk hükümdarı Caranus'tur (M.Ö. 808-778) (History of Macedonia, t.y.b). II. Alexander zamanında (M.Ö. 369-361) Kuzey Yunanistan'ı, II. Filip zamanında (M.Ö. 359-336) ise Güney Yunanistan'ı topraklarına katarak genişleyen Makedonya Krallığı, Büyük İskender zamanında Ahemeniş İmparatorluğu'nu (Pers İmparatorluğu) yıkıp Nil'den (Mısır) İndus Nehri'ne (Hindistan) kadar uzanan coğrafyada büyük bir imparatorluk haline gelmiştir (Bulut, 2005, s. 403). Genç yaşta ölümünden sonra kurduğu imparatorluk komutanları arasında paylaşılarak dağılmış olsa da dünya tarihinin gördüğü en büyük fatihlerden biri olan Büyük İskender, modern Makedon kimliğinin inşa edilmesinde son derece önemli bir isimdir.

Büyük İskender'in ölümünden sonra ülkenin yönetimini ele geçirmek isteyen komutanları arasında iç savaş çıkmıştır. 50 yıl süren savaştan zaferle çıkan Antigonos sülalesi, M.Ö. 276'da Makedonya'da yönetimi ele geçirmiştir. M.Ö. 168'e kadar yönetimde kalan Antigonos sülalesi döneminde Makedonya, Yunanistan üzerindeki etkisini korumuş, II. Filip ve Büyük İskender'den sonra ikinci bir "altın çağ" yaşamıştır. Bu dönemde etkin bir askeri mekanizmaya sahip olan Makedonya, bölgenin güç ve istikrar merkezi olmuştur (Görgülü, Yılmaz & Erdin, 1992, s. 9).

İtalya dışında yeni toprak arayışında olan Roma Cumhuriyeti'nin yönünü Balkanlar'a çevirmesi, ilki M.Ö. 215-205 yılları arasında olmak üzere, Makedonya Krallığı ile bu devlet arasında bir dizi savaşın yaşanmasına sebep olmuştur. Savaşlar sonunda zayıflayan Makedonya Krallığı, M.Ö. 148'da bağımsızlığını kaybetmiş ve Roma Cumhuriyeti'nin bir eyaleti haline gelmiştir. Bu tarihten sonra merkezden atanan valiler tarafından idare edilen ve çok sayıda memur, tüccar ve tefeciye ev sahipliği yapan Makedonya'da güçlü bir Roma Ordusu konuşlandırılmıştır. Roma Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki ilk eyaleti olan Makedonya, bu devletin bölgedeki ve Ön Asya'daki seferlerinde sıçrama taşı işlevi görmüştür (Apostolski, Zografski, Stoyanovski & Todorovski, 1979, ss. 18-20).

Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma İmparatorluğu'na (Bizans İmparatorluğu) bağlanan ve 4'üncü yüzyıla doğru büyük oranda Hıristiyanlaşan Makedonya, farklı dönemlerde Got, Hun, Avar, Macar, Bulgar ve Slavların akınlarına hedef olmuştur (Bulut, 2005, s. 403). Bir dönem Bulgarların kontrolüne giren Makedonya'ya, 6'ncı ve

7'inci yüzyılda Kuzeydoğu Avrupa'dan yoğun bir Slav göçü yaşanmıştır. Slav nüfusun bölgeye yerleşmesi, Makedonya'nın etnik ve dil yapısını büyük oranda değiştirmiştir. Bu dönemde bölge, Slavlar ve Doğu Roma İmparatorluğu arasında büyük çekişmeye sahne olmuştur. Doğu Roma İmparatorluğu, Makedonya coğrafyasına ancak 836-837'de tekrar hâkim olabilmıştır (Rossos, 2008, ss. 19-26).

9'uncu yüzyılın ikinci yarısından 10'uncu yüzyılın sonlarına kadar Makedonya, Bulgar Krallığı'nın toprakları içerisinde yer almıştır. Bulgar Krallığı'nın 971'de yıkılmasından sonra ise bölge, bir kez daha Doğu Roma İmparatorluğu'nun kontrolüne girmiştir. Ancak Doğu Roma İmparatorluğu'nun Makedonya valilerinden Nicola'nın oğulları David, Moses, Aaron ve Samuil ya da tarihteki bilinen adlarıyla “genç kontlar veya prensler”, bir süre sonra isyan etmiştir. David ve Moses'in öldüğü isyan, Doğu Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki hâkimiyetinin ortadan kalkmasıyla sonuçlanmıştır. 976'da ağabeyi Aaron'u öldüren Samuil yönetimi tek başına ele almış ve Makedonya merkezli Samuil İmparatorluğu'nu kurmuştur (Rossos, 2008, ss. 31-32). Ohrid şehrini başkent yapan Samuil, güney sahili hariç Makedonya'yı ve Dobruca dahil tüm Bulgaristan'ı ele geçirmekle kalmamış, Sırbistan, Kosova, Karadağ, Hersek, Arnavutluk, Epir ve Teselya'nın tamamını, Bosna'nın üçte ikisini ve Srijem'i topraklarına katmıştır. Bulgar Krallığı'nın mirasını üstlenerek çar ünvanını alan Samuil, tarihte ilk kez Hırvatlar hariç bütün Balkan slavlarını tek bir çatı altında toplamayı başaran kişi olmuştur (Karatay, 2002, s. 15).

Doğu Roma İmparatoru II. Basileous, 1018'de Samuil İmparatorluğu'nu yıkarak bölgenin hâkimiyetini yeniden ele geçirmiştir. Yaklaşık 200 yıl boyunca Doğu Roma İmparatorluğu'nun hakimiyetinde kalan bölgenin zaten karmaşık olan etnik yapısı, 11'inci yüzyılın ikinci yarısında Ulah, Kuman, Peçenek ve Uzların göç dalgaları sonucu daha da karmaşık hale gelmiştir. 1185'te Doğu Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine son veren Bulgarların yönetimi, 13'üncü yüzyılın sonlarında Sırp saldırıları sonucu sarsılmaya başlamıştır. Sırplar, 14'üncü yüzyıla gelindiğinde bölgede kesin hâkimiyet tesis etmiştir (Bulut, 2005, s. 404).

Birinci Kosova Savaşı (1389) sonrasında Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarına katılmıştır. Bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti 500 yıldan fazla sürmüştür. Osmanlılar döneminde Makedonya'ya, Anadolu'dan Müslüman Türk göçmenler getirilmiş ve bölgenin etnik yapısı daha da karışmıştır (Saatçi, 2002, ss. 47-48). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Selanik dışında kalan Makedonya toprakları Bulgaristan'a bırakılmıştır. Ancak Rusların Bulgaristan üzerinden Ege Denizi'ne açılmasından rahatsız olan Batılı devletlerin katılımıyla Temmuz 1878'de toplanan Berlin Kongresi'nde,

Ayastefanos Antlaşması geçersiz kılınmış ve Makedonya toprakları Osmanlı İmparatorluğu'na iade edilmiştir (İnat ve Balcı, 2010, s. 640).

Berlin Kongresi sonrasında Makedonya'nın tamamını ele geçirmek Bulgar Dış Politikası'nın temel hedeflerinden biri haline gelmiş (Alp, 2002, s. 76) ve bölge Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasında önemli bir mücadele alanı haline gelmiştir. Nitekim sınırları net bir şekilde belirlenememiş olan ve Osmanlı yönetimi altında iken “Vilayeti Selâse” şeklinde adlandırılan üç vilayetten -Selanik, Manastır (Bitola) ve Kosova (Üsküp)- oluşan bölgede, Balkan devletleri ile onların destekçisi konumundaki İngiltere ve Rusya arasında yaşanan bu mücadele, tarihe “Makedonya Sorunu” olarak geçmiştir (Saatçi, 2002, s. 45).

İkinci Balkan Savaşı sonunda 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile Makedonya toprakları Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmıştır. Ege Makedonyası'nın Yunanistan'a, Pirin Makedonyası'nın Bulgaristan'a ve Vardar Makedonyası'nın da Sırbistan'a verildiği paylaşımına göre Yunanistan'ın sınırı kuzeyde Prespa Gölü'nden başlamış, Kaymakçalan ve Doyran göllerinden geçerek doğuda Belasitsa Dağları'ndan Aşağı Mesta'ya kadar uzanmıştır. Bulgaristan'ın payına Pirin ve Ustrimaça bölgesi, Sırbistan'a da geri kalan topraklar düşmüştür (Alp, 2002, s. 75).

Birinci Dünya Savaşı sonunda Makedonya topraklarının %50'si Yunanistan'a, %40'ı Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'na ve kalan %10'u da Bulgaristan'a verilmiştir (İnat & Balcı, 2010, ss. 640-641). Savaştan yenik çıkan Bulgaristan, Neuilly Antlaşması'nın hükümleri uyarınca kendisine ait olan Ustrimaça Bölgesi'ni Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'na bırakmak zorunda kalmıştır (Alp, 2002, s. 76). Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı döneminde “Güney Sırbistan” olarak anılan Vardar Makedonyası, 1944'te Makedonya Cumhuriyeti adını almış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Yugoslavya Federasyonu'nun altı federe devletinden biri olmuştur (İnat & Balcı, 2010, ss. 642-643).

YUNANİSTAN-MAKEDONYA ANLAŞMAZLIĞI

Sorunun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

25 Haziran 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını ilan ederek Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılması ve bu dönemde Miloseviç yönetimindeki Sırbistan'ın ülkede hegemonya kurmaya çalışması, Makedonlarda Sırp tahakkümü altına girme korkusunu doğurmuştur. Bunun üzerine Makedonya, “Egemen ve Bağımsız Makedonya” sloganını kullanarak, 8 Eylül 1991'de bağımsızlık referandumuna gitmiştir (İnat & Balcı, 2010, s. 643). Arnavutların sosyo-kültürel haklarının sınırlı tutulduğu ve kendilerine Makedonlar gibi kurucu millet statüsü tanınmadığı

gerekçesiyle büyük oranda boykot ettikleri referanduma, bölgedeki Sırp lar da sıcak bakmamıştır. Oy sayımından sonra Makedon yetkililerince yapılan resmi açıklamaya göre toplam 1.495.625 seçmenin bulunduğu ülkede, referanduma katılım %71,85 oranında gerçekleşmiş ve katılanların %95,09'u bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır (Alp, 2002, ss. 82-83).

Bu sonuçlara istinaden Üsküp yönetimi, Makedonya Cumhuriyeti ismiyle 17 Eylül 1991'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Yeni devletin 17 Kasım 1991'de kabul edilen anayasasında, Makedonya'nın Makedonlara ait olduğu açıkça belirtilmiş; bu doğrultuda Makedonlar için kurucu ulus ifadesi kullanılırken, Arnavutlar, Türkler ve diğer etnik gruplara azınlık denilmiştir. Anayasada, ülkenin resmi dilinin Kyril alfabesiyle yazılan Makedonca olması da kabul edilmiştir (İnat & Balcı, 2010, s. 643).

Yugoslavya'nın altı federe devletinden biri olan Makedonya Sosyalist Cumhuriyeti'nin, Makedonya Cumhuriyeti ismiyle bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Yunanistan, bu ülkeye yönelik ağır suçlamalarda bulunmuştur. Öyle ki Yunanistan, bu ülkenin isminde yer alan Makedonya kelimesinin, Üsküp yönetiminin kendi topraklarındaki Ege Makedonyası'na yönelik yayılmacı emelleri olduğunun göstergesi olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Makedonya Cumhuriyeti'nin bayrağının ve seçtiği sembollerin Yunan kültürüne ait olduğunu, bu nedenle Üsküp yönetiminin bunları kullanmasına izin vermeyeceğini de açıklamıştır (Coşkun, 2001, s. 208).

Bu dönemde tepkisini somut şekilde ortaya koyan Atina yönetimi, güvenliğini tehdit ettiğini iddia ettiği kuzey komşusunu tanımamakla kalmamış, uluslararası toplum tarafından da tanınmaması için kararlı bir diplomatik mücadele yürütmeye başlamıştır. Dahası Atina yönetimi, Makedonya Cumhuriyeti'ni ekonomik olarak olabildiğince izole etmeye de çalışmıştır. Hal böyle olunca Hırvatistan, Slovenya ve Bosna Hersek'in aksine, bağımsızlığını savaşı kazanmasına karşın, muhtemel Üçüncü Balkan Savaşı'nın potansiyel merkezi sayılan Makedonya Cumhuriyeti, kuruluşunun ilk yıllarında bir yandan ekonomik, siyasi ve güvenlik sorunlarıyla uğraşırken, diğer yandan Yunanistan'ın "hasmane" politikasının sonuçlarına da dayanmak durumunda kalmıştır (Kut, 1997, s. 287). Makedonya Cumhuriyeti, bu politikanın sonucu olarak anayasal ismiyle Birleşmiş Milletler'e (BM) üye olamamıştır. 8 Nisan 1993'teki üyelik, Yunanistan'ın itirazı aşılamadığı için Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (Former Yugoslav Republic of Macedonia / FYROM) ismiyle gerçekleşmiştir.

Eylül 1991'den Eylül 1995'e kadarki dönemde Yunanistan'ın Makedonya politikasının amacı, bu ülkenin ismini, bayrağını ve anayasasını toprak bütünlüğüne tehdit oluşturduğu gerekçesiyle değiştirmek olmuştur. Yunanistan'ın bu amaca yönelik kullandığı başlıca dış politika araçlarıysa,

Makedonya Cumhuriyeti'nin tanınmasını engellemek için üçüncü devletlere yapılan baskı, bu ülkenin uluslararası örgütlere üyeliğine karşı kullanılan veto, 2 yıl süreyle uygulanan kesintisiz ticari ambargo ve dünya kamuoyunda yürütülen "Makedonya Yunan'dır" propagandası oluşturmuştur. İlk üç araçla Yunanistan, Makedonya Cumhuriyeti'ni izole ederek çökertmeyi ya da en azından dize getirmeyi hedeflemiştir. Gerçekten de Yunanistan'ın üçüncü devletler üzerinde uyguladığı baskı, sadece siyasal ve diplomatik sorunlar yaratmakla kalmamış, Makedonya Cumhuriyeti'nin ekonomisine de büyük zarar vermiştir. Zira BM'nin, Sırbistan ve Karadağ'a uyguladığı ekonomik ambargo nedeniyle zaten zarar görmekte olan Makedonya Cumhuriyeti, dünyaya açılan penceresi konumundaki Selanik Limanı'nın Yunanistan tarafından kendisine kapatılmasıyla ciddi sorunlar yaşamıştır. Tanınmama nedeniyle Makedonya Cumhuriyeti'nin üçüncü devletlerden ve özellikle de uluslararası kuruluşlardan dış yardım ve kredi alamaması, ekonomik tabloyu daha da kötüleştirmiştir. Öte yandan Yunanistan'ın argümanlarına meşruiyet kazandırmak için kullandığı dördüncü araç olan "Makedonya Yunan'dır" propagandası ise zamanla araçsal niteliğini yitirmiş ve başlı başına bir amaç haline gelmiştir. Zira "Makedonya Yunan'dır" propagandasının, Makedonya Cumhuriyeti uzlaşma yönünde ne yaparsa yapsın iki ülke arasında sorun olarak kalacak tarih ve ulusal kimlik meseleleriyle yakın ilgisi bulunmaktadır (Kut, 1997, ss. 287-288).

Tarafların İddiaları

Yunanistan'a göre birleşik bir bütünü teşkil etmeyen Makedonya, orada yaşayan nüfusa bakılmaksızın sadece coğrafi bir isimdir. Bu coğrafyanın etnik bir grubu, özellikle de bir grup Slavı tanımlamak için kullanılması hatalıdır. Yunanistan'ın görüşü, Büyük İskender'in ve tüm Makedonların Yunanlı olduğu tezine dayanmaktadır. Bu tez de Makedonya coğrafyasının etnik, dilsel ve kültürel açıdan antik ve modern Yunanistan'ın devamı olduğunu, dolayısıyla sadece Yunanlıların kendilerini Makedon olarak tanımlamaya hakları bulunduğunu savlamaktadır. Yunan milliyetçilerine göre Makedonya ile ilgili herşey Yunandır. 6'ncı yüzyılda bölgeye gelmiş Slav kabilelerinin torunlarının kendilerini Makedon olarak tanımlamaya hakları yoktur. Onlar olsa olsa sözde Makedonlar, Üsküplüler ya da Makedonyalılarındırlardır (Mandacı & Erdoğan, 2001, s. 24).

Bu iddialar kapsamında Makedonya Cumhuriyeti'nin kurulmasının, Yunanistan için üç "s" hakkında ciddi sorunlar yarattığı söylenebilir: Sintayma (anayasa), simvola (semboller) ve simaia (bayrak). Yunanistan'a göre "sözde Makedonlar", anayasalarında bu ismi kullanarak, bayraklarına Yunanlıların ulusal sembolü olan 16 ışıklı Vergina Güneşi motifini koyarak ve paralarına Selanik Kulesi'ni yerleştirerek hem milli değerlerini çalmış

hem de toprakları üzerinde hak iddia etiklerini göstermiştir. Toprak talebi iddiasına dayanak olarak Yunanistan, 2 Ağustos 1944'te kurulmuş olan Makedonya Halk Cumhuriyeti ile 1991'de bağımsızlığını ilan eden devlet arasında devamlılık ilişkisine atıf yapan Makedonya Cumhuriyeti anayasasına göndermeler yapmıştır. Öyle ki yeni cumhuriyetin anayasasında Anti Faşist Makedonya Ulusal Kurtuluş Meclisi'nin, 2 Ağustos 1944'te yayınlanan ve "Makedonya'nın diğer iki parçasının da özgürleştirilmesi ve tüm Makedonların tek bir çatı altında birleştirilmesini" öngören bildirgesindeki prensiplerin esas alındığını belirten maddenin olması, Yunanistan'ın temel argümanlarından birini teşkil etmiştir (Mandacı & Erdoğan, 2001, ss. 25-26).

Yunanistan'ın Makedonya Cumhuriyeti'nin anayasasına yönelik tepkisi yukarıdaki iddialar ile de sınırlı kalmamıştır. Atina yönetimi, anayasanın 3'üncü ve 49'uncu maddelerini ulusal birlik ve toprak bütünlüğüne tehdit olarak yorumlamıştır. Yunanistan'ın tepkisine neden olan maddeler şu şekildedir:

"Madde 3: Makedonya Cumhuriyeti toprakları bölünemez ve ihlal edilemez. Makedonya Cumhuriyeti'nin mevcut sınırları zorla değiştirilemez. Makedonya Cumhuriyeti'nin sınırları yalnızca anayasaya uygun olarak değiştirilebilir.

Madde 49: Cumhuriyet, ülke dışına göç etmiş, başka ülkelerde yerleşmiş Makedonların ve komşu ülkelerde yaşayan Makedon halkından insanların statü ve haklarını korur, kültürel gelişimlerine yardımcı olur ve onlarla ilişkileri teşvik eder. Cumhuriyet, yurt dışındaki Cumhuriyet yurttaşlarının kültürel, ekonomik ve sosyal haklarını korur" (Kut, 1997, s. 293).

Buna karşılık Makedon tarafı, bağımsızlık sonrası hemen her platformda Yunanistan'ın iddialarını sert bir dille yalanlamış; Yunanlıların kendilerini Slav ve Bulgarlara yakın bir etnik grup olarak gösterme ya da varlıklarını tamamen inkâr etme çabalarının zaten üç ayrı devlet içinde bölünmüş bir ulusu daha da bölme amacı güttüğünü iddia etmiştir. Atina, Makedon kelimesinin etnik ve milliyetçi anlamda kullanılmayacağını iddia ederken, Üsküp bunun tam tersini söylemiştir. Ancak bu noktada bir parantez açarak, Makedonya Cumhuriyeti'nin söyleminin altında sadece Yunanistan'ın iddialarına değil, aynı zamanda Makedonlar ile Bulgarlar aralarındaki dil benzerliğinden yola çıkarak ortaya atılan "akrabalık" iddialarına cevap niteliği taşıdı da belirtilmelidir. Nitekim günümüzde Makedonlar, kullandıkları Makedoncanın bin yıllık tarihi geçmişe sahip olan otantik bir dil olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır (Mandacı & Erdoğan, 2001, ss. 24-25).

Anlaşmazlığın Perde Arkası: Yunanistan'daki Makedon Azınlık

Makedonya Cumhuriyeti'nin tanınma(ma)sı, 1990'lı yılların ilk yarısında Yunanistan'ın en önemli dış politika konu başlığını oluşturmuş ve Yunan diplomasinin bütün enerjisi ve gayreti buna harcanmıştır. Bu dönemde Yunanistan'ın bütün dış politika sorunları, Makedonya politikasının gölgesinde kalmıştır. O kadar ki 1992-1995 yılları arasındaki Yunan Dış Politikası'nın ana amacı, Üsküp yönetiminin uluslararası toplum tarafından Makedonya Cumhuriyeti adıyla tanınmasını önlemek olmuştur (Çalış & Akgün, 2001, s. 234). Bu noktada yanıtlanması gereken soru, Yunanistan'ın, Makedonya Cumhuriyeti'nin tanınma(ma)sına neden bu derece önem vermiştir?

Üniter bir ulus-devlet olan Yunanistan, sınırları içinde yaşayan etnik azınlıkları varlığını tehdit eden unsurlar olarak algılamaktadır. En büyük korkusu ise bir gün azınlıkların ana vatanlarıyla birleşmeyi isteyip, Yunanistan'ın üniter yapısını ve toprak bütünlüğünü ortadan kaldırmaya yönelik faaliyette bulunmasıdır. Yugoslavya Federasyonu'nun dağılmasından sonra kurulan Makedonya Cumhuriyeti'ne karşı duyulan paranoya derecesindeki kuşku da işte bu korkunun yansımasıdır. Makedonya Cumhuriyeti'nin, kendisinden 5 kat fazla nüfusu olan ve mukayese dahi edilemeyecek ölçüde daha güçlü ordusu bulunan Yunanistan'a tehdit oluşturması mümkün değilken, Atina yönetimi bu küçük Balkan devletini toprak bütünlüğüne ve bekasına yönelik büyük bir tehdit olarak algılamıştır (Aras, 2002, s. 95). Ege Makedonyası'ndaki Makedonlar ile anavatanları Vardar Makedonyası'ndaki Makedonların birleşebileceği korkusundan hareket edildiği için de sertlik yanlısı politaların öne çıkması kaçınılmaz olmuştur.

Etnik Makedonlar, aynı etnik Türkler gibi Yunanistan'ın tanımadığı bir "hayalet azınlıktır". Bugün Yunanistan, ülke nüfusunun %98,5'inin etnik Yunan olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiasına paralel şekilde de Ege Makedonyası'nda 1913-1928 yılları arasında büyük nüfus hareketlerinin olduğunu ve bölgenin etnik kompozisyonunun tamamen değiştiğini ileri sürmektedir. Gerçekten de bu tarihlerde yaklaşık 100.000 kadar Slavca konuşan nüfus ülkeyi terk etmeye zorlanmış ve yerlerine Yunanistan dışından gelen Yunanlı göçmen yerleştirilmiştir (Mandacı & Erdoğan, 2001, ss. 26-27). 1928'e kadar dalgalar halinde gerçekleşen ve Türk azınlığın çoğunlukta olduğu Batı Trakya ile Makedonların yaşadığı yerlere yönelik yürütülen bu iskân politikası sonucunda sadece Ege Makedonyası'na 650.000 ila 700.000 arasında Yunanlı yerleştirilmiş, böylece bölgedeki doğal, tarihsel, demografik ve etnik yapı altüst edilmiştir (Hatipoğlu, 2001, s. 111). Ancak daha öncede belirttiği gibi, yürütülen tüm inkâr ve asimilasyon çabalarına karşın, bazı kaynaklarda bugün dahi Yunanistan'daki etnik Makedonların nüfusunun 1.000.000 civarında olduğu tahmin

edilmektedir. Yunanistan'ın izlediği agresif dış politika dikkate alındığında, bölgedeki Makedon nüfusun -1.000.000 olmasa bile- iddia edilenden çok daha fazla olması akla yatkındır.

Yunan Dış Politikası'nın Açmazı

Yunan Dışişleri Bakanlığı'nın tüm girişimlerine karşın Bulgaristan'ın ardından Ocak 1992'de Türkiye'nin de Makedonya Cumhuriyeti'ni resmen tanıdığını açıklamayı, Yunan kamuoyunda büyük tepki yaratmış, Selanik'te yüzbinlerce kişinin katıldığı gösterilerde Ankara ve Üsküp yönetimleri protesto edilmiştir. Mart 1992'de Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılan ülkelerden Hırvatistan ve Slovenya ile Makedonya Cumhuriyeti arasında diplomatik temas kurulmuştur. Rusya da Ağustos 1992'de Üsküp yönetimini resmen tanıdığını duyurmuştur (Ülger, 2003, s. 131).

Daha öncede ifade edildiği üzere Makedonya Cumhuriyeti'nin BM'ye üyeliği, Yunanistan'ın itirazı aşılamadığı için FYROM ismiyle gerçekleşmiştir. Üyeliğin farklı bir isimle gerçekleşmesi, bağımsızlığını yeni kazanan ülkede büyük hayal kırıklığı ve öfke yaratmıştır. Bu durumu protesto etmek için Üsküp, Koçani ve Resen şehirlerinde gösteriler düzenlenmiştir. Bunlar içerisinde en dikkat çekici olanı, başkent Üsküp'te 600 kadar Makedon aydınının Ulusal Parlamento binası önünde gerçekleştirdiği gösteridir (Poulton, 1995, ss. 177-178).

Atina'nın Üsküp'e yönelik sertlik yanlısı siyaset izlemesi ve 2.000.000 gibi az nüfusa sahip kuzey komşusunun kendini tehdit ettiğini iddia etmesi, Yunanistan'ın uluslararası alanda izolasyonu ve AB ülkeleri nezdinde güvenilirliğinin azalması sonucunu doğurmuştur. Atina'nın 1994'te Makedonya Cumhuriyeti'ne yönelik ekonomik ambargo uygulaması, bunu daha da arttırmıştır. AB Komisyonu, Yunanistan'ı uyguladığı ambargo nedeniyle mahkemeye vermiştir. Bu dönemde Yunan Dış Politikası'yla ilgili yapılan bazı yorumlarda, AB'den birlik standartlarını karşılamayan Yunanistan'ı üyelikten çıkarmayı gündemine alması dahi istenmiştir. Burada bir parantez açarak, Yunanistan'ın "kabadayı" politikalarının sonucu olarak uluslararası toplum nezdinde büyük prestij kaybına uğramasının Türkiye'ye yaradığı ve 1991-1995 döneminde, Ankara'nın bölgede Atina'dan daha etkili bir aktör konumuna geldiğinin altı çizilmelidir (Coşkun, 2001, s. 208).

Geçici Uzlaş

Uyguladığı sertlik yanlısı siyasetin verdiği zararı anlayan Yunanistan, 1995'ten itibaren başta Makedonya konusu olmak üzere dış politikasında önemli değişiklikler yapmıştır. Atina'nın dış politikasında gittiği değişikliğin birkaç nedeni bulunmaktadır: Birincisi Yunanistan, AB içerisindeki izolasyonundan kurtulmak ve uluslararası toplumda

güvenilirliğini tekrar kazanmak istemiştir. İkincisi Atina yönetimi, Balkanlar özelinde yaşanan rekabette Ankara'nın öne geçmesinden rahatsız olmuştur. Son olarak da hükümetin uyguladığı sertlik yanlısı dış politika, Yunan işadamlarının cezbedici yatırım olanakları sunan yeni Balkan ülkelerindeki pazarlara açılmasını engellemiştir. Yunan iş çevreleri, hükümete Balkan ülkeleriyle ilişkilerin düzeltilmesi için baskı yapmıştır. Bu baskının da etkisiyle, dış politikada salt siyasi yaklaşım uygulanmasına son verilmiş ve siyasi-ekonomik yaklaşım geliştirilmeye başlanmıştır (Coşkun, 2001, s. 209).

Bu kapsamda Mart-Haziran 1995 arasında Atina ile Üsküp arasında mekik diplomasisini sürdüren ABD'nin Avrupa ve Kanada işlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbroke'un da girişimleri sonucunda, iki ülkenin dışişleri bakanları Steko Çrvenkovski ve Karolas Papulyas'ın başkanlığındaki Makedon ve Yunan heyetleri Eylül 1995'in başında New York'ta biraraya gelmiştir. Pürüzlerin aşılmasını müteakiben iki bakan, 13 Eylül 1995'te bir çerçeve antlaşması niteliğindeki 23 maddelik "Geçici Uzlaş"ı (Interim Accord) imzalamıştır. Ülke isimlerine atıfta bulunulmayan Geçici Uzlaş'da, Yunanistan "Birinci Taraf", Makedonya Cumhuriyeti ise "İkinci Taraf" olarak adlandırılmıştır. Antlaşmanın, imza tarihinden itibaren 30 gün sonra yürürlüğe girmesi öngörülmüştür (Kut, 1997, ss. 289-290).

Geçici Uzlaş kapsamında Makedonya Cumhuriyeti'nin, 30 gün içinde bayrağını değiştirmesi (Bkz. Resim-1) ve anayasal olarak bugünkü sınırları ötesinde hiçbir tarihsel hak iddiası ve toprak talebinde bulunmadığını ilan etmesi kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde tarafların diplomatik ilişki kurmalarının yanı sıra Yunanistan'ın Üsküp yönetimini tanıması, bu ülkenin uluslararası örgütlere üyeliğine karşı vetosunu kaldırması ve Makedonya Cumhuriyeti'ne karşı uyguladığı ekonomik ambargoya son vererek, 30 gün içerisinde Selanik Limanı'nı açması da öngörülmüştür. Aralarındaki tüm sorunların dostluk ve iyi komşuluk ilkesi çerçevesinde barışçı yollarla çözülmesi hususunda anlaşan taraflar, isim sorununu da bu kapsamda ele alma konusunda mutabık kalmıştır. Nitekim mutabakata göre tarafların, Makedonya Cumhuriyeti'ni kendi tercih ettikleri şekilde adlandırması kararlaştırılmıştır (Kut, 1997, s. 290).

Son Durum

Geçici Uzlaş, Atina'nın uluslararası alandaki izolasyonunun kırılması ve sarsılan prestijinin geri kazanılması yolunda önemli bir adım olmuştur. Üsküp açısından ise özellikle ekonomik ambargo dolayısıyla yaşanan sıkıntıların aşılması ve uluslararası toplumla entegrasyonunun kolaylaşması noktasında büyük katkı sağlamıştır. Antlaşma öncesinde Makedonya Cumhuriyeti ile Yunanistan arasındaki ticaret hacmi son derece

düşük bir seviyede seyrederken, atılan imzalar sonrasında, ekonomik ilişkilerde büyük bir canlanma yaşanmıştır. Örnek verme açısından, 1994'te iki ülke arasındaki ticaret hacmi sadece 18.9 milyon dolar iken, anlaşmanın imzalandığı 1995'te 57.7 milyon dolara, 1996'da ise 285.4 milyon dolara çıkmıştır (Çalış & Akgün, 2001, ss. 237-238).

1991-1995

Geçici Uzlaşı Sonrası

Resim-1: Makedonya Cumhuriyeti Bayrağı

Öte yandan 1995'te imzaladıkları antlaşmayla geçici olarak dondurdukları sorunları kalıcı bir çözüme kavuşturmak için harekete geçen taraflar, ileriki dönemlerde Birleşmiş Milletler'in (BM) arabuluculuğunda isim bulma müzakerelerine başlamıştır. Ancak en sonuncusu Mart 2008'de BM Özel Elçisi Matthew Nimetz'in arabuluculuğunda New York'ta gerçekleştirilen müzakerelerde, bugüne kadar somut bir gelişme kaydedilememiştir. Basına yansıyan bilgilere göre Nimetz, taraflara Makedonya Halk Cumhuriyeti, Makedonya Demokratik Cumhuriyeti, Bağımsız Makedonya Cumhuriyeti, Yeni Makedonya Cumhuriyeti ve Yukarı Makedonya Cumhuriyeti olmak üzere beş isim önermiştir. Yunanistan, bunlardan sadece Yukarı Makedonya Cumhuriyeti'ne; zaman ve coğrafi tanımı kabul etmeyen Makedonya Cumhuriyeti ise Makedonya Halk Cumhuriyeti ile Bağımsız Makedonya Cumhuriyeti'ne olumlu yaklaşmıştır. Müzakerelerde Yunanistan'ın tek isimli -ikili ilişkilerde ve uluslararası alanda aynı-, Makedonya Cumhuriyeti'nin ise iki isimli -ikili ilişkilerde ve uluslararası alanda farklı- çözüm konusunda ısrar ettiği görülmektedir. Üsküp yönetiminin bu ısrarında, ABD'nin verdiği üstü kapalı destek ile anayasal ismiyle 120 civarında ülke tarafından tanınmış olma kozuna güvendiği düşünülmektedir (Zaman, 2 Mart 2008).

Üsküp yönetimi, 1995'te Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) aday ülkeler için uyguladığı Barış İçin Ortaklık (BİO) programına katılmış ve ilerleyen dönemde kendisinden talep edilen reformları yapmanın ötesinde, dünyanın değişik yerlerinde gerçekleştirilen askeri operasyonlara

fiili destek de vermiştir (Sancaktar, 22 Aralık 2008). 22 Mart 2004'te AB'ye üyelik başvurusunda bulunan Üsküp yönetimi, 16 Aralık 2005'te aday ülke statüsü elde etmiştir (European Commission, 10 Ekim 2012). Ancak tüm bu gelişmelere karşın Yunanistan, Makedonya Cumhuriyeti'nin AB ve NATO'ya girişine yönelik vetosunu devam ettirmektedir. Çıkış yolu arayan Üsküp yönetimi, Atina'nın 2008'deki NATO Bükreş Zirvesi'nde üyeliğini veto etmesini Geçici Uzlaşma'ya aykırı olduğu iddiasıyla Lahey Adalet Divanı'na taşımış ve divan, Aralık 2011'de 1'e karşı 15 oyla aldığı kararlar Yunanistan'ı haksız bulmuştur (Kırbaki, 6 Aralık 2011). Ne var ki kararda, para cezası öngörülmemiş ve Yunanistan'ın gelecekte benzer adımlardan kaçınması istenmemiştir. Karar sonrası açıklama yapan Yunan Dışişleri Bakanlığı'nda, isim sorunu çözümlüncaya kadar Makedonya Cumhuriyeti'nin NATO üyeliğini engellemeye devam edeceğini bildirmiştir (Gazeteport.com, 5 Aralık 2011).

Bugün Makedonya Cumhuriyeti, BM, AB, NATO, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) gibi örgütler tarafından FYROM ismiyle tanınmaktadır. Türkiye, Makedonya Cumhuriyeti'ni anayasal ismiyle tanıyan devletlerdendir. Makedonya Cumhuriyeti'ni anayasal ismiyle tanıyan devletler, FYROM kısaltmasının geçtiği belgelerin sonuna konulan dipnotta bu durumu ayrıca belirtmektedir.

SONUÇ

Yunanistan ile Makedonya Cumhuriyeti arasında 1991'de Yugoslavya Federasyonu'nun dağılması sonrasında başlayan anlaşmazlık, aradan geçen 20 yılı aşkın zamana karşın kalıcı bir çözüme kavuşturulamamıştır. 1995'te imzalanan Geçici Uzlaşma ile sorunu donduran taraflar, BM'nin arabuluculuğunda belli periyotlarla biraraya gelerek isim konusundaki müzakerelere devam etmektedir. Ancak müzakerelerde isim konusunda her iki tarafın da mutabık kalacağı bir çözümün bulunabilme ihtimali düşük görünmektedir. Kaldı ki isim konusunda bir şekilde mutabakat sağlanabilse bile, tarafların tarih ve ulusal kimlik meseleleriyle ilgili görüşleri dikkate alındığında, Makedonya Cumhuriyeti ile Yunanistan arasındaki gerginliğin bundan sonra da devam edeceğini söylemek yanlış bir değerlendirme olmayacaktır.

Makedonya konusunu bu derece önemli kılan, taraflar arasındaki uyuşmazlığının günün birinde silahlı çatışmaya varabilecek potansiyel taşımasıdır. Kuşkusuz böyle bir gelişmenin yaratacağı sonuçların önceden tahmin etmek olanaksızdır. Zira Makedonya coğrafyası sadece Yunanistan'ın değil aynı zamanda bölgeki diğer ülkelerin de ilgi alanına girmektedir. Bu durumdaki en kötü senaryo, çatışmanın diğer Balkan devletlerine de sıçramasıdır. Üçüncü Balkan Savaşı olarak adlandırılacak

bu senaryoda, bölgeyle olan tarihsel ve kültürel bağları dikkate alındığında, Türkiye'nin tarafsız kalabileceğini söylemek zordur.

KAYNAKÇA

- Alp, İ. (2002). Makedonya Üzerindeki Mücadeleler ve Makedonya Cumhuriyeti. M. Hatipoğlu (Edt.). *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu* içinde (ss. 71-90). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Apostolski, M. Zografski, D. Stoyanovski, A., & Todorovski, G. (1979). *A History of the Macedonian People*. G. W. Reid (Çev.). Skopje: Institute of National History.
- Aras, D. (2002). Yunanistan'daki Slav-Makedon Azınlığı ve Sorunları. M. Hatipoğlu (Edt.). *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu* içinde (ss. 91-108). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Bulut, S. (2005). Tarihsel Açıdan Makedonya Meselesi ve Bölgesel Etkileri. E. Karakuş (Edt.). *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri I: Türkiye Cumhuriyeti'ni İlgilendiren Genel Konular ile XIX. ve XX. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Balkanlar'daki Askeri, Siyasi, İktisadi ve Toplumsal İlişkileri* içinde (ss. 401-421). Ankara: Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları.
- Çalış, Ş., & Akgün, B. (2001). Çatışmadan Uzlaşmaya: 21. Yüzyıla Giren Balkanlar'da Türk-Yunan Rekabeti. İ. Bal (Edt.). *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası* içinde (ss. 221-241). İstanbul: Alfa Yayınları.
- CIA The World Factbook. (2010). *Macedonia*. <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/mk.html>.
- Coşkun, B. D. (2001). Değişen Dünya Dengelerinde Türk-Yunan İlişkileri. İ. Bal (Edt.). *21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası* içinde (ss. 201-220). İstanbul: Alfa Yayınları.
- European Commission. (10 Ekim 2012). *Enlargement: The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/fyrom/index_en.htm.
- Gazeteport.com. (5 Aralık 2011). *Lahey Yunanistan'ı Haksız Buldu*. <http://www.gazeteport.com.tr/haber/66599/lahey-yunanistani-haksiz-buldu>.

- Görgülü, İ. Yılmaz, V. & Erdinç, A. (1992). *Makedonya*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.
- Güney, E. (2002). *Türkiye'nin Komşuları*. İstanbul: Çantay Kitabevi Yayınları.
- Hatipoğlu, M. (2002). Makedon Diasporası: Ege Makedonlarının Diasporasına Tarihsel ve Güncel Bir Bakış. M. Hatipoğlu (Edt.). *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu* içinde (ss. 109-118). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- History of Macedonia (t.y.a). *Maps of Historical Ethnic Macedonia*, <http://www.historyofmacedonia.org/ConciseMacedonia/map.html>.
- History of Macedonia. (t.y.b). *Short History of Macedonia*. <http://www.historyofmacedonia.org/ConciseMacedonia/ShortHistory.html>.
- İnat, K., & Balcı, A. (2010). Makedonya: Balkanlarda Tarihi Miras Kavgası ve Etnik Çatışma. K. İnat, B. Duran ve M. Ataman, (Edt.). *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları* içinde (3.b., 1. Cilt, ss. 639-654). Ankara ve İstanbul: Nobel Yayınları.
- Karatay, O. (2002). Orta Çağ'da Makedonya: Bir Siyasi Coğrafyanın Süreklilik Öyküsü. M. Hatipoğlu (Edt.). *Dünden Bugüne Makedonya Sorun* içinde (ss. 1-26). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Kırbaki, Y. (6 Aralık 2011). *Yunanistan'a Makedonya Darbesi*. <http://www.hurriyet.com.tr/planet/19400562.asp>.
- Kut, Ş. (1997). Makedonya-Yunanistan Anlaşmazlığının Boyutları. K.Saybaşı & G. Özcan (Edt.). *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar* içinde (ss. 287-311). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lauffer, S. (2004). *Büyük İskender*. N. Sorguç (Çev.). İzmir: İlyaz İzmir Yayınevi.
- Macedonia for the Macedonians. (t.y.). *Pirin Macedonia*. <http://www.makedonija.info/pirin.html>.
- Mandacı, N., & Erdoğan, B. (2001). *Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ministry of Foreign Affairs of Turkey (1999). *Macedonia Minority in Greece: A Human Tragedy Within the Boundaries of the European Union*. Ankara.
- My Macedonia. (t.y.). *Aegean Macedonia*. <http://www.mymacedonia.net/aegean/aegean.htm>.

- Öznel, E. (1993). *Makedonya Yunan Değildir*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Poulton, H. (1995). *Who are the Macedonians*. London: Hurst and Company Press.
- Rossos, A. (2008). *Macedonia and the Macedonians*. Stanford: Hoover Institution Press.
- Saatçi, M. B. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde Makedonya Sorunu. M. Hatipoğlu, (Edt.). *Dünden Bugüne Makedonya Sorunu* içinde (ss. 45-70). Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.
- Sancaktar, C. (22 Aralık 2008). *Makedonya'nın NATO'ya Üyelik Süreci ve Yunanistan'ın "İsim Vetosu"*, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/100/makedonyanin_natoya_uyelik_sureci_veyunanistanin_isim_vetosu.
- Ülger, İ. K. (2003). *Yugoslavya Neden Parçalandı: Balkan Dramının Perde Arkası*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Zaman. (2 Mart 2008). *Yunanistan-Makedonya Arasındaki 17 Yıllık Sorun Yine Çözülemedi*. http://www.zaman.com.tr/dunya_yunanistan-makedonya-arasindaki-17-yillik-sorun-yine-cozulemedi_659180.html.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ **SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Tel: 0 224 294 1812

Fax: 0 224 294 1899

e-mail: sbd@uludag.edu.tr

www20.uludag.edu.tr/~sbd

YAYIN İLKELERİ

1- Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi *Sosyal Bilimler Dergisi*, Üniversitelerin Fen-Edebiyat Fakültelerinin sosyal bilimler bölümleri öğretim elemanlarına açıktır. Diğer fakültelerden gelecek yazılar için yayın kurulu yetkilidir.

2- Hakemli olan dergi yılda iki kez yayınlanır.

3- Dergiye gönderilecek yazılar, makale türünde hazırlanmalı, daha önce başka bir yerde yayınlanmamış ve yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

4- Makaleler, Türkçe veya Batı dillerinde (İngilizce, Fransızca ve Almanca) olabilir. Her makalede, ana başlığın altında, biri Türkçe biri İngilizce olmak üzere 100 kelimeyi aşmayan, 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmış özet ve özetin hemen altında beş anahtar kelime yer almalıdır.

5- Yazılar, kaynaklar, dipnotlar ve özet dahil 5000 kelimeyi geçmemeli, A4 kağıdının bir yüzüne çift aralıklı, kenarlarda en az 2,5 cm bırakılarak Word programında Times New Roman 12 ile yazılmalıdır. Yazıların alt başlıkları, ana başlığa göre bir küçük punto ile koyu ve sol kenardan başlamak üzere yazılmalıdır.

6- Yazılar, diskete veya CD'ye kaydedilmeli ve metnin çıktısı üç kopya olarak gönderilmeli; bir kopya hariç, diğerlerine yazarın ad ve soyadı yazılmamalıdır

7- Resimlerin metin içinde yerleri (resim1) şeklinde belirtilmeli, resim, çizim ve tablolara ayrılan sayı 15'i geçmemelidir.

8- Fotoğraflar, alt yazılarıyla birlikte Jpeg formatında en düşük 300 dp de taranmış ve CD ye kaydedilmiş olarak gönderilmelidir.

9- Yayın kuruluna ulaşan yazılar, kurul tarafından incelenir ve değerlendirmek üzere isimsiz (şifre numaralı) olarak konu ile ilgili

hakemlere gönderilir. Hakemlerden gelecek görüşler doğrultusunda yazının doğrudan veya kısmen düzeltilerek yayınlanmasına veya aksine karar verilir ve sonuç yazar(lar)a bildirilir. Düzeltme istenen yazılar, yazarlar tarafından en geç bir ay içinde yayın kuruluna ulaştırılmalıdır.

10- Yazılar; bahar sayısı için ocak ayının, güz sayısı için temmuz ayının ilk haftasına kadar gönderilmelidir.

11- Yayınlanan yazılar için yazar(lar)a telif ücreti karşılığında kendi yazısının 30 adet ayrı basımı gönderilir. Yayınlanmayan yazılar geri gönderilmez.

12- Kaynaklara göndermeler metin içinde verilir, gerektiğinde kullanılacak dipnotlar sayfa altında 8 punto ile yazılır. Metin içinde sözü edilen kaynaklara başvurulurken yazar (lar)ın soyadları, yayın tarihi ve sayfa numarası ilgili yerde belirtilir. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez. Metin içinde belirtilen yayınların tümü makalenin sonunda ayrı bir sayfadan başlayarak, alfabetik sırayla ve eksiksiz olarak tanıtılır. Bu liste, yazarın yararlandığı kaynakların listesi olarak hazırlanır, metinde yazarın doğrudan kullanmadığı kaynakları içermez.

Kaynak Gösterme Örnekleri:

Metin içi ve dipnot: (Atasoy-Çağman 1974:15)

Makale Sonunda Kaynak Listesi

Kitap

Atasoy Nurhan- Filiz Çağman (1974), *Turkish Miniature Painting*, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları.

Makale

Kitap içinde bölüm

Alioğlu E.Fusun (1999), 'Erken Osmanlı Döneminde İznik Kentinin Fiziksel Gelişimi', *Abdullah Kuran İçin Yazılar*, Hazırlayanlar: Çiğdem Kafesçioğlu-Lucienne Thys-Şenocak, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları: 83-102.

Sürelî yayında

Renda Günsel (1973), 'Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki H.1321 No.lu Silsilename'nin Minyatürleri', *Sanat Tarihi Yıllığı V*: 443-479.